

**MYKOLO RIOMERIO UNIVERSITETO
TEISĖS FAKULTETO
KONSTITUCINĖS TEISĖS KATEDRA**

Živilė Danilčikaitė

Vakarinio sk. Teisės ir valdymo studijų programos TVMV05-01 gr. studentė

VAIKO TEISĖS

Magistro baigiamasis darbas

Darbo vadovas –
doc. dr. E. Vaitiekienė

Katedros vedėjas -
prof. dr. E. Jarašiūnas

Vilnius 2006

TURINYS

ĮVADAS.....	3
1. VAIKO SAMPRATA.....	5
2. TEISĖS ŠALTINIAI, ĮTVIRTINANTYS VAIKO TEISES.....	11
2.1. Tarptautiniai teisės šaltiniai ir tarptautiniai dokumentai.....	11
2.2. Nacionaliniai teisės šaltiniai.....	18
3. KAI KURIE VAIKO TEISIŲ REGLAMENTAVIMO ASPEKTAI.....	29
3.1. Vaiko teisė gyventi ir indentiškumas.....	29
3.2. Vaiko teisė į minties, tikėjimo, įsitikinimų laisvę, pažiūras ir nuomonę.....	31
3.3. Vaiko teisė į mokslą.....	32
3.4. Vaiko teisė jungtis į asociacijas, draugijas.....	34
3.5. Vaiko darbo apribojimai.....	35
3.6. Vaiko globa ir įvaikinimas.....	37
3.7. Vaiko teisinė atsakomybė	42
4. VAIKO TEISIŲ GYNIMO INSTITUCIJOS.....	48
4.1. Vaiko teisių apsaugos kontrolierius (ombutsmenas).....	48
4.2. Vietos savivaldos institucijos.....	53
4.3. Visuomenės organizacijos.....	55
IŠVADOS.....	58
LITERATŪROS SĄRAŠAS.....	60
SANTRAUKA.....	66
SUMMARY.....	67

Raktiniai žodžiai: vaikas, vaikystė, vaiko teisės, ombudsmenas, vietos savivaldos institucijos, visuomenės organizacijos.

IVADAS

“Žmonija privalo duoti visą, ką ji turi geriausio” – ši JT vaiko teisių deklaracijos nuostata tapo kertiniu akmeniu, ant kurio XX a. imta statyti vaiko teisių apsaugos sistemą. Dažnai XX a. dar vadinamas ir vaiko teisių amžiumi. Žmonių bendrija, giliai suvokusi, kad tai, ką vaikas gauna iš jį supančio pasaulio, jam grąžins ir savo gyvenime vadovausis vaikystėje nustatytais principais, tad nuo vaikų ignoravimo ir išnaudojimo perėjo prie pagarbos vaiko asmenybei, ypatingos jo teisių apsaugos.

Vaikystė – tai laikotarpis, per kurį vaikai greitai keičiasi ir vystosi, taip pat patiria įvairių nuoskaudų bei neigiamą suaugusiųjų poveikį. Būdami fiziškai silpni, nesubrendę bei nepatyrę, šiuo laikotarpiu vaikai yra visiškai arba dalinai priklausomi nuo aplinkinių suaugusiųjų.

Trokšdama, kad vaikystė būtų laiminga, kad vaikas savo paties bei visuomenės labai naudotųsi nustatytomis teisėmis ir laisvėmis, žmonių bendruomenė ragina tėvus, vyrus ir moteris, įvairias organizacijas, valdžios institucijas pripažinti vaiko teises ir jas ginti teisinėmis bei kitomis priemonėmis. Ši pareiga bei atsakomybė tenka kiekvienam asmeniui, valdžios ir valdymo institucijoms, nevyriausybinėms organizacijoms, kurių veiksmai ir sprendimai gali turėti įtakos vaiko interesams, jo laimingai vaikystei bei visam gyvenimui. Todėl vaikai – atskira žmonių grupė, reikalaujanti ypatingo dėmesio.

Vaikų teisės – sudėtinė žmogaus teisių sistemos dalis šios amžiaus grupės teisių užtikrinimo ir apsaugos lygis valstybėje yra vienas specifinių žmogaus teisių padėties rodiklių, kadangi tai pati jautriausia socialiniams ir ekonominiams pokyčiams bei pažeidžiamiausia visuomenės dalis vaikai yra ta visuomenės dalis, kuri savarankiškai negali visaverčiai atstovauti savo teisėmis, ginti jas, skųstis, kai jos pažeidžiamos ar kai jų nepaisoma, imtis politinių priemonių savo interesams įgyvendinti. Šiame darbe nagrinėjama kokios yra vaiko teisės bei kas realiai jas užtikrina šiandieninėje visuomenėje. Tai padės geriau įsisamontinti vaiko teisių reikšmę ir turinį, padės išryškinti šios amžiaus grupės išskirtinumą Lietuvos Respublikoje.

Temos aktualumas ir problematika. Šio darbo temos aktualumas išplaukia iš Lietuvos ir tarptautiniuose dokumentuose įtvirtinto siekio sukurti vaiko teisių apsaugos sistemą, kurios pagrindu nustatytas reglamentavimas būtų realiai veiksmingas ir praktiškai įgyvendinamas. **Darbo problematika** siejasi su tuo, kad Lietuvoje, priešingai nei kitose valstybėse, vaiko teisių institutas bei jo aspektai dar nėra pakankamai išnagrinėti, vaiko teisės vis dar dažnai pažeidžiamos, vaikai vis

dar išnaudojami, patiria smurtą šeimose ir panašiai, visa tai rodo poreikų susirūpinti esama situacija ir imtis konkrečių priemonių jai taisyti.

Tyrimų apžvalga. Analizuojama tema iš esmės negali būti vertinama kaip visiškai nauja, kadangi įvairiose teisės specialistų ir visuomenės veikėjų publikacijose jau nagrinėtos vaiko teisės, jų teisių užtikrinimo būdai. Tačiau vieningo darbo, sistemiškai bei lyginamuoju būdu apžvelgiančio Lietuvos ir tarptautiniuose teisės aktuose įtvirtintas vaiko teises nebuvo, tad šis darbas gali būti vertinamas kaip nauja teisinio reglamentavimo bei su juo susijusios informacijos analizė. Nagrinėjant pasirinktą temą buvo remiamasi susijusius klausimus analizavusių autorių – G. Babachinaitės, T. Birmontienės, E. Jarašiūno D. Jočienės, A. Pumpučio, E. Kūrio ir kitų – moksliniais darbais bei publikacijomis, taip pat analizuojami šiuo metu galiojantys įstatymai, nutarimai, tarptautiniai dokumentai. Vaiko teisėms, jų svarbai atskleisti ir įvertinti pasitelktos statistinės kai kurių Lietuvos ir Europos Sąjungos institucijų ataskaitos, visuomenės apklausų rezultatai, vaiko teisių kontrolieriaus praktinės veiklos rekomendacijos, ir kiti įvairių autorių susisteminti tyrimų rezultatai.

Tyrimo objektas – vaikų bei jų teisių užtikrinimas teisiniu požiūriu.

Tyrimo tikslas – nustatyti, atskleisti ir įtvirtinti vaiko teisių esmę ir reikšmę visuomenėje.

Įvardintam tikslui pasiekti keliami šie **uždaviniai**:

1. atskleisti vaiko teisių sampratą;
2. išanalizuoti tarptautinius dokumentus ir nacionalinius teisės aktus, kurie reglamentuoja vaiko teises, jų teisių užtikrinimo būdus;
3. atskleisti prioritetinius ir reikšmingus vaiko teisių reglamentavimo aspektus;
4. aptarti vaiko teisių apsaugos institucijų, jų darbuotojų įtaką vaiko teisių srityje;
5. išanalizavus institucijų veiklą, įvertinti esmines problemas ir praktinį veiksmingumą.

Darbe naudojami teorinės, loginės, sisteminės, lyginamosios analizės, dokumentų analizės, bei statistinis **tyrimo metodai**.

Struktūros požiūriu darbas susideda iš keturių skyrių, suskirstytų į poskyrius. Pirmoje darbo dalyje bendrai aptariama vaiko teisių samprata, raida. Antra dalis apima tarptautinių dokumentų ir nacionalinių teisės aktų analizę, aptariant kiekviena teisės aktą atskirai. Trečioje dalyje analizuojami kai kurie vaiko teisių reglamentavimo aspektai. Detaliau aptariama vaiko teisė gyventi, vaiko teisė į minties, tikėjimo, įsitikinimų laisvę, teisė į mokslą, teisė jungtis į draugijas, asociacijas, globa ir įvaikinimas, vaiko darbo apribojimai, teisinė atsakomybė. Paskutiniame darbo skyriuje išsamiai analizuojamos vaiko teisių gynimo institucijos. Pateikiama šių institucijų bendradarbiavimo mechanizmo apžvalga bei praktinio veiksmingumo įvertinimas, atskleidžiant esmines problemas.

1. VAIKO SAMPRATA

Pradėdami kalbėti apie vaiko teises, pirmiausiai turime išsiaiškinti, kas yra vaikas, kokie požymiai išskiria vaikus iš kitų visuomenės grupių, ir kodėl jos interesams yra teikiamas išskirtinis dėmesys. Analizuojant vaiko sampratą, būtina turėti omenyje, kad terminas „vaikystė“ yra sociologinė kategorija nei natūralus fenomenas. Pasak Ph. Aries, „vaikystės“ samprata yra pakankamai nauja. Jos užuomazgos atsirado XVI – XVII a. aukščiausiuose socialiniuose sluoksniuose, kur ji buvo vystoma iki pat XX a., kuomet buvo visiškai pripažinta visose visuomenės klasėse¹. Anot Ph. Aries, vaikystės socialinio instituto atsiradimas nulėmė jaunų žmonių padėties visuomenėje pokyčius: jie buvo imti vadinti vaikais, išsivystė vaiko nekaltumo teorija, pagal kurią vaikas turi būti apsaugotas nuo suaugusiųjų pasaulio realybės. Tam tikrus įvykius (gimimo, mirties, seksualinio gyvenimo, tragedijų ir kt.) imta slėpti nuo vaikų. Taip vaikai buvo išskirti kaip atskira visuomenės grupė pagal amžių – pats amžiaus faktas, skirtingai nei anksčiau, tapo svarbus².

N. Vuckovic – Sahovic pažymi, kad vaikystė apibrėžia žmogaus gyvenimo laikotarpį, kurio metu dominuoja specifinės vaiko savybės ir bruožai. Todėl speciali vaiko padėtis suvokiama netgi nesant atitinkamos vaikystės definicijos. Vaikystės suvokimas keičiasi priklausomai nuo visuomenės išsivystymo bei modernios valstybės sukūrimo. Vadinasi, pati vaiko samprata yra glaudžiai susijusi su visuomenės kultūra, tradicijomis bei socialine struktūra³.

Pripažįstant, jog vaikystės samprata gali priklausyti nuo skirtingų laiko, vietos bei socialinių dimensijų, svarbu pabrėžti požymių grupes, pagal kurias galima atskirti vaiką nuo suaugusio asmens. Nors dėl minėtų požymių mokslinėje literatūroje tebevyksta diskusijos⁴, tačiau labiausiai priimtina yra teorija, kuri pabrėžia vaikystę trimis kriterijais: amžiumi, vaikystės turiniu ir amžiaus grupėmis pačioje vaikystėje.⁵

Amžiaus kriterijus atspindi laiką, datą, kada vaikystė prasideda ir kada baigiasi. Šie klausimai paprastai yra reguliuojami kiekvienos valstybės įstatymuose. Amžiaus, skiriančio vaiką nuo suaugusiojo, nustatymas atspindi vaiko fizinės ir psichologinės brandos trūkumą bei poreikį apsaugoti vaiką nuo išnaudojimo bei žalingo aplinkos poveikio⁶.

Antrasis kriterijus, kuriuo apibrėžiama vaikystė, yra jos turinys. Pasak, N. Vuckovic-Sahovic, vaikystės turinys apibrėžia požymius, kuriais vaikas skiriasi nuo suaugusio asmens. Šiuo atžvilgiu

¹ Aries Ph. Centuries of Childhood. A Social History of Family Life. – Vintage, 1965 P. 6 – 8

² Corbett B. Centuries of Childhood // <http://www.webster.edu/~corbete/philosophy/cildren/aries.html>; prisijungimo laikas 2006-10-16

³ Vuckovic-Sahovic N. The Rights of the Child and International Law // http://yu.cpd.org.yu/dokumenti/nvs_rights_summary.PDF; prisijungimo laikas 2006-10-16

⁴ Kabašinskaitė D. Vaikystės sociologija, vaikų teisės ir vaikų politika // Filosofija, sociologija. 2002, Nr. 3. P. 43-44.

⁵ Vuckovic-Sahovic N. The Rights of the Child and International Law // http://yu.cpd.org.yu/dokumenti/nvs_rights_summary.PDF; prisijungimo laikas 2006-10-16

⁶ Sagatys G. Vaiko teisė į šeimos ryšius Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijoje ir Lietuvos teisėje. // Daktaro disertacija. 2004, P. 15

pagrindiniu požymiu dažniausiai laikoma asmens branda. Suaugęs asmuo savaime yra brandus, tuo tarpu vaikas toks dar nėra arba yra tik iš dalies. Kartu pažymėtina, kad “asmens brandos” samprata yra sunkiai apibrėžiama tiek psichologiniu, tiek sociologiniu, tiek ir teisiniu požiūriu, todėl praktikoje šio kriterijaus taikymas yra problematiškas⁷. Socialinė branda, anot V. Justickio, tai ne tik atitinkamo fizinio ar psichinio asmenybės išsivystymo pakopa (kurią skirtingi asmenys pasiekia skirtingo amžiaus). Socialinės brandos elementais laikytini ir asmenybės socialiniai vaidmenys, pavyzdžiui, žmogaus, savarankiškai užsidirbančio gyvenimui (o ne išlaikomo) vaidmuo. Kad asmuo imtų vykdyti tas socialines pareigas, kad visiškai priprastų prie atitinkamo vaidmens, reikia nemažai laiko. Tai išstis procesas, ir beprasmiška mėginti rasti tą atskaitos tašką, nuo kurio prasideda suaugusio žmogaus etapas. Viskas priklauso nuo konkretaus žmogaus psichikos ir individualių gyvenimo aplinkybių⁸

Trečiasis kriterijus, apibrėžiantis vaikystę, siejamas su pačios vaikystės skirstymu į atskiras kategorijas. Šio skirstymo ištakos glūdi Senovės Romos teisėje, kurioje vaikystė buvo dalijama į tris stadijas:

- 1) *infantia (infantes)* – vaikai iki septynerių metų buvo laikomi visiškai neveiksniais;
- 2) *tutels inpubertis (impuberes)* – mergaitės nuo septynių iki dvylikos metų ir berniukai nuo septynių iki keturiolikos metų buvo laikomi nepilnamečiais, turinčiais ribotą veiksnumą (periodas iki vaiko paauglystės, kurio metu vaikui vis dar reikia globėjo);
- 3) *cura minoris* – mergaitės nuo dvylikos metų, o berniukai nuo keturiolikos iki dvidešimt penkerių laikyti pilnamečiais ir veiksniais, tačiau jiems buvo taikomos lengvatos sudarytų aiškiai nenaudingų sandorių pripažinimo negaliojančiais atveju⁹.

Vaikystės skirstymas į atskiras stadijas teisėje išliko iki šių dienų. Jis būdingas ir daugeliui nacionalinės teisės šakų. Pavyzdžiui, Lietuvos Respublikos civiliniame kodekse (toliau – CK) ir Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekse (toliau – CPK) nepilnamečiais laikomi vaikai iki 18 metų, tačiau jie skirstomi į dvi grupes: iki 14 metų (neturintys veiksnumo) ir nuo 14 iki 18 metų (turintys dalinį veiksnumą). Nepilnametis, sulaukęs 16 metų, jo tėvų, globos (rūpybos) institucijų, jo rūpintojo ar jo paties pareiškimu gali būti teismo tvarka pripažintas visiškai veiksnium (emancipuotas), jeigu yra pakankamas pagrindas leisti jam savarankiškai įgyvendinti visas civilines teises ar vykdyti pareigas.

Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymo¹⁰ 2 straipsnyje nurodyta, kad “vaikas yra žmogus, neturintis 18 metų, išskyrus atvejus, kai įstatymai numato kitaip”.

⁷ Vuckovic-Sahovic N. The Rights of the Child and International Law // http://yu.cpd.org.yu/dokumenti/nvs_rights_summary.PDF; prisijungimo laikas 2006-10-16

⁸ Bluvšteinas J. Kriminologija. – Vilnius. Pradai, 1994. P. 198-199.

⁹ Nekrošius I., Nekrošius V. Vėlyvis S. Romėnų teisė. – Vilnius. Justitia. 2000, P.92

¹⁰ Valstybės žinios, 1996 03 20. Nr. 25-625.

Lietuvos Respublikos vaiko globos įstatymo¹¹, priimto 1998 m. kovo 24 d., 2 straipsnis taip pat įtvirtina, kad „vaikas - tai kiekvienas žmogus, neturintis 18 metų, jei pagal taikomą įstatymą jo pilnametystė nepripažįstama anksčiau”.

Lietuvos Respublikos baudžiamajame kodekse¹²(toliau – BK) asmenys nuo 14 iki 18 metų vadinami nepilnamečiais. Pagal baudžiamąją teisę asmenys iki 14 metų vadinami mažamečiais.

Lietuvos Respublikos švietimo įstatyme¹³ vartojamos sąvokos “ikimokyklinio amžiaus vaikai” (iki 6 metų) ir “mokyklinio amžiaus vaikai” (nuo 6 iki 18 metų). Lietuvos Respublikos Konstitucijos¹⁴ 41 straipsnyje privalomas mokslas nustatytas asmenims iki 16 metų

Tokiu būdu galima teigti, kad teisės aktuose ir mokslinėje literatūroje yra naudojamos kelios “vaiko” sampratos. Jis įvardijamas kaip “nepilnametis vaikas”, kaip “pilnametis vaikas”, kaip “vaikas, sulaukęs pilnametystės”. Dabartiniame lietuvių kalbos žodyne sąvoka “vaikas” apibrėžiamas kaip 1) sūnus ar duktė savo tėvams; 2) berniukas arba mergaitė; 3) jauniklis (apie gyvulius, paukščius) (...)¹⁵. Vadinasi bendraja prasme vaikas yra suvokiamas kaip individas, kuris susijęs su tėvais biologiniais, socialiniais ir teisiniais ryšiais. Todėl atskiriant vaiką nuo suaugusiojo teisine prasme, svarbiausias kriterijus yra asmens amžius.

Apibendrinant išdėstytas aplinkybes, galima teigti, kad „vaiko samprata negali būti radikaliai atskirta nuo bendrosios žmogaus sampratos. Nors tarp jų egzistuoja akivaizdūs skirtumai, susiję su psichologinėmis, sociologinėmis, biologinėmis bei teisinėmis aplinkybėmis, vaikystę reikėtų suvokti kaip tam tikrą žmogaus vystymosi stadiją, atsižvelgiant į kiekvieno vaiko individualias charakteristikas. Būtent toks požiūris yra tinkamiausias, tiriant vaiko teisių įtvirtinimo pozityviojoje teisėje bei jų įgyvendinimo klausimus“¹⁶.

Taigi “vaiku” laikomas kiekvienas nepilnametis asmuo nuo jo gimimo momento (pirmo savarankiško naujagimio įkvėpimo) iki pilnametystės (18 metų) arba visiško civilinio veiksnio įgijimo įstatymų nustatyta tvarka (sudarant santuoką arba emancipacijos būdu

Specifinė vaiko padėtis visuomenėje lemia būtinybę aiškiai nustatyti jo teisių turinį, bei sukurti teises prielaidas vaiko teisių įgyvendinimui.

Vaiko teisinio subjektiškumo problema teisės teorijoje nėra nauja. Teisinis subjektiškumas kaip juridinė prielaida įgyti teises ir pareigas, būdingas visiems asmenims – ir juridiniams, ir fiziniams. Kadangi subjektiškumas yra abstraktus pobūdžio, apibūdinant subjekto teisių ir pareigų apimtį, o kartu ir jo teisinę galimybę jas ginti, teisingiau būtų kalbėti apie subjekto teisinį statusą. Vaiko

¹¹ Lietuvos Respublikos Vaiko globos įstatymas // Valstybės žinios. - 1998, Nr. 35-933.

¹² Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas. – Vilnius, 2000, P.41.

¹³ Lietuvos Respublikos švietimo įstatymas // Valstybės žinios. - 1991, Nr. 23-593.

¹⁴ Lietuvos Respublikos Konstitucija, 1992. Vilnius. P.9.

¹⁵ Dabartinės lietuvių kalbos žodynas. – Vilnius. Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2000. P. 903.

¹⁶ Sagatys G. Vaiko teisė į šeimos ryšius Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijoje ir Lietuvos teisėje. // Daktaro disertacija. 2004, P. 19.

teisinis statusas ribojamas jo amžiumi (iki 18 metų), išskyrus įstatymų numatytus atvejus (emancipaciją, nepilnamečio santuoką). Tokiu atveju kyla klausimas: ar gali vaikas, įgijęs teisinį subjektiškumą, bet nesulaukęs 18 metų, būti visavertis teisės subjektas? Anot J. Stripeikienės, šis klausimas reikšmingas nustatant vaiko teisinį statusą, nes neretai teigiama, kad vaikas negali savo veiksmais įgyti civilinių teisių ir sukurti civilinių pareigų, todėl jis tų teisių ir neturi¹⁷.

Šiandien, matyt nerasime save civilizuotomis laikančių valstybių, kurių teisinės sistemos nebūtų paremtos T. Hobbes XVII a. išsakytu principu, kad “vaikai, taip pat kaip ir silpnapročiai, gyvuliai ar pamišėliai, negali būti teisės subjektais”¹⁸. Didžiausią įtaką šiuolaikinei vaiko teisių koncepcijai padarė 1989 m. priimta Jungtinių Tautų Vaiko teisių konvencija, kuri įtvirtino civilinių, ekonominių, socialinių, kultūrinių ir kitokio pobūdžio vaiko teisių rinkinį, kurias valstybės įsipareigojo gerbti ir garantuoti kiekvienam vaikui, priklausančiam jos jurisdikcijai. Tėvų ir globėjų pareigos įvardijamos ne vaiko teisių įgyvendinimo, o jų įgyvendinimo užtikrinimo prasme. Vaiko teisių konvencijos¹⁹ 5 straipsnis įpareigoja valstybes dalyves “gerbti tėvų arba, tam tikrais atvejais, išplėstinės šeimos arba bendruomenės narių, jei to reikalauja vietiniai papročiai, globėjų ar kitų, pagal įstatymą už vaiką atsakančių asmenų atsakomybę, teises ir pareigas tinkamai, pagal didėjančius sugebėjimus, vaiką pakreipti ir, jam naudojantis šia Konvencija pripažintomis teisėmis, vadovauti”²⁰.

Pažymėtina, kad vaiko teisinio subjektiškumo klausimu mokslinėje literatūroje tebevyksta daug diskusijų. Vieni teoretikai, tokie kaip G. van Bueren, N. Vuckovic-Sahovic pripažįsta Vaiko teisių konvencijoje įtvirtintą autonomišką vaiko teisių koncepciją, kiti (R.G. Wilkins, A. Morita) teigia, kad pripažįstant vaiko teisių autonomiškumą buvo žengtas pernelyg radikalus žingsnis²¹, dar kiti (B. C. Hafen, J. O. Hafen) neigia faktą, kad vaikas gali turėti savarankiškas teises²². L. P. Lucier teigia, kad “pripažinus vaiko teisinę autonomiją, t.y. suteikusi vaikui teisę savarankiškai ir nepriklausomai nuo savo šeimos naudotis teisėmis (...) įpareigotų besąlygiškai paisyti vaiko teisių padėtį. Kiekvienas vaikas tokiu būdu potencialiai tampa savo tėvų, brolių ir seserų konkurentu varžytinėse dėl teisių. Panaikindama žmogiškąjį faktorių žmonių santykiuose, vaiko teisių autonomija kuria visuomenę, kuriai trūksta darnumo ir bendrų tikslų bendram gyvenimui kartu”²³. Tačiau kiti autoriai vaiko, kaip savarankiško teisės subjekto, idėją priešpastato jo priklausomybės poreikiui. Anot T. Doi, priklausomybės poreikio koncepcija yra esminis homo sapiens troškimas.

¹⁷ Stripeikienė J. Vaiko, kaip savarankiško teisės subjekto, problema //Jurisprudencija. LTU, 2003, T. 42(34). P. 12

¹⁸ Breen C. The United Nations Convention on the Rights of the Child: Is a Rights Based Approach Right for the Child? <https://www.nottingham.ac.uk/law/hr/c/hrnews/oct96/child.htm#author>; prisijungimo laikas 2006-10-16

¹⁹ Jungtinių Tautų Vaiko teisių konvencija 1989 11 20// Valstybės žinios. - 1995, Nr. 60-1501.

²⁰ Jungtinių Tautų Vaiko teisių konvencija 1989 11 20 // Valstybės žinios. - 1995, Nr. 60-1501.

²¹ Wilkins R. G. International law, social change and the family //<https://www.ngowatch.org/wilkins.PDF>; prisijungimo laikas 2006-10-16

²² Hafen B. C., Hafen J. O. Abandoning Children to Their Rights // First Things, 1995, No. 75. P. 18-24

²³ <http://kennedy.byu.edu/partners/WFPC/morita.html>; prisijungimo laikas 2006-10-16

Priklausomybės poreikis lengviausiai suvokiamas per kūdikio ir motinos santykius. Vėliau, vykstant indentifikavimosi procesui, priklausomybės poreikis turi lemiamą vaidmenį vaiko psichologiniame vystyme. Tuo tarpu vaiko autonomiškų teisių koncepcija neigiamai veikia įgimtus natūralius vaiko ir tėvų santykius²⁴.

Nors mokslinėje literatūroje kyla daug diskusijų dėl vaiko teisinio subjektiškumo, jo teisinės prigimties, apimties bei naudos pačiam vaikui, tačiau šiandien tiek tarptautinėje, tiek nacionalinėje teisėje lieka vis mažiau sričių, kur vaiko teisių savarankiškumas būtų ribojamas. Santuokos ir šeimos kodeksas (toliau – SŠK), galiojęs iki naujojo CK, nenumatė vaiko, kaip savarankiško teisės subjekto, teisių, išskyrus alimentines tėvų pareigas vaikams. Pasak J. Stripeikienės, tokios teisinės nuostatos, kai vaiko teisės buvo pripažintos išvestinėmis iš jo tėvų teisių, iš esmės pažeidė principą, kad ką tik gimęs asmuo įgyja teisinį subjektiškumą ir tik dėl amžiaus buvo neigiama vaiko teisė būti savarankišku teisės subjektu²⁵. Ši samprata lėmė ir vaiko interesų apsaugos sistemą – vaiko interesus gynė ir tenkino tėvai, o jų pareiga auklėti vaikus reiškė būti teisės subjektu vietoje vaiko, kol jis taps pilnamečiu. Tačiau Lietuvai ratifikavus Vaiko teisių konvenciją iš esmės pakito vaiko, kaip teisės subjekto, teisinis statusas. Anot G. Sagačio, vaikas, kaip teisės subjektas, įgyja įstatymo nustatytas teises, o joms įgyvendinti kuriama vaiko teisių apsaugos sistema, paremta vaiko interesų viršenybės principu²⁶.

Autonomiškosios vaiko teisių sampratos akivaizdžios ir Lietuvos teismų praktikoje. Pavyzdžiui, “Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Senato 2002 m. birželio 21 d. nutarimo Nr. 35 “Dėl įstatymų taikymo teismų praktikoje, nustatant nepilnamečių vaikų gyvenamąją vietą, tėvams gyvenant skyrium” nustatyta, kad teismas, spręsdamas ginčą tarp skyrium gyvenančių tėvų dėl vaiko gyvenamosios vietos nustatymo, tarp kitų aplinkybių, turi išsiaiškinti ir kiekvieno iš tėvų galimybes ir pastangas užtikrinti teisės normose įtvirtintų pagrindinių vaiko teisių ir pareigų, panaudojant ir valstybės teikiamą paramą, įgyvendinimą”²⁷.

G. Babachinaitė žmogaus teisių ir vaiko teisių santykį apibūdina trimis aspektais: vaikas, kaip kiekvienas žmogus, turi visas žmogaus (piliečio) teises ir laisves, kuriomis sugeba naudotis, atsižvelgiant į protinį ir fizinį nesubrendimą, vaikui būtina ypatinga apsauga bei priežiūra, teisinė apsauga ir iki gimimo, ir po jo, atsižvelgiant į tai, kad vaikas dėl savo asmenybės ypatumų (t.y. fizinio ir socialinio nesubrendimo) nesugeba savo teisėmis pasinaudoti bei apginti savo interesų,

²⁴ Doit T. On the Concept of ame // *Infant Mental Health Journal*. 1992, Vol. 13. P. 8

²⁵ Stripeikienė J. Vaiko, kaip savarankiško teisės subjekto, problema Lietuvos teisėje // *Jurisprudencija*. LTU, 2003, t. 42(34). P. 12

²⁶ Sagatys G. Vaiko teisė į šeimos ryšius Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijoje ir Lietuvos teisėje. // *Daktaro disertacija*. 2004, P. 22

²⁷ Teismų praktika. 2002. Nr. 17. P. 335

visuomenėje turi būti socialiniai institutai, garantuojantys efektyvų vaiko teisių gynimą ir atliekantys vaiko teisių įgyvendinimo garantijų vaidmenį²⁸.

Vadinasi vaikai turi visas bendrąsias žmogaus teises ir laisves, kurios, atsižvelgiant į jo interesus, nulemtus fizinio, emocinio, protinio nesubrendimo, gali būti praplėstos arba apribotos, todėl vaikai gali turėti tokių teisių, kurios nebūdingos suaugusiems, pavyzdžiui, teisę būti apsaugotam nuo prievartos ir nepriežiūros, teisę, kad juo būtų pasirūpinta, teisę žaisti, teisę išsaugoti identiškumą, teisę laisvai vystytis ir panašiai.

²⁸ Babachinaitė G. Vaiko teisės: jų samprata ir įgyvendinimo problemos // Vaiko teisės ir jų įgyvendinimo garantijos: Konferencijos medžiaga. – Vilnius. Lietuvos Respublikos Seimo leidykla, 1996. P. 19.

2. TEISĖS ŠALTINIAI, ĮTVIRTINANTYS VAIKO TEISES

2.1. Tarptautiniai teisės šaltiniai ir tarptautiniai dokumentai

Tarptautiniai žmogaus teisių standartai ir jų įgyvendinimo taisyklės išdėstytos tarptautiniuose žmogaus teisių dokumentuose. Ne išimtis ir vaikų teisės. Juk vaikai – sudėtinė žmogaus teisių sistemos dalis.

Šiuolaikinė tarptautinė teisė įsiskverbė į tradicinę valstybių vidaus teisės sferą – individo teises, o kartu ir vaiko, ir ėmė jas reglamentuoti bei ginti tarptautiniu lygmeniu. Valstybė šiuo metu jau nebegali vadovautis nesikišimo į valstybės vidaus reikalus principu ir teigti, jog žmogaus teises, kartu ir vaiko, lieka išimtinė jos vidaus kompetencijos dalimi.

Visuotinė žmogaus teisių deklaracija – vienas reikšmingiausių žmogaus teisių dokumentų, tapusiu pagrindu daugeliui tarptautinių sutarčių., priimta 1948 m. gruodžio 10 d. Jungtinių Tautų Generalinės Asamblėjos.

“Deklaracija tapo teisiniu dokumentu dėl to, kad tarptautinė praktika ir teisinė opinija suteikė jos rekomendacinėms normoms privalomą pobūdį”²⁹.

Šiame JT teisės dokumente yra išvardintos visos pagrindinės kiekvieno asmens teisės, politinės, ekonominės bei socialinės teisės. Joje apibrėžtos pagrindinės, arba elementarios, kiekvieno asmens teisės: teisė į gyvybę; teisė į asmens laisvės apsaugą ir asmens neliečiamybę; apsaugą nuo kankinimų, į lygybę prieš įstatymą, apsaugą nuo diskriminacijos; į viešą ir teisingą bylos nagrinėjimą nepriklausomame ir bešališkame teisme; asmeninio ir šeimos gyvenimo apsaugą; laisvo kilnojimosi ir gyvenamosios vietos pasirinkimo laisvę; teisė é minties, sąžinės ir religijos laisvę; teisė ieškoti, gauti ir skleisti informaciją ir idėjas; ekonomines ir socialines teises: teisė į socialinį aprūpinimą, darbą, laisvą darbo pasirinkimą, į teisingas ir tinkamas darbo sąlygas; teisė į apmokamas atostogas, pakankamą gyvenimo lygį, mokslą. Deklaracijoje suformuluota ir asmens teisė laisvai dalyvauti visuomenės kultūriniame gyvenime ir kt. Deklaracijos 29 straipsnyje³⁰ numatyta, kad kiekvienas žmogus įgyvendindamas savo teises ir naudodamasis savo laisvėmis, kiekvienas žmogaus negali patirti kitokių, nei įstatymo numatyti, ribojimų, kuriais vien siekiama garantuoti deramą kitų žmonių teisių ir laisvių pripažinimą ir pagarbą ir patenkinti teisingus moralės, viešosios tvarkos ir visuomenės gerovės reikalavimus demokratinėje visuomenėje.

Visuotinė žmogaus teisių deklaracija buvo siekiama paskelbti idealą, kurio turi siekti visi žmonės, visos tautos.

²⁹ Europos žmogaus teisių normų įgyvendinimas Lietuvoje. – Vilnius. 2004. P.24

³⁰ Europos žmogaus teisių normų įgyvendinimas Lietuvoje. – Vilnius. 2004. P.12

Kitas svarbus dokumentas – **1966 m. tarptautinis pilietinių ir politinių teisių paktas bei 1966 m. tarptautinis ekonominių, socialinių ir kultūrinių teisių paktas.**

Pagal tarptautinį pilietinių ir politinių teisių paktą valstybės dalyvės įsipareigoja gerbti ir garantuoti visiems asmenims, esantiems jų teritorijoje ir priklausantiems jos jurisdikcijai, teises, pripažįstamas pagal šį paktą. Tokiu būdu paktas nustato valstybėms tiesioginį įsipareigojimą užtikrinti jame pripažįstamų teisių įgyvendinimą. Tai vadinamasis “elgesio įsipareigojimas”, kai turi būti užtikrintas tam tikras elgesys apsaugomo asmens atžvilgiu.

Tarptautinis pilietinių ir politinių teisių paktas specialiai išskyrė pagrindines žmogaus teises, kadangi pakte įtvirtinta galimybė įvesti žmogaus teisių apribojimus karo stovio ar nepaprastosios padėties sąlygomis, taip pat paktas padarė nuorodą būtent į išvardytas pagrindines teises ir laisves, nuo kurių nukrypti negalima net ypatingos padėties metu. Prie šių teisių priskiriamos jau anksčiau minėtos: teisė į gyvybę, kankinimų, žiauraus, nežmoniško ar orumą žeminančio elgesio ar bausmės draudimas, vergijos ir nelaisvos būklės draudimas, teisė būti pripažintam teisinių santykių subjektu ir teisė į minties, sąžinės ir religijos laisvę.

Tarptautinis ekonominių, socialinių ir kultūrinių teisių pakto dalyvės įsipareigoja tiek savo pastangomis, tiek tarptautinės pagalbos ir bendradarbiavimo būdu, ypač ekonomikos ir technikos srityse, visais turimais ištekliais imtis priemonių, svarbiausia, įstatyminių, visais tinkamais būdais garantuoti, jog laipsniškai būtų įgyvendintos šiame pakte pripažįstamos teisės. Šis paktas reglamentuoja tokias visų individų teises: teisę į darbą, motinystės ir vaikystės apsaugą, teisę į mokslą, teisę naudotis mokslo pažangos laimėjimais, teisę į socialinį aprūpinimą, socialinį draudimą, numato darbo apsaugos, higienos, vienodų galimybių visiems būti paaukštintiems darbe, poilsio, laisvalaikio, pagrįsto darbo apribojimo ir kt. garantijas.

Jungtinės Tautos yra priėmusios keletą tarptautinių sutarčių, skirtų asmenų diskriminacijos draudimui ir jos prevencijai. Tai **tarptautinė konvencija dėl visų formų rasinės diskriminacijos panaikinimo**, priimta 1965 m. gruodžio 21 d. ir įsigaliojusi 1969 m. sausio 4 d., pagal kurią valstybės įsipareigoja smerkti rasinę diskriminaciją ir visais tinkamais būdais nedelsdamos vykdyti visų formų rasinės diskriminacijos panaikinimo politiką, skatinti visų rasių savitarpio supratimą.. Valstybių įsipareigojimais apima tiek įsipareigojimus nevykdyti, neskatinti, neginti, neremti rasinės diskriminacijos, tiek imtis veiksmingų priemonių peržiūrėti nacionalinę politiką ir ją taisyti pagal šios tarptautinės konvencijos reikalavimus, tiek prireikus imtis ypatingų ir konkrečių priemonių socialinėje, ekonominėje, kultūros ir kitose srityse bei užtikrinti tam tikrų rasinių grupių ar joms priklausančių asmenų tinkamą vystymąsi ir apsaugą, kad jie galėtų vienodai naudotis visomis žmogaus teisėmis ir pagrindinėmis laisvėmis. Taip pat pagal šią konvenciją valstybės narės įsipareigoja kiekvienam jos jurisdikcijai priklausančiam asmeniui garantuoti veiksmingą apsaugą ir

teisines apsaugos priemones per kompetetingus nacionalinius teismus ir kitas valstybės institucijas nuo bet kokių rasinės diskriminacijos veikslių.

Konvencija prieš kankinimą ir kitokį žiaurų, nežmonišką ar žeminantį elgesį ar baudimą numato absoliutų kankinimų uždraudimą ir jos nuostatos ypač svarbios teisėsaugos pareigūnų veikloje. Kankinimo sąvoka yra plati ir apima visų formų sunkų skausmą (tiek fizinį, tiek psichinį). Kita vertus, kankinimų sąvoka yra ribojama trimis aspektais: pirma, sunkus skausmas ir kančia turi būti tyčia sukeliama, siekiant vieno iš išvardintų tikslų (siekiant išgauti informaciją), antra, skausmas ar kančia turi būti sukeliama kurstant ar raginant valstybės institucijoms ar pareigūnams arba jų pritarimu ar tyliu sutikimu; trečia, skausmas ar kančia, kuriuos sukelia teisėtai paskirta sankcija, neįeina į kankinimų sąvoką. Valstybės dalyvės pagal šią konvenciją įpareigoja imtis efektyvių priemonių, siekiant užkirsti kelią atsirasti kankinimams jų jurisdikcijos ribose, taip pat valstybių dalyvių teisinės sistemos turi užtikrinti, jog asmenims, patyrusiems kankinimus, būtų prieinamos teisinės apsaugos ir gynybos priemonės, jie gautų adekvačią piniginę kompensaciją.

Ypatingos reikšmės tarptautinis dokumentas, reglamentuojantis vaiko teisių garantijas, yra **Jungtinių Tautų Vaiko teisių konvencija**. Konvencija pirmą kartą išsamiai apibrėžė vaiko teises bei įpareigojo valstybes jas gerbti ir garantuoti. Vaiko teisių konvencija nurodė tik principus, kuriais vadovaujantis turi būti numatytos pripažįstamų vaiko teisių gynimo priemonės, o Jungtinių Tautų Vaiko teisių konvencijos 2 straipsnyje³¹ įtvirtinta:

“Valstybės dalyvės gerbia ir garantuoja visas šioje Konvencijoje numatytas teises kiekvienam vaikui, priklausančiam jos jurisdikcijai, be jokios diskriminacijos, nepriklausomai nuo vaiko, jo tėvų arba teisėtų globėjų rasės, odos spalvos, lyties, kalbos, religijos, politinių ar kitokių pažiūrų, tautybės, etninės ar socialinės kilmės, turto, sveikatos, luomo ar kokių nors kitų aplinkybių.

Valstybės dalyvės imasi visų reikiamų priemonių, kad vaikas būtų apsaugotas nuo bet kokios diskriminacijos ar bausmių dėl vaiko tėvų, teisių globėjų ar kitų šeimos narių statuso, veiklos, pažiūrų ar įsitikinimų”³².

Taigi Konvencija įpareigojo valstybes gerbti ir garantuoti visų vaikų teises ir vengti bet kokio diskriminavimo. Seimo ratifikuota Konvencija galioja Lietuvoje. 1999 m. birželio 22 d. Lietuvos Respublikos tarptautinių sutarčių įstatymo³³ 11 straipsnio 2 dalyje įtvirtinta: “Jei įsigaliojusi ratifikuota Lietuvos Respublikos tarptautinė sutartis nustato kitokias normas negu Lietuvos Respublikos įstatymai, kiti teisės aktai, galiojantys šios sutarties sudarymo metu arba įsigalioję po šios sutarties įsigaliojimo, taikomos Lietuvos Respublikos tarptautinės sutarties nuostatos”. Darome išvadas, kad mūsų šalyje galioja Konvencijos nuostatų, o ne nacionalinės teisės aktų viršenybė.

³¹ Jungtinių Tautų Vaiko teisių konvencija 1989 11 20 // Valstybės žinios. - 1995, Nr. 60-1501.

³² Ten pat.

³³ Lietuvos Respublikos tarptautinių sutarčių įstatymas // Valstybės žinios. - 1999, Nr. 60-1948.

Konvencija nedraudžia laikytis nuostatų, kurios padeda geriau įgyvendinti vaiko teises ir gali būti suformuluotos nacionaliniame įstatyme arba kitose tarptautinės teisės normose.

Prisijungusios prie šios Konvencijos valstybės dalyvės (taip pat ir Lietuva) turi imtis reikiamų teisinių, administracinių ir kitų priemonių pripažįstamoms vaiko teisėms įgyvendinti.

Remiantis Jungtinių Tautų Vaiko teisių konvencijos 3 straipsniu³⁴ „Valstybės dalyvės rūpinasi, kad tiek už vaikų globą ar apsaugą atsakingos įstaigos, tarnybos ir organai, ypač saugumo, sveikatos apsaugos sritys, jų darbuotojų skaičius bei tinkamumas, tiek kompetentinga jų priežiūra atitiktų kompetentingų organų nustatytas normas”.

Įgyvendinant šio straipsnio nuostatas, kiekviena valstybė dalyvė turėtų priimti teises normas, reglamentuojančias darbuotojų, užtikrinančių vaikų saugumą, kvalifikacinius reikalavimus bei jų skaičių. Numatyti darbuotojų skaičiaus ir tinkamumo vertinimo kontrolę. Tai išspręstų kvalifikuotų specialistų, atsakančių už vaikų teisių apsaugą, trūkumo problemas, kuri egzistuoja šiuo metu Lietuvoje.

Pasak G. Sakalausko³⁵, valstybės išipareigojo teikti vaikui tokią apsaugą ir globą, kokios reikia jo gerovei, atsižvelgdamos į jo tėvų, globėjų ar kitų asmenų, atsakančių už jį pagal įstatymą, teises ir pareigas, turi išsaugoti pagarbą tėvų, šeimos ar bendruomenės narių, globėjų ar kitų už vaiką atsakingų asmenų teisėms ir pareigoms deramai elgtis su vaiku, jam vadovauti ir įgyvendinti vaiko teises pagal jo sugebėjimus. Vadinasi, tėvams arba vaiko globėjams bet koku atveju tenka didžiausia atsakomybė už vaiko auklėjimą ir vystymąsi. Valstybė turi juos remti, rūpintis vaikų įstaigų plėtimu, suteikti teisę dirbančių tėvų vaikams naudotis jiems skirtomis vaikų ugdymo įstaigomis ir tarnybomis, dėti pastangas, kad būtų pripažinta bendra ir vienoda abiejų tėvų atsakomybė už vaiko auklėjimą ir vystymąsi.

Jungtinių Tautų Vaiko teisių konvencijos 9 straipsnis³⁶ teigia, kad Valstybės dalyvės užtikrina, kad vaikas nebūtų išskirtas su savo tėvais prieš jų norą, išskyrus tuos atvejus, kai kompetentingi organai, vadovaudamiesi teismo sprendimu ir taikytiniais įstatymais, atitinkama tvarka nustato, kad toks atskyrimas yra būtinas vaiko interesams. Tai nustatyti gali prireikti tam tikru konkrečiu atveju, pavyzdžiui, kai tėvai žiauriai elgiasi su vaiku arba juo nesirūpina, arba kai tėvai gyvena atskirai ir reikia nuspręsti, kur turi gyventi vaikas.

Vadinasi, norint tinkamai įgyvendinti šio straipsnio nuostatas, reikalingas kvalifikuoto specialisto sprendimas: ar vaikas dar gali gyventi šeimoje, ar jį reikia atskirti. Atskiriant vaiką nuo tėvų, dėl tėvų nesirūpinimo vaiku, kai šeimoje nesaugu, jam turi būti sudaromos tokios gyvenimo sąlygos, kad jis galėtų pilnavertiškai socialiai vystytis. Lietuvoje šiuo metu tokiu atveju dažniausiai

³⁴ Jungtinių Tautų Vaiko teisių konvencija 1989 11 20 // Valstybės žinios. - 1995, Nr. 60-1501.

³⁵ Sakalauskas G. Vaiko teisių apsauga Lietuvoje. – Vilnius. 2000. P. 9.

³⁶ Jungtinių Tautų Vaiko teisių konvencija 1989 11 20 // Valstybės žinios. - 1995, Nr. 60-1501.

suteikiama globa socialinių paslaugų įstaigose ar steigiama globa (rūpyba) šeimoje, ar šeimynoje. Kartais šiais vaikais rūpinasi seneliai ar giminaičiai, neformaliai būdami nepilnamečio globėjais.

Jungtinių Tautų Vaiko teisių konvencijos 19 straipsnis³⁷ įtvirtina, kad viena iš socialinių programų, kuri neleidžia įsigalėti piktnaudžiavimui ir netinkamam elgesiui su vaiku, yra socialinės paslaugos. Socialinių paslaugų įvairovė, priklauso nuo savivaldybės vykdomos socialinės politikos. Šio Vaiko teisių konvencijos straipsnio įgyvendinimui plėtojamos paslaugos yra šios: informavimo, konsultavimo ir tarpininkavimo, maitinimo organizavimo ir krašto maisto pristatymo, aprūpinimo būtinaisiais daiktais, laisvalaikio organizavimo, socialinių įgūdžių ugdymo, socialinės globos dienos socialinių paslaugų įstaigoje, socialinės rehabilitacijos, pagalbos grupės priklausomybių atveju, pagalbos namuose suteikimo, tėvų gydymo nuo alkoholizmo, psichologinės pagalbos vaikams ir jų tėvams teikimo, laikino vaikų atskyrimo nuo tėvų, teikiat vaikui stacionarias paslaugas.

Jungtinių Tautų Vaiko teisių konvencijos 27 straipsnis³⁸ įtvirtina, kad kiekvieno vaiko teisę turėti tokias gyvenimo sąlygas, kokių reikia jo fiziniam, protiniam, dvasiniam, doroviniam ir socialiam vystymuisi. Tėvams arba kitiems vaiką auklėjantiems asmenims tenka didžiausia atsakomybė už gyvenimo sąlygų, būtinų vaikui vystytis, sudarymą pagal jų sugebėjimus ir finansines galimybes (27 str. 2 d.). Tai atitinka Lietuvos Respublikos Konstitucijos nuostatą³⁹, pagal kurią tėvų teisė ir pareiga – auklėti savo vaikus dorais žmonėmis ir ištikimais piliečiais, iki pilnametystės juos išlaikyti (38 str. 6 d.). Tačiau ne visi tėvai rūpinasi savo vaikais. Ypač aktuali ši problema pasidaro tada, kai vaikai auga asocialiose šeimose, kurios keičia, parduoda butus. Todėl daugėja beglobių vaikų, kurie atsiduria gatvėje arba vaikų globos įstaigose.

Taigi siekiant užtikrinti vaikų pragyvenimo lygį be piniginės socialinės paramos, šeima turi teisę naudotis ir šiomis paslaugomis: vaiko šeimai suteikiamas gyvenamas plotas ar lengvatinė paskola jam įsigyti, suteikiama socialinė parama šeimai natūra (aprūpinama drabužiais, namų apyvokos daiktais, mokyklinėmis prekėmis, skiriamas vaikui nemokamas maitinimas), organizuojamas maitinimas ar karšto maisto pristatymas, vaikui teikiamos dienos globos paslaugos socialinių paslaugų įstaigose, vaikas laikinai įkurdinamas stacionariose socialinių paslaugų įstaigose.

Jungtinių Tautų Vaiko teisių konvencijos 33 straipsnyje⁴⁰ teigiama, kad Valstybės dalyvės imasi visų reikiamų priemonių, įskaitant teisines, administracines, socialines ir šviečiamąsias, kad apsaugotų vaikus nuo neteisėto narkotinių priemonių ir psichotropinių medžiagų, kaip jos

³⁷Ten pat.

³⁸ Jungtinių Tautų Vaiko teisių konvencija 1989 11 20 // Valstybės žinios. - 1995, Nr. 60-1501.

³⁹ Lietuvos Respublikos Konstitucija, 1992. Vilnius. P.9.

⁴⁰ Jungtinių Tautų Vaiko teisių konvencija 1989 11 20 // Valstybės žinios. - 1995, Nr. 60-1501.

apibrėžtos atitinkamose tarptautinėse sutartyse, vartojimo ir neleistų panaudoti vaikų tokias medžiagas neteisėtai gaminant ir pardavinėjant.

Apsaugant vaikus nuo narkotinių ir psichotropinių medžiagų vartojimo ir vaikų įtraukimo į jų gamybą ir platinimą, kai tėvai nesirūpina vaikais, savivaldos iniciatyva prevencijos tikslais organizuojamas švietimas apie minėtų medžiagų žalą ir numatomi būdai kaip to išvengti. Rizikos grupių šeimos vaikams organizuojamas maitinimas, aprūpinimas būtiniausias daiktais, laisvalaikio užimtumas, teikiama psichologinė pagalba. Tačiau tokios paslaugos sudaro nedidelę dalį visų teikiamų paslaugų.

Jungtinių Tautų Vaiko teisių konvencijos 39 straipsnis⁴¹ teigia, kad nukentėjus nepilnamečiui, Lietuvoje įpareigotos Vaikų teisių apsaugos tarnybos imtis visų reikiamų priemonių, tame tarpe ir socialinių paslaugų priskyrimo, kad vaikas galėtų socialiai reintegrotis. Dažniausiai šiuo atveju teikiamos tokios paslaugos: teikiamos psichologinės paslaugos, tapus įvairaus pobūdžio išnaudojimo auka šeimoje, vaikas įkurdinamas stacionarioje socialinių paslaugų įstaigoje ar taikomos kitos globos formos, teikiamos bendruomeninės paslaugos: užimtumo, laisvalaikio, organizavimo, maitinimo, aprūpinimo būtiniaisiais daiktais, esant poreikiui, teikiamos įvairios socialinės paslaugos tėvams (psichologinės, pagalbos namuose suteikimas, darbinio užimtumo skatinimas ir socialinė parama pinigais ar daiktais).

Taigi Jungtinių Tautų Vaiko teisių konvencijoje išvardintos nuostatos, įpareigojančios valstybes dalyves užtikrinti vaikų teises ir teisėtus interesus, numato tik galutinį rezultatą, t.y. vaikams pilnavertiškai vystytis pritaikytos visuomenės modelį. Kaip pasiekti šių tikslų, kokiomis priemonėmis jų siekti, kiekviena valstybė dalyvė numato savarankiškai savo veiksmų programose.

Tačiau prieš imantis bet kokių su vaiku susijusių veiksmų, turi būti atsižvelgiama į svarbiausia kriterijų – vaiko interesus. „Vaiko interesai – tai pirmiausia įstatymuose numatytos vaiko teisės ir galimybė šias teises įgyvendinti konkrečioje situacijoje“⁴². Šiuo principu turi vadovautis valstybės institucijos, nevyriausybinės organizacijos, vaiko tėvai ir globėjai, kurių pagrindinis rūpestis turi būti vaiko interesai.

Prie Vaiko teisių konvencijos 2000 m. yra priimti du protokolai: **fakultatyvusis vaiko teisių konvencijos protokolas dėl vaikų pardavimo. Vaikų prostitucijos ir vaikų pornografijos ir fakultatyvusis protokolas dėl vaikų dalyvavimo ginkluotuose konfliktuose**. Pirmasis protokolas įpareigoja valstybes užtikrinti, jog vaikų pardavimui, vaikų prostitucijai ir vaikų pornografijai būtų taikomi baudžiamieji įstatymai, valstybės taip pat imasi priemonių apsaugoti vaikų, tapusių šio protokolo numatytų veikų aukomis, teises ir interesus visais baudžiamojo proceso etapais. Antrasis protokolas, kuris įsigaliojo 2002 m. vasario 12 d., įsipareigojo valstybes imtis priemonių, kad vaikai

⁴¹ Jungtinių Tautų Vaiko teisių konvencija 1989 11 20 // Valstybės žinios. - 1995, Nr. 60-1501.

⁴² Lietuvos Respublikos Aukščiausiojo Teismo Senato 1999 m. gruodžio 31 d. nutarimas Nr. 24 “Dėl įstatymų taikymo teismų praktikoje nagrinėjant įvaikinimo bylas”// Teismų praktika. 2002. Nr. 17. P.335.

iki 18 metų nedalyvautų karo veiksmuose ir nebūtų šaukiami į karo tarnybą, bet tai pagal konvenciją buvo taikytina tik nacionalinėms ginkluotoms pajėgoms, o šis protokolas išplečia vaikų dalyvavimo karo veiksmuose ar šaukimo į karo tarnybą taikymą ir valstybės ginkluotosioms pajėgoms nepriklausančioms ginkluotoms grupėms. Protokole taip pat nurodytas 18 metų ribos reikalavimas praplečia konvencijos taikymą, mat joje numatyta 15 metų amžiaus riba.

Hagos konvencijos dėl vaikų apsaugos ir bendradarbiavimo tarptautinio įvaikinimo srityje tikslas ir uždaviniai: vaikų, gimusių vienoje valstybėje, įvaikinimas suteikiant jiems kitos valstybės asmenų teises, yra svarbi problema tiek užsienyje, tiek Lietuvoje. Šiais atvejais susiduriama su daugeliu problemų, ypač dėl to, kad vaikas išvežamas gyventi į kitą valstybę, o šalis, kurioje vaikas yra gimęs, turėtų užtikrinti, kad būtų įvaikinama tik siekiant suteikti vaikui šeimą. Būtent su tuo susijusios problemos ir sprendžiamos Konvencijoje dėl vaikų apsaugos ir bendradarbiavimo tarptautinio įvaikinimo srityje.

Pagrindiniai Konvencijos dėl vaikų apsaugos ir bendradarbiavimo tarptautinio įvaikinimo srityje tikslai yra: garantuoti, kad tarptautinis įvaikinimas būtų vykdomas, atsižvelgiant į vaiko interesus ir pagrindines teises, kaip tai pripažįstama pagal tarptautinę teisę, nustatyti Konvenciją pasirašiusių valstybių bendradarbiavimo sistemą, užtikrinančią, kad būtų laikomasi šių garantijų, tokiu būdu užkertant kelią vaikų pagrobti, perduoti ar verstis kontrabanda, garantuoti, kad valstybės - dalyvės pripažintų tarptautinį įvaikinimą, organizuotų jį taip, kaip to reikalauja Konvencija.

Dar vienas svarbus dokumentas garantuojantis žmogaus teises, taip pat ir nepilnamečių, Europos Tarybos dokumentas **Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija**, priimta 1950 lapkričio 4 d. šis teisių katalogas didžia dalimi panašus į Tarptautinių pilietinių ir politinių teisių paktą. Paminėtos šios konvencijos reglamentuotos žmogaus teisės, su kuriomis dažniausiai susiduriama teisėtvarkos pareigūnų veikloje; "teisė į gyvybę (2 str.), kankinimo uždraudimas (3 str.), teisė į laisvę ir saugumą (5 str.), minties, sąžinės ir religijos laisvė (9 str.), saviraiškos laisvė (9 str.)"⁴³.

Europos socialinė chartija – tai Europos Tarybos tarptautinė sutartis, kuri garantuoja socialines teises. Šiomis teisėmis ji lyg ir papildo Europos žmogaus teisių konvenciją, kurioje socialinės teisės nėra reglamentuotos. Ši chartija reglamentuoja pagrindines teises, susijusias su darbu, sveikata, socialine apsauga, aprūpinimu būstu, nediskriminavimu ir kitais svarbiais gyvenimo aspektais, arba teises, susijusias su darbo sąlygomis ir socialine sanglauda. Valstybė, ratifikuodama chartiją, gali prisiimti įsipareigojimus ne iš karto pagal visas jos nuostatas, tačiau yra numatytas tam tikras prisiimamų įsipareigojimų minimumas. Valstybė turi įsipareigoti įgyvendinti ir tam tikrą vadinamųjų būtinųjų nuostatų skaičių. Europos socialinės chartijoje kaip būtiniosios

⁴³ Europos žmogaus teisių normų įgyvendinimas Lietuvoje. – Vilnius. 2004. P.36

nuostatos nurodytos teisė į darbą, vaikų ir paauglių teisė į apsaugą, teisė į socialinę apsaugą, teisė į socialinę paramą ir t.t.

Be jau minėtų tarptautinių dokumentų, Jungtinių Tautų Generalinėje Asamblėjoje ar kitose Jungtinių Tautų narių atstovų konferencijose buvo priimti rekomendaciniai dokumentai, reglamentuojantys ne tik suaugusiųjų, bet ir vaikų teises: standartinės minimalios nepilnamečių justicijos įgyvendinimo taisyklės (1985), nepilnamečių nusikalstamumo prevencijos gairės (1990).

2.2. Nacionaliniai teisės šaltiniai

Žmogaus teisės, kartu ir vaiko, sudaro vieną svarbiausių konstitucinės teisės institutų. 1992 m. **Lietuvos Respublikos Konstitucija** buvo rengiama atsižvelgiant į pagrindinius Jungtinių Tautų ir Europos Tarybos dokumentus ir atitinka tarptautinius žmogaus teisių reikalavimus. Tai patvirtino ir Lietuvos Respublikos Konstitucinis teismas 1995 m. sausio 24 d. dėl Europos žmogaus teisių konvencijos 4, 5, 9, 14 straipsnių atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai.

Lietuvos Respublikos Konstitucijoje žmogaus teisės reglamentuojamos II skirsnyje “Žmogus ir valstybė”, III skirsnyje “Visuomenė ir valstybė” ir IV skirsnyje “Tautos ūkis ir darbas”. Lietuvos Respublikos Konstitucijos II skirsnyje pateiktas pagrindinių pilietinių ir politinių teisių sąrašas. Pilietinėms teisėms reikėtų priskirti: teisę į gyvybę (19 str.), teisę į laisvės neliečiamybę (20 str.), asmens neliečiamybę (21 str.), saviraiškos laisvę, teisę į informaciją (25 str.), minties, tikėjimo ir sąžinės laisvę (26 str.), teisę laisvai vienytis į asociacijas (35 str.), teisę puoselėti savo kalbą, kultūrą ir papročius (37 str.). Pilietinėms teisėms taip pat priskiriamos itin svarbios procesinės teisės: nekaltumo prezumpcija teisė į teisingą, viešą bylos nagrinėjimą nešališkame teisme, teisė neduoti parodymų prieš save ir savo artimuosius (31 str.) ir t.t.

Lietuvos Respublikos Konstitucijos 19 straipsnyje⁴⁴ įtvirtinta viena svarbiausių asmens prigimtinių teisių – teisė į gyvybę. Šiame straipsnyje nurodoma, kad žmogaus teisę į gyvybę saugo įstatymas, taigi žmogaus teisę į gyvybę turi užtikrinti įvairialypė teisinių priemonių sistema. Šis klausimas yra interpretuojamas ne tik konstitucinėje teisėje, bet ir civilinės, baudžiamosios ir kitose srityse. Teisė į gyvybę yra svarbi tarptautinės žmogaus teisių teisės problema. “JTO visuotinės žmogaus teisių deklaracijos 3 straipsnyje teigiama, kad kiekvienas žmogus turi teisę į gyvybę, laisvę ir asmens neliečiamybę, nors Europos žmogaus teisių konvencijos 2 straipsnio teigiama, kad kiekvieno asmens teisę į gyvybę saugo įstatymas, negalima tyčia atimti niekieno gyvybės, nebent yra vykdomas teismo nuosprendis dėl nusikaltimo, už kurį tokią bausmę nustato įstatymas”⁴⁵.

⁴⁴ Lietuvos Respublikos Konstitucija, - Vilnius, 1992. P.5.

⁴⁵ Žmogaus teisės. Diskriminacijos draudimas Lietuvos ir tarptautinėje teisėje. . – Vilnius. 2004. P.94.

Kita Lietuvos Respublikos Konstitucijoje įtvirtinta teisė – tai teisė į asmens laisvės neliečiamumą. Konstitucijos 20 straipsnyje⁴⁶ suformuluotas žmogaus laisvės neliečiamumo principas. Šio straipsnio I dalyje nurodyta, kad žmogaus laisvė neliečiama. Antroje dalyje suformuluota, kad niekas negali būti savavališkai sulaikytas arba laikomas suimtas; niekam neturi būti atimta laisvė kitaip, kaip tokiais pagrindais ir pagal tokias procedūras, kokias yra nustatęs įstatymas.

Taigi asmens laisvės neliečiamumas, garantuojamas Lietuvos Respublikos Konstitucijos 20 straipsnyje, turi būti suprantamas “kaip reali asmens teisių garantija, interpretuojama atsižvelgiant į gausią Europos Žmogaus Teisių Teismo jurisprudenciją”⁴⁷.

Lietuvos Respublikos Konstitucijos 21 straipsnyje įtvirtinta teisė į žmogaus asmens, jo orumo neliečiamumą. Žmogaus orumo neliečiamumas suprantamas kaip draudimas žmogų kankinti, žeminti jo orumą, žiauriai su juo elgtis, taip pat nustatyti tokias bausmes. Svarbus ir šio straipsnio 4 dalyje suformuluotas reikalavimas, kad su žmogumi be jo žinios ir laisvo sutikimo negali būti atliekami moksliniai ir medicinos bandymai. Konstitucinis Teismas konstatavo, kad “iš prigimtinių teisių tarptautinė bendruomenė išskiria žmogaus gyvybę ir orumą. Žmogaus gyvybė ir orumas sudaro asmenybės vientisumą, reiškia žmogaus esmę. Gyvybė ir orumas yra neatsiejamos žmogaus savybės, todėl negali būti traktuojamos atskirai. Prigimtinių žmogaus teisės – tai individo prigimtinių galimybių, kurios užtikrina jo žmogiškąjį orumą socialinio gyvenimo srityse”⁴⁸. Taigi Konstitucijos paskirtis – užtikrinti šių vertybių gynimą ir gerbimą. Šie reikalavimai keliami visų pirma pačiai valstybei.

“Orumo samprata pirmiausia siejama su tuo, kaip pats žmogus vertina save, koks jo požiūris į save, o kartu – kaip reiškiasi jo santykiai su aplinkiniais. Orumas yra ne tik savikontrolės forma, bet ir vienas iš būdų, kuriais žmogus įsisamonina savo pareigą bei atsakomybę visuomenei. Orumas taip pat reguliuoja asmens ir visuomenės santykius. , nes aplinkiniai turi pripažinti jo asmenį, jo teises. Taigi asmens orumas yra ne tik tai, kaip subjektas save vertina, bet ir visuma objektyvių savybių, kurios apibūdina asmens vertę visuomenėje, todėl kiekvieno žmogaus orumas turi būti ginamas nepriklausomai nuo to, kokias teises ar kokybines savybes turi”⁴⁹.

Lietuvos Respublikos Konstitucijos 22 straipsnyje⁵⁰ įtvirtinta teisė į privataus gyvenimo neliečiamumą. Asmens susirašinėjimas, pokalbiai telefonu, telegrafo pranešimai ir kitoks susižinojimas neliečiami. Informacija apie privatų gyvenimą gali būti renkama tik motyvuotu teismo

⁴⁶ Respublikos Konstitucija, - Vilnius, 1992. P.5.

⁴⁷ Jočienė D. Europos žmogaus teisių konvencijos taikymas užsienio valstybių ir Lietuvos Respublikos teisėje. – Vilnius, 2000. P. 25.

⁴⁸ Žmogaus teisės. Diskriminacijos draudimas Lietuvos ir tarptautinėje teisėje. . – Vilnius. 2004. P.103.

⁴⁹ Pavilonis V. Konstitucijos 21 straipsnio komentaras// Teisės problemos. – Vilnius, 1999, Nr. 1 – 2, P. 54.

⁵⁰ Respublikos Konstitucija, - Vilnius, 1992. P.6.

sprendimu ir tik pagal įstatymą. Privatus gyvenimas yra suprantamas kaip kiekvieno asmens sritis, į kurią niekas negali be asmens sutikimo įsikišti.

Konstitucijos 23 straipsnyje⁵¹ įtvirtina teisė į nuosavybės neliečiamumą. Nuosavybės teises saugo įstatymas. Teisė į nuosavybės neliečiamumą plačiai interpretuojama Konstitucinio Teismo nutarimuose. 1993 m. gruodžio 13 d. nutarime Konstitucinis Teismas interpretuoja nuosavybės neliečiamumą, kaip “savininko, kaip subjektinių teisių į turtą turėtojo, teisę reikalauti, kad kiti asmenys nepažeistų jo teisių, taip pat valstybės pareigą ginti ir saugoti nuosavybę nuo neteisėto kėsینimosi į ją”⁵².

Konstitucijos 25 straipsnis skirtas saviraiškos laisvei, jame plačiai reglamentuota informacijos laisvė, kuri apima laisvę turėti įsitikinimus ir juos reikšti, teisę ieškoti, gauti ir skleisti informaciją bei idėjas, spaudos ir kitų informacijos priemonių laisvę.

Lietuvos Respublikos Konstitucijoje taip pat reglamentuotos tokios socialinės, ekonominės, kultūrinės teisės, kaip teisė į darbą, saugias ir sveikas darbo sąlygas (48 str.), teisė é mokslą (41 str.).

Lietuvos Respublikos Konstitucijos 48 straipsnyje⁵³ teigiama, kad kiekvienas žmogus gali laisvai pasirinkti darbą bei verslą ir turi teisę turėti tinkamas, saugias ir sveikas darbo sąlygas, gauti teisingą apmokėjimą už darbą ir socialinę apsaugą nedarbo atveju. Svarbi yra ir Konstitucijos laiduojama teisė į socialinę apsaugą. Konstitucijos 52 straipsnyje⁵⁴ nurodoma, kad valstybė laiduoja piliečių teisę gauti socialinę paramą nedarbo, ligos, maitintojo netekimo ir kitais įstatymų numatytais atvejais. Socialinė apsauga galėtų būti apibrėžta kaip “įstatymais nustatyta socialinių, ekonominių priemonių sistema, užtikrinanti lėšų ir paslaugų teikimą tiems asmenims, kurie įstatymų nustatytais atvejais praranda pajamas, turi papildomų išlaidų arba negali pakankamai savęs arba savo šeimos aprūpinti iš darbo arba kitokių pajamų”⁵⁵.

Lietuvos Respublikos Konstitucijos 41 straipsnyje⁵⁶ visų pirma formuluojama pareiga mokytis iki 16 metų. Asmenims iki 16 metų mokslas privalomas. Mokymas valstybinėse ir savivaldybių bendrojo lavinimo, profesinėse bei aukštesniosiose mokyklose yra nemokamas. Aukštasis mokslas prieinamas visiems pagal kiekvieno žmogaus sugebėjimus. “Europos žmogaus teisių Konvencijos Pirmojo protokolo (kurį Lietuva ratifikavo 1995 m. gruodžio 7 d.) 2 straipsnyje taip pat formuluojama teisė į mokslą – niekam neturi būti atimta teisė į mokslą. Valstybė, rūpindamasi

⁵¹ Ten pat.

⁵² Žmogaus teisės. Diskriminacijos draudimas Lietuvos ir tarptautinėje teisėje. . – Vilnius. 2004. P.115.

⁵³ Respublikos Konstitucija, - Vilnius, 1992. P.11.

⁵⁴ Respublikos Konstitucija, - Vilnius, 1992. P.12.

⁵⁵ Pajuodienė G. Konstitucijos 52 straipsnio komentaras// Lietuvos Respublikos Konstitucijos komentaras. 1 d. Teisės institutas, - Vilnius, 2000, P.474.

⁵⁶ Respublikos Konstitucija, - Vilnius, 1992. P.9.

švietimu ir mokymu, išipareigoja gerbti tėvų teisę parinkti savo vaikams mokymą pagal savo religinius ir filosofinius įsitikinimus”⁵⁷.

Lietuvos Respublikos Konstitucijos 28 straipsnyje⁵⁸ suformuluotas ypač svarbus konstitucinis žmogaus teisių principas, jame nurodoma, kad įgyvendindamas savo teises ir naudodamasis savo laisvėmis, žmogus privalo laikytis Lietuvos Respublikos Konstitucijos ir įstatymų, nevaržyti kitų žmonių teisių ir laisvių. Taigi viena pagrindinių asmens pareigų – ne tik laikytis Konstitucijos, įstatymų, bet ir nevaržyti kitų žmonių teisių ir laisvių, tai labai svarbus žmogaus teisių ir laisvių įgyvendinimo principas.

Lietuvos Respublikos Civiliniame kodekse (toliau – CK) taip pat plačiai reglamentuojamos vaiko teisės. CK 3.161 straipsnyje⁵⁹ įtvirtinti pagrindiniai vaiko teisių principai: gyventi, sveikai augti, nuo gimimo turėti vardą ir pavardę. Visi šie vaiko teisių elementai glaudžiai susiję ir papildo vienas kitą. Šios teisės yra prigimtinės ir turi būti saugomos nuo pat vaiko gimimo. “įstatyme pakartotos Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos 2 straipsnio nuostatos ir Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencijos 6 straipsnyje nustatyta ir valstybių dalyvių pripažinta neatimama kiekvieno vaiko teisė gyventi ir sveikai augti”⁶⁰. CK 3.161 straipsnio 2 dalyje⁶¹ įtvirtinta vaiko teisė žinoti savo tėvus, jei šitai nekenkia jo interesams ar įstatymuose nenumatyta kitaip. Tai vienas iš esminių vaiko teisių principų. Vaiko teisė žinoti savo tėvus yra ribojama tik įstatyme numatytais atvejais ir tvarka. Kalbant apie vaiko tėvus, pirmiausia kalbama apie jo biologinius tėvus. 3.161 straipsnio 3 dalyje⁶² įtvirtintos tokios vaiko teisės: vaikas turi teisę gyventi kartu su tėvais, būti auklėjamas ir aprūpinamas savo tėvų šeimoje, bendrauti su tėvais, nesvarbu, ar tėvai gyvena kartu, ar skyrium, bendrauti su giminaičiais, jei tai nekenkia vaiko interesams. Teisė gyventi kartu su tėvais glaudžiai susijusi su vaiko teise būti auklėjamam ar aprūpintam savo tėvų šeimoje. Tai iš žmogaus prigimties išplaukianti teisė. Ji atitinka ir pagrindinę tėvų pareigą ir teisę išauginti savo vaikus bei moralinių šeimos nuostatų ir taisyklių bei papročių visumos esmę.

CK 3.163 straipsnyje⁶³ įtvirtinta nuostata, kad nepilnamečių vaikų teisių įgyvendinimą užtikrina tėvai. Vaikų, kurie yra likę be tėvų globos, teises užtikrina globėjas (rūpintojas) šios knygos nustatyta tvarka. Jei tėvai ar globėjai (rūpintojai) vaikų teises pažeidinėja, priemonių vaikų teisėms užtikrinti gali imtis valstybinė vaiko teisių apsaugos institucija ar prokuroras. Tėvų teisė ir pareiga auginti ir auklėti savo vaikus nustatyta ne tik įstatymuose. “Šitai visuotinai pripažinta ir

⁵⁷ Lietuvos konstitucinė teisė. – Vilnius, 2002, P.339.

⁵⁸ Respublikos Konstitucija, - Vilnius, 1992. P.7.

⁵⁹ Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas. – Vilnius, 2002.

⁶⁰ Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Trečioji knyga. Šeimos teisė. – Vilnius, 2002, P.306-307.

⁶¹ Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas. – Vilnius, 2002.

⁶² Ten pat.

⁶³ Ten pat.

įtvirtinta moralės ir papročių normose, todėl tėvai turi užtikrinti savo vaikų teisių įgyvendinimą . Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymo 4 straipsnio 7 punkte nustatyta analogiška tėvų pareiga – vaiko teises pirmiausia privalo užtikrinti tėvai ir kiti teisėti jo atstovai”⁶⁴.

CK 3.164 straipsnyje⁶⁵ teigiama, kad nepilnametis vaikas, nors nėra visiškai subrendęs, tais atvejais, kai tam tikrais klausimais gali teisingai suprasti savo teisių ir pareigų esmę, savo teises gali ginti pats – dalyvauti sprendžiant dėl jo teisių ir pareigų, taip pat tam tikrais atvejais kreiptis dėl savo teisių pažeidimo. Vaikas iki 14 metų amžiaus turi teisę savarankiškai kreiptis gynybos į valstybinę vaiko teisių apsaugos instituciją – rajono, miesto vaikų teisių apsaugos tarnybą, kuri turi imtis priemonių nustatiusi, kad tėvai pažeidžia vaiko teises. Vaikas, kurio teises pažeidžia tėvai, sulaukęs 14 metų gali savarankiškai kreiptis tiek į valstybinę vaiko teisių apsaugos instituciją, tiek į teismą. Šiuo atveju nepilnamečiui, kuris nėra emancipuotas ar sudaręs santuoką, suteikta teisė pačiam ginti savo teises – nuo savo paties tėvų pažeidimų. “Pavyzdžiui, nepilnamečiui išvykti į pažintinę užsienio kelionę reikia rašytinio tėvų sutikimo, o šie jo neduoda. Tokiu atveju jis gali kreiptis į rajono, miesto vaikų apsaugos tarnybą, ši nepilnamečio interesais savo ruožtu gali kreiptis į teismą dėl atsisakymo duoti sutikimą nepagrįstumo, o nuo 14 metų nepilnametis gali savarankiškai kreiptis į teismą su ieškiniu”⁶⁶

CK 3.165 straipsnis apibrėžia tėvų asmeninių teisių ir pareigų turinį. Tėvų teisių ir pareigų ypatybė yra ta, kad, viena vertus, įstatyme išvardintos tėvų veiksmų vaikų atžvilgiu kryptys yra jų teisės, kita vertus, tai yra jų pareigos: auklėti savo vaikus ir būti atsakingiems už jų auklėjimą ir raidą; rūpintis savo vaikų sveikata, rūpintis savo vaikų dvasiniu ir moraliniu ugdymu. Teisė auklėti savo vaiką ir atsakomybė už tai leidžia tėvams imtis priemonių, reikalingų tikslui pasiekti, tačiau jos negali pažeisti paties vaiko teisės jaustis saugiai fiziškai ir psichologiškai, t.y. tėvai neturi teisės piktnaudžiauti teise auklėti vaiką, kaip ir kitomis teisėmis.

CK 3.166 straipsnyje įtvirtinta nuostata, kad labai svarbu suteikti vaikui tinkamą vardą, nes šis pažymi asmens individualumą visam gyvenimui. Suteikti vaikui vardą yra tėvų teisė ir pareiga. CK 3.167 straipsnio 1 dalyje sakoma, kad vaikui suteikiama tėvų pavardė. Tėvai negali išrinkti vaikui pavardės, ši turi sutapti su tėvų pavarde ir tradiciškai nurodyti vaiko kilmę iš tėvų jeigu nėra nustatyta vaiko kilmė iš tėvo, vaikui pavardė suteikiama pagal motinos pavardę.

CK 3.168 straipsnio 2 dalyje formuluojamas principas, kad vaikas negali būti išskirtas su tėvais prieš jo norą. CK 3.168 straipsnio 3 dalyje nurodyta tėvų pirmumo teisė, leidžiant tėvams patiems vykdyti savo pareigas vaikams. Tėvai turi teisę reikalauti grąžinti jiems nepilnamečius vaikus iš kiekvieno asmens, laikančio juos pas save ne pagal įstatymą ar teismo sprendimą. Dažniausiai galimi atvejai, kai pas kitus asmenis vaikas atsiranda tėvams gyvenant skyrium ir vienam iš tėvų, su

⁶⁴ Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Trečioji knyga. Šeimos teisė. – Vilnius, 2002, P.311.

⁶⁵ Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas. – Vilnius, 2002.

⁶⁶ Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Trečioji knyga. Šeimos teisė. – Vilnius, 2002, P.316.

kuriuo gyvena vaikas, perdavus jį auklėti ir prižiūrėti kitiems asmenims, pavyzdžiui, senelei, tetai. Gali pasitaikyti, kad vaikas patenka kitų asmenų įtakon ir pradeda su jais gyventi dėl netinkamo tėvų elgesio. Tokiu atveju vaiką būtina grąžinti tėvams, jei nenustatoma, kad yra pagrindo riboti tėvų valdžią.

Ratifikavusi Jungtinių Tautų Vaiko teisių konvenciją, Lietuva prisiėmė visas pareigas, susijusias su vaiko teisių nuostatų įgyvendinimu. Netrukus po Konvencijos ratifikavimo priimtas **Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymas**, kuriame reglamentuoti svarbiausi vaiko santykiai, teisės ir laisvės ir jų apsaugos garantijos pagrindinėse vaiko gyvenimo, auklėjimo ir veiklos srityse. Įstatyme reglamentuojamos pagrindinės vaiko pilietinės ir socialinės teisės bei laisvės, kurias garantuoja valstybė, nustatomos svarbiausios vaiko teisės ir jų apsaugos garantijos šeimoje, reglamentuotos negalios vaikų pagrindinės teisės ir jų apsaugos garantijos, besimokančių vaikų svarbiausios garantijos, įtvirtintos pagrindinės dirbančių vaikų teisių garantijos, nustatytos vaiko teisių apsaugos neigiamos socialinės aplinkos įtakos (girtavimo, narkotikų, seksualinio išnaudojimo) svarbiausios garantijos, reglamentuotos pagrindinės vaiko pareigos, nustatyti jo elgesio kontrolės ir atsakomybės ypatumai, nustatyti pagrindiniai fizinių ir juridinių asmenų teisinės atsakomybės už vaiko teisių pažeidimus bendrosios nuostatos, vaiko teisių apsaugos institucijų sistema ir jų veiklos teisiniai pagrindai.

Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymo pirmajame skyriuje kalbama apie įstatymo paskirtį – “gerinti vaikų teisinę apsaugą šalyje, nustatant suderintus su Lietuvos Respublikos Konstitucija ir tarptautinės teisės normomis bei principais vaiko teisių ir laisvių gynimo pagrindus”⁶⁷. Taip pat paaiškinama kas yra teisėti vaiko atstovai, kokių nuostatų privalo jie laikytis (Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymo 2 str.).

Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymo 4 straipsnis⁶⁸ teigia, kad vaikas turi teisę naudotis visomis Lietuvos Respublikos Konstitucijoje, šiame ir kituose įstatymuose bei teisės aktuose nustatytais vaiko teisėmis bei laisvėmis; kiekvienas vaikas turi lygias su kitais vaikais teises ir negali būti diskriminuojamas dėl savo arba savo tėvų ar kitų teisėtų vaiko atstovų lyties, amžiaus, tautybės, rasės, kalbos, tikėjimo, pažiūrų, socialinės, turtinės, šeimyninės padėties, sveikatos būklės ar kokių nors kitų aplinkybių; kiekvienam vaikui - tiek iki gimimo, tiek ir po jo - turi būti garantuota galimybė būti sveikam ir normaliai vystytis fiziškai bei protiškaiai, o gimusiam vaikui - taip pat doroviškai ir dalyvauti visuomenės gyvenime; nė vienas vaikas negali būti paliktas be gyvenamojo būsto, minimalių pragyvenimo lėšų ir globos ar rūpybos; sandoriai, sudaryti pažeidžiant vaiko interesus (vaiką paliekant be gyvenamojo būsto, minimalių pragyvenimo lėšų, globos, rūpybos), kiti aktai, ribojantys ar kitaip varžantys įstatymų nustatytas vaiko asmenines,

⁶⁷ Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymas // Valstybės žinios, 1996, Nr. 33-807.

⁶⁸ Ten pat.

turtines, kitas teises bei laisves, pripažįstami negaliojančiais; vaiko teises pirmiausia privalo užtikrinti tėvai ir kiti teisėti vaiko atstovai.

Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymo 6 straipsnis⁶⁹ įtvirtina, kad kiekvieno vaiko teisės privalo saugoti ir garantuoti: tėvai ar kiti teisėti vaiko atstovai, valstybė, vietos savivaldos institucijos, visuomeninės organizacijos.

Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymo antrajame skyriuje įtvirtinamos pagrindinės vaiko teisės ir laisvės: teisė būti sveikam (8 str.), teisė į individualybę ir jos išsaugojimą (9 str.), asmens neliečiamybę ir laisvę (10 str.), teisė į gyvenimo sąlygas (11 str.), kurias turi užtikrinti tėvai, kiti teisėti vaiko atstovai, valstybės ir vietos savivaldos institucijos.

Vaiko turtines teises, našlaičio teisę į gyvenamą būstą gina ne tik Lietuvos Respublikos Konstitucija, bet ir Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymas. Vaikas turi teisę į mokslą, pasirinkti specialybę, žodžio ir spaudos laisvę (14 str.), poilsį ir laisvalaikį (16 str.).

Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymo 15 straipsnyje⁷⁰ įtvirtinama, kad kiekvienam vaikui, negaunančiam pakankamo išlaikymo iš tėvų ar teisėtų jo atstovų, teikiama valstybės parama. Našlaitį ar likusį be tėvų globos ir rūpybos vaiką įstatymų nustatyta tvarka išlaiko valstybė. Kiekvienam tokiam vaikui, neatsižvelgiant į globos formą (valstybinę, privačią, visuomeninę, šeimyninę, asmeninę), valstybės ir vietos savivaldos institucijos turi užtikrinti vienodas.

Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymo skyriuje „Vaikas ir mokykla“ įtvirtinamos vaiko teisės į mokslą, garantijos: mokslas vaikams iki 16 metų yra privalomas, atsižvelgdami į vaiko amžių ir jo išsilavinimo lygį, tėvai arba kiti teisėti vaiko atstovai turi teisę parinkti švietimo įstaigą, mokymosi formą bei metodus pagal vaiko protines ir fizines galias, įsitikinimus bei gabumus. Sprendžiant šį klausimą, atsižvelgiama į vaiko nuomonę, kiekvienas vaikas turi teisę į nemokamą mokymą valstybinėse ir savivaldybių bendrojo lavinimo, profesinėse bei aukštesniosiose mokyklose, aukštasis mokslas turi būti prieinamas kiekvienam vaikui pagal jo sugebėjimus. Gerai besimokantiems vaikams, turintiems Lietuvos Respublikos pilietybę, valstybinėse aukštesiosiose mokyklose laiduojamas nemokamas mokslas, našlaičiui, taip pat netekusiam tėvų globos (rūpybos) ar neturinčiam reikiamos materialinės paramos vaikui, besimokančiam bendrojo lavinimo, profesinėje, aukštesniojoje ar aukštojoje mokykloje, teikiama papildoma įstatymų ar kitų teisės aktų nustatyta valstybės, vietos savivaldos institucijų parama (nemokamas maitinimas, aprūpinimas bendrabučiu, speciali ar padidinta stipendija ir kt.). Tokiam vaikui taip pat gali būti taikomos įstatymų ar kitų teisės aktų nustatytos priėmimo į profesinę, aukštesniąją bei aukštąją mokyklą lengvatos, tėvai ir kiti teisėti vaiko atstovai privalo sudaryti

⁶⁹ Ten pat.

⁷⁰ Ten pat.

sąlygas vaikui įgyti privalomą išsilavinimą arba galimybę mokytis iki 16 metų. Asmenys, nevykdantys šio reikalavimo, atsako įstatymų nustatyta tvarka.

Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatyme taip įtvirtintos bendrosios vaiko darbo veiklos nuostatos. Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymo 39 straipnio 3 dalyje⁷¹ teigiama, kad vaikas, turėdamas 16 metų, nenorintis ar nesugebantis tęsti mokslo, gali dirbti, tačiau darbdaviai privalo garantuoti vaikams saugų darbą (40 str. 1 d), priimant į darbą ir dirbantiems vaikams įstatymų numatytais atvejais privalomas sveikatos tikrinimas (40 str. 2d.), taip pat vaikams suteikiama teisė į sutrumpintą darbo laiką ir ilgesnes negu suaugusiems atostogas (40 str. 3 d.). Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymo 42 straipsnyje⁷² įtvirtinama, kad fiziniams ir juridiniams asmenims draudžiama išnaudoti ar kitaip diskriminuoti dirbantį vaiką. Vaikui negalima patikėti darbo ar užsiėmimo, kenkiančio sveikatai ar mokslui arba trukdančio jo fiziniam, protiniam ar doroviniam brendimui.

Nors daugelyje Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymo straipsnių įtvirtinamos vaiko teisės, tačiau taip pat plačiai reglamentuojamos ir pagrindinės vaiko pareigos, jo atsakomybės ir elgesio ypatumai.

Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymo 48 straipsnyje⁷³ teigiama, kad vaikas yra visuomenės narys ir naudodamasis savo teisėmis turi laikytis nustatytų elgesio normų, Lietuvos Respublikos Konstitucijos, šio ir kitų įstatymų bei teisės aktų nuostatų, gerbti kitų žmonių teises. Vaikas privalo: gerbti savo tėvus, kitus šeimos narius, globoti juos senatvėje, ligos ar kitos negalios atvejais, padėti tėvams ir kitiems paramos reikalingiems šeimos nariams, gerbti pedagogus, kitus suaugusiuosius ir vaikus, nepažeisti jų teisių ir teisėtų interesų, laikytis priimtų elgesio normų mokymo, auklėjimo įstaigose, viešose vietose, darbe, buityje, gerbti ir tausoti kultūros ir istorijos vertybes, gamtą, visuomenės ir privačią nuosavybę.

Vaikas turi būti ugdomas atlikti pareigas ir pats atsakyti už savo poelgius šeimoje, mokymo bei auklėjimo įstaigose, darbe, socialinėje aplinkoje.

Vaiką, vengiantį atlikti savo pareigas, už drausmės pažeidimus tėvai, kiti teisėti vaiko atstovai gali atitinkamai drausminti savo nuožiūra, išskyrus fizinį ar psichinį kankinimą, kitokį žiaurų elgesį, vaiko garbės ir orumo žeminimą. Vaikui už mokymo, auklėjimo (globos) įstaigos vidaus tvarkos taisyklių ir mokinio elgesio normų pažeidimus gali būti taikomos drausminės auklėjamojo poveikio priemonės: pastaba, papeikimas, griežtas papeikimas, atitinkamas elgesio įvertinimas, kitos įstatymų nustatytos poveikio priemonės.

⁷¹ Ten pat.

⁷² Ten pat.

⁷³ Ten pat.

Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymo 49 straipsnio 3 dalyje⁷⁴ įtvirtinama, kad vaikui už nuolatinius ir piktybinius teisėtvarkos pažeidimus, taip pat už pavojingos (nusikalstamos) veikos padarymą, jeigu dėl jo amžiaus, sveikatos būklės ar kitų aplinkybių negalima taikyti administracinės ar baudžiamosios atsakomybės, gali būti taikomos šios auklėjamojo poveikio (drausminimo) priemonės:

- 1) įspėjimas;
- 2) įpareigojimas viešai ar kitokia forma atsiprašyti nukentėjusįjį;
- 3) atidavimas tėvų ar kitų asmenų priežiūrai pagal laidavimą;
- 4) namų priežiūra (laisvalaikio apribojimas);
- 5) atidavimas į specialiąją auklėjimo ir drausmės įstaigą;
- 6) kitos įstatymų numatytos priemonės (atsižvelgiant į vaiko amžių, jo padaryto pažeidimo pobūdį, kitas aplinkybes).

Taigi įstatyme nustatyti suderinus su Lietuvos Respublikos Konstitucija ir Vaiko teisių Konvencija principai ir nuostatos, kuriomis būtų galima vadovautis rengiant ir įgyvendinant tam tikrų teisės šakų įstatymus, jų kodeksus, kitus teisės aktus, koordinuoti jų rengimą, kai yra sprendžiami klausimai, susiję su specifiniais vaikų interesais ir sureguliuoti tuos vaiko teisių apsaugos klausimus, kurių nereglamentuoja kiti įstatymai.

Dar vienas teisės šaltinis reglamentuojantis vaiko teises **Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstatymas**. Vaiko teisių apsaugos kontrolierius siekdamas užtikrinti vaiko teises: “tiria fizinių ir juridinių asmenų skundus dėl valstybės ir savivaldybių institucijų ar įstaigų ir jų pareigūnų, nevalstybinių institucijų bei kitų fizinių ir juridinių asmenų, įmonių, neturinčių juridinio asmens teisių, veiksmų ar neveikimo, dėl kurių pažeidžiamos ar gali būti pažeistos vaiko teisės ar jo teisėti interesai, bei priima vieną iš sprendimų, kontroliuoja, kaip yra įgyvendinamos Lietuvos Respublikos Konstitucijos, Seimo ratifikuotų konvencijų, Lietuvos Respublikos įstatymų ir kitų teisės aktų, reglamentuojančių vaiko teisių ir jo teisėtų interesų apsaugą, nuostatos Lietuvoje, prižiūri ir kontroliuoja institucijų, susijusių su vaiko teisių ir jo teisėtų interesų apsauga, veiklą, dėl kurios pažeidžiamos ar gali būti pažeistos vaiko teisės ar jo teisėti interesai, siūlo Seimui ir Vyriausybei priemones, kaip pagerinti Lietuvos Respublikoje įstatymų ir kitų teisės aktų nustatytą vaiko teisių ir jo teisėtų interesų apsaugą, per visuomenės informavimo priemones teikia informaciją visuomenei apie vaiko teisių ir jo teisėtų interesų apsaugą Lietuvoje”⁷⁵.

Lietuvos Respublikos vaiko teisių kontrolieriaus įstatyme įtvirtinta nuostata, kad vaiko teisių apsaugos kontrolierius, atlikdamas savo pareigas, turi teisę: turėdamas informaciją apie pažeidimus,

⁷⁴ Ten pat.

⁷⁵ Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstatymas // Valstybės žinios. - 2000, NR. 50-14.

nenurodytus skunduose, savo iniciatyva pradėti jų tyrimą arba perduoti juos ištirti kitoms kompetentingoms valstybės institucijoms, susipažinti su išnagrinėtomis teisme bylomis, kurios yra susijusios su vaiko teisių ar jo teisėtų interesų pažeidimu; nekliudomas įeiti į valstybės ir savivaldybių institucijas ar įstaigas, nevalstybines vaikų įstaigas ir susipažinti su jų veikla, reikalauti ir gauti iš valstybės ir savivaldybių institucijų ar įstaigų, nevalstybinių institucijų bei kitų fizinių ir juridinių asmenų, įmonių, neturinčių juridinio asmens teisių, susijusių su vaiko teisių ir jo teisėtų interesų apsauga, informaciją, paaiškinimus, protokolus bei kitus dokumentus, kurie jam reikalingi vykdant šio įstatymo nustatytas pareigas, surašyti administracinio teisės pažeidimo protokolą dėl vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus reikalavimų nevykdymo, teikti pasiūlymus Respublikos Prezidentui, Seimui, Vyriausybei dėl galiojančių teisės aktų pakeitimų ir naujų teisės aktų priėmimo bei politikos, susijusios su vaiko teisių ir jo teisėtų interesų apsauga, formavimo bei įgyvendinimo, dalyvauti Seimo ir Vyriausybės posėdžiuose, kuriuose svarstomi su vaiko teisių ir jo teisėtų interesų apsauga susiję klausimai, ir pareikšti savo nuomonę, dalyvauti Respublikos Prezidento, Seimo ir Vyriausybės įsteigtų komisijų ar kitų institucijų, susijusių su vaiko teisių ir jo teisėtų interesų apsauga, posėdžiuose (13 str.)

Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstatymo 18 straipsnyje⁷⁶ įtvirtinta, kad kiekvienas fizinis ar juridinis asmuo, įmonė, neturinti juridinio asmens teisių, turi teisę kreiptis į vaiko teisių apsaugos kontrolierių. Taip pat šio straipsnio antroje dalyje teigiama, kad vaikas į vaiko teisių apsaugos kontrolierių gali kreiptis ir pats. Tačiau anoniminiai skundai nenagrinėjami, jeigu vaiko teisių apsaugos kontrolierius nenusprendžia kitaip.

Vaiko teisių apsaugos kontrolierius, išnagrinėjęs skundą, priima vieną iš šių sprendimų: “perduoti skundą kitai institucijai, pareikšti ieškinį teisme, aptikus nusikaltimo požymių, perduoti medžiagą atitinkamoms institucijoms, spėti asmenis, pažeidusius vaiko teises ar jo teisėtus interesus, įstaigai, įregistravusiai instituciją, susijusią su vaiko teisių apsauga, kuri savo veikla pažeidė vaiko teises ar jo teisėtus interesus, arba institucijos steigėjui teikti siūlymą svarstyti klausimą dėl institucijos tolesnės veiklos tikslingumo, siūlyti tikrinamų institucijų ar jų aukštesniųjų institucijų vadovams, kad jie skirtų drausmines nuobaudas asmenims, kaltiems dėl vaiko teises ar jo teisėtus interesus ginančių įstatymų ar kitų teisės aktų pažeidimų, siūlyti įstatymų nustatyta tvarka pakeisti arba panaikinti įstatymams, Lietuvos Respublikos tarptautinėms sutartims bei kitiems teisės aktams prieštaraujančius sprendimus, nustačius tikrinamų fizinių ar juridinių asmenų, įmonių, neturinčių juridinio asmens teisių, veiklos trūkumų ar įstatymų pažeidimų, dėl kurių yra pažeidžiamos vaiko teisės ir jo teisėti interesai, pažeidėjus įspėti ir pagal savo kompetenciją siūlyti fiziniams asmenims, įmonėms, neturinčioms juridinio asmens teisių, ar juridinių asmenų vadovams pašalinti pažeidimus, atmesti skundą, kai nepasitvirtina jame nurodyti pažeidimai”(25 str.).

⁷⁶ Ten pat.

Lietuvos Respublikos vaiko globos įstatymas nustato vaiko globą, jos steigimo, pasibaigimo, organizavimo tvarką, globos rūšis ir formas, globėjų teises, pareigas bei atsakomybę, globojamo vaiko asmeninių, turtinių teisių ir interesų apsaugą Lietuvos Respublikos teritorijoje.

Lietuvos Respublikos vaiko globos įstatymo 3 straipsnyje⁷⁷ įtvirtinama, kad vaiko globos tikslas - užtikrinti vaiko auklėjimą ir priežiūrą aplinkoje, kurioje jis galėtų augti, vystytis ir tobulėti. Vaiko globos uždaviniai: paskirti vaikui globėją, kuris rūpintųsi, auklėtų, atstovautų vaikui ir gintų jo teises bei teisėtus interesus, sudaryti vaikui gyvenimo sąlygas, kurios atitiktų jo amžių, sveikatą ir išsivystymą, rengti vaiką savarankiškam gyvenimui šeimoje ir visuomenėje.

Taip pat įstatyme reglamentuojami ir vaiko globos steigimo principai (4 str.-): vaiko interesų pirmumas, pirmumo teisę tapti globėjais turi vaiko artimieji giminaičiai, jeigu tai atitinka vaiko interesus, vaiko globa šeimoje, brolių ir seserų neišskyrimas, išskyrus tuos atvejus, kai tai pažeidžia vaiko interesus.

Nustatant globos rūšį ir formą, skiriant globėją, naikinant globą vyresniam nei 10 metų ar jaunesniam nei 10 metų vaikui, tačiau sugebančiam išreikšti savo nuomonę, turi būti suteikiama galimybė būti išklaustam ir jo nuomonė yra svarbi priimant sprendimą.

Lietuvos Respublikos vaiko globos įstatymo 5⁽¹⁾ straipsnyje⁷⁸ pabrėžiama ir vaiko, kuriam skiriama globa, teisės. Nustatant globos rūšį ir formą vyresniam nei 10 metų vaikui, turi būti jo atsiklausoma dėl tokios globos ir globėjų. Jeigu vaikas yra jaunesnis nei 10 metų, tačiau sugeba išreikšti savo nuomonę, turi būti atsižvelgiama ir į tokio vaiko nuomonę. Jeigu vaikas nepatenkintas globos rūšimi, forma ar globėju, jis turi teisę kreiptis į Vaiko teisių apsaugos tarnybą, kuri tokį vaiko prašymą turi apsvastyti ir, esant pagrįstam vaiko pageidavimui, į jį atsižvelgti keičiant globos rūšį, formą, globėją arba nutraukiant globą. Vaikas, kuriam yra skiriama globa, turi teisę naudotis visomis kitomis vaiko teisėmis, kurios yra numatytos kituose teisės aktuose.

Tam, kad būtų užtikrintos globojamų vaikų teisės, Lietuvos Respublikos vaiko globos įstatymo 26,27,28 straipsniuose⁷⁹ įtvirtinamos vaiko globėjo teisės, pareigos ir atsakomybė. Vaiko globėjas (kai vaiko globėjas yra fizinis asmuo ar šeimyna) privalo gyventi kartu su globojamu vaiku. Tam tikrais atvejais vaiko globėjas gali gyventi atskirai, jei tai nepažeidžia vaiko interesų. Leidimą vaiko globėjui gyventi atskirai išduoda miesto (rajono) savivaldybės Vaiko teisių apsaugos tarnyba. Vaiko globėjas yra teisėtas vaiko atstovas ir gina jo teises bei teisėtus interesus.. Vaiko globėjas turi teisę teismine tvarka reikalauti grąžinti jam vaiką iš bet kurių asmenų, laikančių jį pas save neteisėtai.

Vaiko globėjas už vaiko padarytą žalą atsako įstatymų nustatyta tvarka. Vaiko globėjas už savo pareigų neatlikimą ar netinkamą jų atlikimą atsako įstatymų nustatyta tvarka. Vaiko globėjas bei kiti asmenys, piktnaudžiaujantys vaiko globa, atsako Lietuvos Respublikos įstatymų nustatyta tvarka.

⁷⁷ Lietuvos Respublikos vaiko globos įstatymas // Valstybės žinios. - 1998, Nr. 35-933.

⁷⁸ Ten pat.

⁷⁹ Ten pat.

3. KAI KURIE VAIKO TEISIŲ REGLAMENTAVIMO ASPEKTAI

3.1. Vaiko teisė gyventi ir identiškumas

Kiekvieno žmogaus teisė į gyvybę yra pagrindinė teisė, ja remiasi visos kitos teisės, laisvės ir pareigos. Konstitucijos 19 straipsnis⁸⁰ skelbia, kad “žmogaus teisė į gyvybę saugo įstatymas”.

1998 m. gruodžio 9 d. Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas, sprenddamas mirties atitikimo Konstitucijai klausimą, pažymėjo, kad “iš prigimtinių teisių tarptautinė bendruomenė išskiria žmogaus orumą ir gyvybę. Tarptautinis pilietinių ir politinių teisių paktas skelbia, kad kiekvienas žmonių bendruomenės narys turi prigimtinių orumą, o žmogaus orumas yra svarbiausias teisių šaltinis, nes žmogaus teisės “kyla iš žmogaus asmenybei būdingo orumo”. Žmogaus gyvybė ir jo orumas sudaro asmenybės vientisumą, reiškia žmogaus esmę. Gyvybė ir orumas yra neatimamos žmogaus savybės, todėl negali būti traktuojamos atskirai. Prigimtinių žmogaus teisės – tai individo prigimtinių galimybių, kurios užtikrina jo žmogiškąją orumą socialinio gyvenimo srityse. Jos sudaro tą atskaitos tašką, nuo kurio plėtojamos ir papildomos visos kitos teisės ir kurios sudaro tarptautinės bendruomenės neginčijamai pripažintas vertybes. Taigi žmogaus gyvybė ir orumas, kaip išreiškiantys žmogaus vientisumą ir jo nepaprastą esmę, yra aukščiau įstatymo. Atsižvelgiant į tai žmogaus gyvybė ir orumas vertinami kaip ypatingos vertybės. Tokiu atveju Konstitucijos paskirtis yra užtikrinti šių vertybių gynimą ir gerbimą. Šie reikalavimai visų pirma keliami valstybei⁸¹.

Jungtinių Tautų Vaiko teisių 6 straipsnis įpareigoja valstybes dalyves pripažinti kiekvieno vaiko neatimamą teisę gyventi. Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymo 4 straipsnyje⁸² įtvirtinama, kad kiekvienam vaikui – tiek iki gimimo, tiek ir po jo – turi būti garantuota galimybė būti sveikam ir normaliai vystytis fiziškai, protiškaici, o gimusiam vaikui – ir doroviškai bei dalyvauti visuomenės gyvenime.

Taigi kiekvienas vaikas turi neatimamą teisę gyventi ir augti. Draudžiami bet kokie moksliniai bandymai ar kitokie eksperimentai su vaiku, galintys pakenkti jo gyvybei, sveikatai, normaliai vystytis jo asmenybei. Toks draudimas taikomas net tada, jei yra vaiko, jo tėvų ar kitų teisėtų vaiko atstovų sutikimas (Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymo 7 str.)

Su vaiko teisės į gyvybę užtikrinimu susijęs aborto padarymo galimybės klausimas. Vertinant vaiko teisių apsaugos požiūriu, abortas yra vaiko teisės į gyvybę pažeidimas. Tačiau šios pozicijos oponentai akcentuoja moters teisę apsispręsti – gimdyti vaiką ar ne.

⁸⁰ Lietuvos Respublikos Konstitucija - Vilnius, 1992. P.5.

⁸¹ Valstybės žinios 1998 12 11. Nr. 109-3004.

⁸² Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymas // Valstybės žinios, 1996, Nr. 33-807.

Statistika rodo, kad kūdikių (iki 1 metų) mirtingumas Lietuvoje nėra didelis (2001 m. – 7,8 (1000 gyvų gimusiųjų), 2002 m. – 7,9 (1000 gyvų gimusiųjų))⁸³, bet jo vienareikšmiškai vertinti neleidžia dideli abortų skaičiai (1 lentelė). Statistikos duomenimis, šalyje kasmet mažėja dirbtinių abortų, tačiau tai vienas didžiausių skaičių Europoje.

1 lentelė. Dirbtinių abortų dinamika Lietuvoje

Metai	100-tui gyvų naujagimių	Absoliučiais skaičiais
1997	60,1	22680
1998	56,9	21022
1999	52,1	18846
2000	48,1	16259
2001	44	13677
2002	42,5	12495
2003	37,7	11513

Jungtinių Tautų Vaiko teisių konvencija įpareigoja valstybes užtikrinti galimybę vaikui gyventi ir sveikai vystytis, tai skatina valstybės siekti optimaliai išsaugoti gyvybę.

Lietuvoje žmogaus vaisiaus sunaikinimas (abortas) laikomas teisėtu, jei jį padaro gydytojas medicinos įstaigoje ir nėra medicininių kontraindikacijų (iki 12 nėštumo savaitės, jei nuo nutraukto nėštumo praėjo daugiau kaip 6 mėnesiai ir nėščioji neserga tam tikromis lytinėmis ligomis). Kitais atvejais abortas laikomas neteisėtu ir už jo padarymą baudžiama pagal Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso (toliau - BK) 124 straipsnį⁸⁴.

Nužudymu (o ne neteisėtu aborto padarymu) laikomas gyvybės atėmimas žmogui. Anot P. Dockos⁸⁵ gyvybės pradžia kai kurie autoriai laiko pirmuosius sąrėmius, kiti – momentą, kai kūdikis, pasirodęs iš motinos iščių pirmą kartą įkvėpia oro ir tai rodo, kad jis gimė gyvas⁸⁶.

Taigi pasak G. Sakalausko⁸⁷, Lietuvoje vaiko gyvybė nusikaltimo objektu realiai laikoma geriausiu atveju tik nuo gimdymo pradžios. Kol gimdymas neprasidėjo, įstatymų leidžiamoji valdžia labiau akcentuoja moters sveikatos apsaugą nei vaiko teisę gyventi. Žmogaus gyvybingumo nutraukimas iki tam tikro momento laikantis tam tikrų sąlygų laikomas moters (tėvų) teisės įgyvendinimu.

⁸³ Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2004 m. vasario 9 d. nutarimas Nr. 142 “Dėl Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencijos įgyvendinimo ataskaitos patvirtinimo” // Valstybės žinios, 2004, Nr. 24-739.

⁸⁴ Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas. – Vilnius, 2002. P.57.

⁸⁵ Docka P. Nuo aborto iki žmogžudystės// Justitia. 1999, Nr. 3.

⁸⁶ Jovišas K. Nusikaltimai asmens gyvybei, sveikatai, laisvei ir orumui //Verslo ir komercinė teisė. 1999, Nr. 4-5.

⁸⁷ Sakalauskas G. Vaiko teisių apsauga Lietuvoje. – Vilnius. 2000. P. 12.

Vaiko teisių Konvencijos 8 straipsnis⁸⁸ įpareigoja valstybes gerbti vaiko teisę išsaugoti savo indentiškumą, įskaitant pilietybę, vardą ir šeimos ryšius, neleisti neteisėto kišimosi. Jei vaikui neteisėtai atimama dalis ar visi jo identiškumo elementai, valstybės dalyvės suteikia jam paramą ir apsaugą, reikalingą identiškumui kuo skubiau atstatyti. Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatyme⁸⁹ teigiama, “vaikas nuo gimimo momento turi teisę į vardą, pavardę, tautybę ir išsaugojimą”.

Lietuvos Respublikos pilietybės įstatyme⁹⁰ įtvirtinta nuostata, kad vaikas, kurio abu tėvai jo gimimo metu buvo Lietuvos Respublikos piliečiai, yra Lietuvos Respublikos pilietis, nesvarbu, ar jis gimė Lietuvos Respublikos teritorijoje, ar už jos ribų. Jeigu vaiko tėvai turi ne tą pačią pilietybę ir vaiko gimimo metu vienas iš jų buvo Lietuvos Respublikos pilietis, vaikas yra Lietuvos Respublikos pilietis, jeigu jis gimė Lietuvos Respublikos teritorijoje. Jeigu vaiko tėvai turi ne tą pačią pilietybę ir vaiko gimimo metu vienas iš jų buvo Lietuvos Respublikos pilietis, tai vaiko, gimusio už Lietuvos Respublikos ribų, pilietybė, iki jam sukaks 18 metų, gali būti nustatoma pagal tėvų susitarimą. Vaikas, kurio vienas iš tėvų vaiko gimimo metu buvo Lietuvos Respublikos pilietis, o kitas buvo asmuo be pilietybės arba nežinomas, yra Lietuvos Respublikos pilietis neatsižvelgiant į vaiko gimimo vietą.

Taigi galima teigti, kad tokia straipsnio formuluotė ne tik įpareigoja valstybės institucijas užtikrinti, kad vaikas neprarastų minėtų identiškumo elementų, bet taip pat skatina nežaloti kiekvieną vaiko identiškumo, sudaryti kuo palankiausias sąlygas jam skleistis.

3.2. Vaiko teisė į minties, tikėjimo, įsitikinimų laisvę, pažiūras ir nuomonę

Vaikas turi teisę į minties, sąžinės ir religijos laisvę. Valstybė turi gerbti tėvų ir, atitinkamai atvejais, teisėtų globėjų teises ir pareigas vadovauti vaikui ir įgyvendinti jo teisę taip, kad tai atitiktų besivystančius vaiko sugebėjimus. Laisvė išpažinti savo religiją arba tikėjimą gali būti ribojama tik tiek, kiek nustatyta įstatymo ir yra būtina valstybės saugumui, siekiant apsaugoti viešąją tvarką, gyventojų dorovę ir sveikatą arba kitų asmenų pagrindines teises ir laisves.

Lietuvos Respublikos Konstitucijos 26 straipsnis⁹¹ skelbia, kad minties, tikėjimo ir sąžinės laisvė yra nevaržoma. Kiekvienas žmogus turi teisę laisvai pasirinkti bet kokią religiją ar tikėjimą ir vienas ar su kitais, privačiai ar viešai ją išpažinti, atlikinėti religines apeigas, praktikuoti tikėjimą ir mokyti jo. Niekas negali kito asmens versti ar būti verčiamas pasirinkti ar išpažinti kurią nors religiją ar tikėjimą.

Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas nutarime “Dėl Lietuvos Respublikos švietimo įstatymo 1 straipsnio 5 punkto, 10 straipsnio 3 ir 4 dalių, 15 straipsnio 1 dalies, 20 straipsnio, 21 straipsnio 2 punkto, 32 straipsnio 2 dalies, 34 straipsnio 2, 3 ir 4 dalių, 35 straipsnio 2 ir 5 punktų,

⁸⁸Jungtinių Tautų Vaiko teisių konvencija 1989 11 20 // Valstybės žinios. - 1995, Nr. 60-1501.

⁸⁹Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymas // Valstybės žinios. - 1996, Nr. 33-807.

⁹⁰Lietuvos Respublikos pilietybės įstatymas // Valstybės žinios. - 2002, Nr. 95-4087.

⁹¹Lietuvos Respublikos Konstitucija. – Vilnius, 1992. P.6.

37 straipsnio 2 punkto ir 38 straipsnio 2 ir 3 punktų atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai”⁹² konstatavo kad minties, tikėjimo ir sąžinės laisvė užtikrina galimybę įvairių pažiūrų žmonėms gyventi atviroje, teisingoje ir darnioje pilietinėje visuomenėje. Ši laisvė - ne tik savaiminė demokratijos vertybė, bet ir svarbi garantija, kad bus visavertiškai įgyvendinamos kitos žmogaus konstitucinės teisės ir laisvės.

Taip pat Konstitucinis Teismas konstatavo, kad vaikui, sugebančiam suformuoti savo pažiūras ir įsitikinimus, turi būti garantuojama teisė laisvai juos reikšti. Laisvė turėti įsitikinimus reiškia, kad žmogus yra laisvas pats formuoti savo įsitikinimus, pasirinkti pasaulėžiūros vertybes, jis ginamas nuo bet kokios prievartos, jo pažiūrų negalima kontroliuoti. Valstybės institucijų pareiga - užtikrinti ir ginti šią asmens laisvę. Įsitikinimų turinys - žmogaus privatus reikalas.

Nuo laisvės turėti įsitikinimus neatsiejama teisė juos laisvai reikšti. Įsitikinimų raiškos laisvė - tai galimybė savo mintis, pažiūras, įsitikinimus netrukdomai reikšti žodžiu, raštu, ženklais, kitokiais informacijos perdavimo būdais ir priemonėmis. Kartu įsitikinimų raiškos laisvė apima laisvę neatskleisti savo įsitikinimų ir nebūti verčiamam juos atskleisti.

Taigi visas šias išvardintas vaiko teises svarbu užtikrinti, nes taip ugdoma jo savigarba, gebėjimas reikšti savo nuomonę, pagarbą kito nuomonei, mokomasi dirbti drauge su kitais, klausytis ir suprasti kitą.

3.3. Vaiko teisė į mokslą

Anot G. Sakalausko⁹³ valstybė pripažįsta vaiko teisę mokytis, todėl siekdama įgyvendinti šią teisę, valstybė: įveda nemokamą ir privalomą pradinę lavinimą, skatina tobulinti įvairias tiek bendrojo, tiek profesinio viduriniojo lavinimo formas, rūpinasi, kad jis būtų prieinamas visiems vaikams, ir imasi tokių priemonių, kaip nemokamo lavinimo įvedimas, o prireikus – ir finansinės paramos teikimas, užtikrina mokomosios, profesinės bei orientuojamosios informacijos ir medžiagos prieinamumą visiems vaikams, imasi priemonių, skatinančių nuolat lankyti mokyklą ir mažinančių moksleivių, paliekančių mokyklą skaičių.

Lavinimo tikslai turi būti tokie: kuo visapusiškiau ugdyti vaiko asmenybę, talentą ir protinius bei fizinius sugebėjimus, ugdyti pagarbą žmogaus teisėms ir pagrindinėms laisvėms, taip pat principams kurie paskelbti Jungtinių Tautų Organizacijos įstatuose, ugdyti pagarbą tėvams, kalbai, vertybėms tos šalies, kurioje vaikas gyvena, taip pat kultūriniam indentitetui, civilizacijoms, kurios skiriasi nuo jo paties civilizacijos, parengti vaiką sąmoningam gyvenimui laisvoje visuomenėje,

⁹² Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas nutarime “Dėl Lietuvos Respublikos švietimo įstatymo 1 straipsnio 5 punkto, 10 straipsnio 3 ir 4 dalių, 15 straipsnio 1 dalies, 20 straipsnio, 21 straipsnio 2 punkto, 32 straipsnio 2 dalies, 34 straipsnio 2, 3 ir 4 dalių, 35 straipsnio 2 ir 5 punktų, 37 straipsnio 2 punkto ir 38 straipsnio 2 ir 3 punktų atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai” // Valstybės žinios. - 2000, Nr. 49-1424.

⁹³ Sakalauskas G. Vaiko teisių apsauga Lietuvoje. – Vilnius. 2000. P. 19.

pagrįstam supratimo, taikos, pakantumo, vyrų ir moterų lygiateisiškumo, visų tautų, etninių, nacionalinių ir religinių grupių, taip pat vietinės kilmės asmenų draugystės principais, ugdyti pagarbą gamtai.

Lietuvos Respublikos švietimo įstatyme⁹⁴ įtvirtinta, kad švietimas - veikla, kuria siekiama suteikti asmeniui visaverčio savarankiško gyvenimo pagrindus ir padėti jam nuolat tobulinti savo gebėjimus, taip pat tai - asmens, visuomenės ir valstybės ateities kūrimo būdas. Jis grindžiamas žmogaus nelygstamos vertės, jo pasirinkimo laisvės, dorinės atsakomybės pripažinimu, demokratiniais santykiais, šalies kultūros tradicijomis. Švietimas saugo ir kuria tautos tapatybę, perduoda vertybes, kurios daro žmogaus gyvenimą prasmingą, visuomenės gyvenimą – darnų ir solidarų, valstybės – pažangų ir saugų.

Lietuvos Respublikos švietimo įstatymo 46 straipsnyje⁹⁵ įtvirtinamos mokinių teisės ir pareigos: nemokamai gauti informaciją apie veikiančias mokyklas, švietimo programas, mokymosi formas, pagal savo gebėjimus ir poreikius mokytis mokykloje, savarankiškai mokytis ir įgyti valstybinius standartus atitinkantį išsilavinimą, kvalifikaciją, sulaukęs 14 metų, savarankiškai pasirinkti dorinio ugdymo (tikybos arba etikos) programą, gauti geros kokybės švietimą, eksternu laikyti egzaminus, liudijančius, kad tam tikra formaliojo švietimo programa ar jos dalis (modulis) įvykdyta, pasirinkti formaliojo švietimo programas papildančius bei jo saviraiškos poreikius tenkinančius šių programų modulius, pasirenkamųjų dalykų programas, kursus; studijų programą, dėstytoją (kai tą patį dalyką dėsto keli dėstytojai), studijuoti pagal individualias studijų programas; pereiti iš vienos profesinio mokymo pakopos į kitą, jeigu jo bendrasis išsilavinimas ir profesinis pasirengimas atitinka nustatytus reikalavimus, į psichologinę ir specialiąją pedagoginę, specialiąją, socialinę pedagoginę, informacinę pagalbą, sveikatos priežiūrą mokykloje, informaciją apie savo pasiekimų vertinimą ir kitą su mokymusi susijusią informaciją, į socialinę pagalbą, jei tokios pagalbos negali jam suteikti tėvai (globėjai, rūpintojai), mokytis savitarpio pagarba grįstoje, psichologiškai, dvasiškai ir fiziškai saugioje aplinkoje, turėti higienos reikalavimus atitinkančius mokymosi krūvį ir darbo vietą, į nešališką mokymosi pasiekimų įvertinimą, dalyvauti mokyklos savivaldoje, įstatymų nustatyta tvarka ginti savo teises, naudotis kitomis Profesinio mokymo, Specialiojo ugdymo, Aukštojo mokslo ar Neformaliojo suaugusiųjų švietimo bei kitų įstatymų nustatytomis teisėmis.

Lietuvos Respublikos švietimo įstatymo 47 straipsnyje⁹⁶ taip pat įtvirtinamos ir tėvų (ar vaiko globėjo) teisės ir pareigos: nemokamai gauti informaciją apie veikiančias mokyklas, švietimo programas, mokymo formas, dalyvauti parenkant (prireikus parinkti) vaikui ugdymo programą, formą, mokyklą ar kitą švietimo teikėją, gauti informaciją apie vaiko ugdymosi sąlygas ir jo

⁹⁴ Lietuvos Respublikos švietimo įstatymas // Valstybės žinios. - 1991, Nr. 23-593.

⁹⁵ Ten pat.

⁹⁶ Ten pat.

pasiekimus, dalyvauti mokyklos savivaldoje, naudotis Specialiojo ugdymo įstatymo ir kitų įstatymų nustatytomis teisėmis.

Nors įstatymas plačiai reglamentuoja tiek vaikų, tiek tėvų (ar paskirtų globėjų) teises ir pareigas įgyvendinant teisę į mokslą, tačiau remiantis Lietuvos statistikos departamento, 2001 m. gyventojų surašymo duomenimis, palyginti su surašymo metu buvusiu atitinkamo amžiaus vaikų skaičiumi, 2001 m. pavasarį nesimokė 1,2 % vaikų. Daugiau nei pusę (60 %) nesimokančių moksleivių gyveno mieste, 40 % - kaime⁹⁷.

Vaikų, nelankančių mokyklos, skaičius nėra labai didelis, bet problema kelia nerimą. Anot žmogaus teisių stebėjimo instituto⁹⁸ jai spręsti bendrojo lavinimo mokyklose prieš kelerius metus įsteigti socialinių pedagogų etatai, kas trečiam vaikui skiriamas nemokamas maitinimas, didinamas mokinio krepšelis, nemokamu telefonu galima paskambinti ir pranešti apie mokyklos nelankančią vaiką.

Dalį paauglių, kurie dėl įvairių priežasčių paliko mokyklas, padeda susigrąžinti jaunimo mokyklos. Statistikos departamento duomenimis⁹⁹, 2003 – 2004 mokslo metais Lietuvoje buvo 24 jaunimo mokyklos. Tačiau savivaldybės ne itin daug dėmesio skiria 16-17 metų jaunuoliams, kurie ir sudaro tokių mokyklų moksleivių daugumą. Kai nėra jaunimo mokyklos, šešiolikmečiui, nėra kaip į ją grįžti.

Taigi siekiant mažinti vaikų, nelankančių mokyklos skaičių ir įgyvendinti kiekvieno vaiko teisę į mokslą, Lietuvos Respublikos Švietimo ir mokslo ministerija¹⁰⁰ siekia gerinti švietimo ir mokslo kokybę, didinti užimtumą, mokymo prieinamumą ir veiksmingumą.

3.4. Vaiko teisė jungtis į asociacijas, draugija

Valstybė pripažįsta vaiko teisę į asociacijų ir taikių susirinkimų laisvę. Šiai teisei įgyvendinti neturi būti jokių apribojimų, išskyrus tuos, kurie taikomi pagal įstatymą ir yra būtin demokratinėje visuomenėje dėl valstybės ar visuomenės saugumo, siekiant apsaugoti viešąją tvarką, gyventojų sveikatą, dorovę arba kitų asmenų teises.

Lietuvos Respublikos Konstitucija¹⁰¹ laiduoja piliečiams teisę laisvai vienytis į bendrijas, asociacijas, jei jų tikslai ir veikla neprieštaruoja Konstitucijai ir įstatymams. “Niekas negali būti

⁹⁷ Lietuvos statistikos departamentas

<http://www.std.lt/web/main.php?parent=468&module=811&id=293¶m=archive>; prisijungimo laikas 2006-11-15

⁹⁸ Žmogaus teisių įgyvendinimas Lietuvoje apžvalga. – Vilnius, 2004. P.52.

⁹⁹ Lietuvos statistikos departamentas

<http://www.std.lt/web/main.php?parent=468&module=811&id=293¶m=archive>; prisijungimo laikas 2006-11-15

¹⁰⁰ Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministerijos 2005 metų veiklos ataskaita //

http://www.smm.lt/svietimo_bukle/docs/smm_atask_05.doc; prisijungimo laikas 2006-11-15

¹⁰¹ Lietuvos Respublikos Konstitucija. – Vilnius, 1992.

verčiamas priklausyti kokiai nors bendrijai ar organizacijai” (Lietuvos Respublikos Konstitucijos 35 str.).

Lietuvos Respublikos visuomeninių organizacijų įstatyme¹⁰² įtvirtinta, kad visuomeninių organizacijų, kurios savo veikla tenkina vaikų ir jaunimo poreikius, nariais ar šių organizacijų veikloje dalyvaujančiais asmenimis gali būti jaunesni kaip 18 metų amžiaus asmenys.

Lietuvos Respublikos švietimo įstatymas¹⁰³ numato, kad Lietuvos švietimo įstaigose gali veikti vaikų ir jaunimo organizacijos, kurių veikla skatina moksleivių dorovinę, politinę, kultūrinę, fizinę bei socialinę brandą, padeda tenkinti jų saviugdą ir saviraiškos poreikius. Moksleiviai turi teisę burtis į vaikų ir jaunimo organizacijas, plėtoti jų veiklą, lavintis saviugdą ir saviveiklos būreliuose.

Lietuvos Respublikos profesinių sąjungų įstatyme¹⁰⁴ numatyta asmenų, ne jaunesnių kaip 14 metų, dirbančių pagal darbo sutartį ar kitais įstatymo numatytais pagrindais, teisė laisvai jungtis į profesines sąjungas ir dalyvauti jų veikloje.

3.5. Vaiko darbo apribojimai

Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencijos 32 straipsnyje¹⁰⁵ valstybės dalyvės pripažino vaiko teisę būti apsaugotam nuo ekonominio išnaudojimo ir nuo bet kokio darbo, kuris gali būti pavojingas jo sveikatai arba trukdyti jam mokytis, gali kenkti jo sveikatai ir vystytis fiziškai, protiškaici, dvasiškai bei socialiai.

Kad būtų įgyvendintos šio straipsnio nuostatos, valstybės dalyvės turi imtos teisinių, administracinių, socialinių ir auklėjamųjų priemonių. Todėl valstybės dalyvės: nustato minimalų priėmimo į darbą amžių, darbo trukmę ir darbo sąlygas, atitinkamas bausmes arba kitas sankcijas, leidžiančias veiksmingai įgyvendinti šį straipsnį.

Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymo VI skyriuje¹⁰⁶ įtvirtinta, kad vaikas turi teisę dirbti atsižvelgiant į jo amžių, sveikatą, bendrąjį išsilavinimą ir profesinį pasirengimą. Darbas yra laisvai pasirenkamas. Vaikas, turėdamas 16 metų, nenorintis ar nesugebantis tęsti mokslo, gali dirbti (39 str.). Darbdaviai privalo garantuoti vaikams saugų darbą. (40 str.). Fiziniam ir juridiniam asmeniui draudžiama išnaudoti ar kitaip diskriminuoti dirbantį vaiką. Vaikui negalima patikėti darbo ar užsiėmimo, kenkiančio sveikatai ar mokslui arba trukdančio jo fiziniam, protiniam ar doroviniam brendimui (42 str.).

Lietuvos Respublikos darbuotojų ir sveikatos įstatyme¹⁰⁷ įtvirtinta, kad vaikų iki 16 metų darbas draudžiamas, išskyrus jų fizines galimybes atitinkančius lengvus darbus ir laikantis įdarbinimo

¹⁰² Lietuvos Respublikos visuomeninių organizacijų įstatymas // Valstybės žinios. - 1995, Nr. 18-400.

¹⁰³ Lietuvos Respublikos švietimo įstatymas // Valstybės žinios. - 1991, Nr. 23-593.

¹⁰⁴ Lietuvos Respublikos profesinių sąjungų įstatymas // Valstybės žinios. - 1991, Nr. 34-933.

¹⁰⁵ Jungtinių Tautų Vaiko teisių konvencija 1989 11 20 // Valstybės žinios. - 1995, Nr. 60-1501.

¹⁰⁶ Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymas // Valstybės žinios. - 96, Nr. 33-807.

¹⁰⁷ Lietuvos Respublikos darbuotojų ir sveikatos įstatymas // Valstybės žinios. - 1993, Nr. 55-1064.

sąlygų. Vieno iš tėvų arba kito vaiką auginančio asmens ir darbdavio rašytiniu susitarimu, jeigu vaikas pageidauja ir yra gydytojo pažyma apie vaiko sveikatą bei gydytojo leidimas, vaikas (moksleivis) iki 16 metų gali dirbti lengvus darbus. Toks susitarimas vaiko, vieno iš tėvų arba vaiką auginančio asmens, arba vaiko sveikatą prižiūrinčio gydytojo iniciatyva gali būti bet kuriuo metu nutrauktas. Jauni asmenys negali būti skiriami dirbti: darbo, kuris fiziškai ir psichologiškai per sunkus, darbo, kuriame naudojamos toksinės, kancerogeninės, mutageninės ar kitos sveikatą veikiančios medžiagos, darbo, kur galimas jonizuojančiosios radiacijos poveikis, kitų sveikatai kenksmingų ir (ar) pavojingų veiksnių poveikis, darbo, kur yra didesnė nelaimingų atsitikimų darbe ar susirgimų profesinėmis ligomis tikimybė, taip pat darbo, kurio dėl nepakankamo atsargumo ar patyrimo jaunas asmuo saugiai dirbti gali nesugebėti, darbo, kurio trukmė ilgesnė, negu nustatyta įstatymo.

Jaunų asmenų įdarbinimo, jų sveikatos patikrinimo ir jų galimybių dirbti konkretų darbą nustatymo tvarką, darbo laiką, jiems draudžiamų dirbti darbų, kenksmingų, pavojingų veiksnių sveikatai sąrašą tvirtina Socialinės apsaugos ir darbo ministerija ir Sveikatos apsaugos ministerija. Tais atvejais, kai jauniems asmenims draudžiami darbai yra būtini jauno asmens profesiniam pasirėngimui, jis privalo šiuos darbus atlikti prižiūrimas įmonės darbuotojų saugos ir sveikatos tarnybos specialisto ar kito darbdavio paskirto įmonės darbuotojo arba mokymo įstaigos, kurioje paauglys mokosi, darbuotojo, atestuoto darbuotojų saugos ir sveikatos srityje. Jaunų asmenų darbinio mokymo tvarką bei jų profesinio pasirėngimo draudžiamiems darbams sąlygas ir tvarką nustato Socialinės apsaugos ir darbo ministerija. Jauni asmenys negali vienu metu dirbti daugiau negu vienoje įmonėje (darbovietėje).

Paros nepertraukiamo poilsio laikas vaikams per 24 valandų laikotarpį privalo būti ne trumpesnis kaip 14 valandų paeiliui, paaugliams – ne trumpesnis kaip 12 valandų paeiliui. Jauniems asmenims, kurių darbo dienos trukmė yra ilgesnė negu 4 valandos, privalo būti suteikta mažiausiai 30 minučių pertrauka darbo metu. Ji įskaitoma į darbo laiką. Jauniems asmenims suteikiamos ne mažiau kaip 2 poilsio dienos paeiliui per savaitę, viena iš jų privalo būti sekmadienis.

Draudžiama skirti jaunos asmenis dirbti nakties darbo laiku, poilsio ir švenčių dienomis, viršvalandinius darbus. Vaikai iki 16 metų negali būti priimami darbui nuo 8 valandos vakaro iki 6 valandos ryto. Paaugliai negali būti priimami darbui nuo 10 valandos vakaro iki 6 valandos ryto arba nuo 11 valandos vakaro iki 7 valandos ryto.

3.6. Vaiko globa ir įvaikinimas

Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencijos 20 straipsnis¹⁰⁸ numato valstybių pareigą pasirūpinti vaiko, kuris laikinai ar visam laikui yra netekęs savo šeimos aplinkos arba kuris dėl savo interesų negali toje aplinkoje būti, priežiūros pakeitimu.

Vaiko globa (rūpyba) – likusio be tėvų globos vaiko, įstatymų nustatyta tvarka patikėto fiziniam arba juridiniam asmeniui, priežiūra, auklėjimas ir ugdymas, kitų jam tinkamų dvasiškai ir fiziškai augti sąlygų sudarymas ir palaikymas, jo asmeninių, turtinių teisių bei teisėtų interesų gynimas ir atstovavimas jiems. Globa, anot Valstybės vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnybos direktorės Odetos Tarvydienės¹⁰⁹, nustatoma vaikams, kurie neturi 14 metų, o rūpyba – vaikams, sulaukusiems 14 metų. 2004 m. našlaičių ir beglobių vaikų buvo 14,5 tūkst., iš kurių 55 % buvo globojami šeimose, 2 % - šeimynose ir 43 % - įvairiose vaikų globos įstaigose¹¹⁰.

Globa, remiantis Lietuvos Respublikos globos įstatymu ir Valstybės vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnybos¹¹¹ duomenimis, gali būti dviejų rūšių:

- 1) laikinoji globa;
- 2) nuolatinė globa.

Vaiko laikinoji globa – laikinai be tėvų globos likusio vaiko priežiūra, auklėjimas šeimoje, šeimynoje ar institucijoje, atstovavimas jo teisėms ir teisėtiems interesams bei jų gynimas mokymo, gydymo, teisėsaugos ir kitose įstaigose. Laikinosios globos tikslas – grąžinti vaiką į biologinę šeimą. Laikinoji globa nustatoma savivaldybės administracijos direktoriaus įsakymu.

Nuolatinė globa nustatoma be tėvų globos likusiems vaikams, kurie esamomis sąlygomis negali grįžti į savo biologinę šeimą, ir jų priežiūra, auklėjimas, atstovavimas teisėms bei teisėtiems interesams ir jų gynimas pavedamas kitai šeimai, šeimynai ar vaikų globos institucijai.

Nuolatinė globa nustatoma teismo nutartimi.

Pagal Lietuvos Respublikos civilinį kodeksą¹¹², globėjas yra asmuo, kuriam yra paskirta vaiko laikinoji ar nuolatinė globa. Vaiko globėju gali tapti asmuo, sulaukęs 21 metų. Jeigu vaiką globoti pageidauja artimas giminaitis, jis globėju gali tapti sulaukęs 18 metų. Remiantis Lietuvos statistikos departamento duomenimis¹¹³, 2004 m. 1059 vaikai buvo paimti globai (rūpybai) į artimų giminaičių

¹⁰⁸ Vaiko teisių Konvencija 1989 11 20 // Valstybės žinios, - 1995, Nr. 60-1501.

¹⁰⁹ Valstybės vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnyba prie Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos // <http://www.ivaikinimas.lt/index.php?p=0&l=LT&n=86>; prisijungimo laikas 2006-11-17

¹¹⁰ Socialinės apsaugos ir darbo ministerija //

http://socmin.lt/get_file.php?file=c29jL20vbV9maWxlcY93ZmlsZXMvZmlsZTE2MzcueGxzO1ZKXzlwMDQgbS4gc3RhdGlzdGlrYS54Bhm7oW=&view=1; prisijungimo laikas 2006-11-17

¹¹¹ Valstybės vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnyba prie Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos // <http://www.ivaikinimas.lt/index.php?p=0&l=LT&n=86>; prisijungimo laikas 2006-11-17

¹¹² Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas. – Vilnius. 2002. P.89-94.

¹¹³ Lietuvos statistikos departamentas

<http://www.std.lt/web/main.php?parent=468&module=811&id=293¶m=archive>; prisijungimo laikas 2006-11-17

šeimas. Dažniausiai juos imasi globoti seneliai – 674, vyresnieji broliai ar seserys – 142, kiti giminaičiai (dėdės ir tetos) – 243 vaikus. Kitų asmenų globai (rūpybai) 2004 m. buvo atiduoti 309 vaikai.

Tačiau ne visi asmenys gali būti skiriami globėjais, jais negali tapti: asmuo, neturintis 21 metų, išskyrus atvejus, kai globoti pageidauja vaiko artimas giminaitis, asmuo, kuris pripažintas neveiksniu dėl psichikos ligos, silpnaprotystės arba ribotai veiksnium dėl piktnaudžiavimo narkotinėmis, toksinėmis medžiagomis, alkoholiu, asmuo, kuris buvo atskirtas nuo savo vaiko, asmuo, anksčiau buvęs globėju, ir nušalintas nuo globėjo pareigų, asmuo, teistas už tyčinius nusikaltimus, asmuo, sulaukęs 65 metų arba vyresnis, negali būti jaunesnio kaip 10 metų vaiko globėju.

Asmenys, norintys tapti globėjais turi kreiptis į savo gyvenamosios vietos vaiko teisių apsaugos tarnybą ar į jos socialinius partnerius, kurie surinks visą įmanomą informaciją.

Vaiko teisių apsaugos tarnyba arba jos socialinis partneris per 30 kalendorinių dienų: išnagrinėja asmens pateiktus dokumentus ir įvertina, ar jie atitinka keliamus reikalavimus, ištiria asmens, norinčio tapti vaiko globėju (rūpintoju) buities ir gyvenimo sąlygas ir surašo buities ir gyvenimo sąlygų patikrinimo aktą (kiekvienam asmeniui, išskyrus vaiko artimuosius giminaičius, turi tekti ne mažiau kaip 14 kv. metrų bendro naudingo ploto, o kai norima globoti (rūpintis) skirtingų lyčių vaikus, nustatant jiems nuolatinę globą (rūpybą), turi būti sudarytos sąlygos gyventi atskiruose kambariuose), priima pirminės atrankos sprendimą dėl asmens tinkamumo būti globėju.

Jei sprendimas teigiamas, per 6 mėn. organizuojamas (išskyrus artimus giminaičius) pasirengimas globoti ir parengiama išvada apie vaiko būsimo globėjo pasirengimą globoti (globėjo kompetencijos įvertinimas). Asmuo, patvirtintas tinkamu globoti vaiką, yra supažindinamas su galimais globoti vaikais. Taigi asmenys tapę vaiko globėjais (rūpintojais) privalo: užtikrinti vaiko fizinį ir psichinį saugumą, rūpintis vaiko sveikata ir mokymusi, auklėti vaiką, sprendžiant klausimus, susijusius su vaiko interesais, bendradarbiauti su suinteresuotomis valstybės ir vietos savivaldos institucijomis, netrukdyti vaikui bendrauti su tėvais, jei tai nekenkia vaiko interesams, palaikyti ryšius su vaiko tėvais, informuoti vaiko tėvus ar artimuosius giminaičius, jeigu jie to pageidauja, apie vaiko vystymąsi, sveikatą, mokymąsi ir kitais svarbiais klausimais, rūpintis vaiko laisvalaikiu, atsižvelgiant į jo amžių, sveikatą, išsivystymą bei polinkius, rengti vaiką savarankiškam gyvenimui ir darbui šeimoje, pilietinėje visuomenėje ir valstybėje.

2004 m. įstaigose buvo globojami 6196 vaikai¹¹⁴. Ekspertai išskiria keletą problemų, susijusių su globos įstaigomis.

¹¹⁴ Lietuvos statistikos departamentas
<http://www.std.lt/web/main.php?parent=468&module=811&id=293¶m=archive>; prisijungimo laikas 2006-11-17

Pirmiausia, “šiandieninė vaikų globos namų finansavimo sistema orientuota į globos įstaigos išlaikymą (pastatų, komunalinių paslaugų, darbo užmokesčio ir pan. išlaidoms dengti). patį globojamą vaiką tiesiogiai pasiekia nedidelė valstybės jam skiriamų lėšų. Manytina, jog situaciją galėtų pagerinti valstybės finansuojamos tikslinės programos, kuriose būtų konkretizuota, kam ir kiek lėšų skiriama.

Kitas opus klausimas – jų personalas. Gana daug auklėtojų, atliekančių vaikų priežiūros ir auklėjimo funkcijas, yra be specialaus pasirengimo dirbti su šiais vaikais, iš kurių daugelis priskirti rizikos grupei. Be to, nemažai darbuotojų teigiamai vertina fizines bausmes¹¹⁵. Vaikai patiria prievartą savo šeimose, vėliau šią patirtį perduoda bendraudami tarpusavyje, todėl globos įstaigos turėtų taikyti specialias metodikas prievartos plitimui užkirsti.

Taigi vaiko palikimas sukelia jam nerimą, išsiskyrimą, baimę, pyktį, nepasitikėjimą savimi ir kitais žmonėmis, todėl globėjai turi būti tikri, kad galės padėti vaikui statyti tvirtus gyvenimo pamatus ir kurti aplinką, kurioje jis jaustųsi saugiai ir galėtų, padedamas mūsų, suaugęs savarankiškai pradėti kurti savo gyvenimą.

Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencijos preambulėje¹¹⁶, taip pat Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymo 26 straipsnyje¹¹⁷ pabrėžiama, jog vaikas gali visapusiškai ir deramai bręsti tik augdamas šeimoje, jausdamas laimę, meilę ir supratimą. Deja, yra vaikų, iš kurių dėl vienokios ar kitokios priežasties buvo atimta galimybė augti darnioje šeimoje, džiaugtis visaverčiais šeimos santykiais, nuoširdžia tėvų globa ir meile. Minėtos konvencijos 22 straipsnio 3 dalyje¹¹⁸ taip pat nurodoma, kad laikinai ar visam laikui netekęs savo šeimos aplinkos, vaikas turi gauti alternatyvią priežiūrą, kuria laikomas įvaikinimas.

Ivakinimas yra priemonė vaiko teisėms ir interesams apsaugoti. Ivakinimas suteikia vaikui galimybę augti meilės ir supratimo atmosferoje, o tėvams – patenkinti tėvystės jausmus, pasidalinti savo jaukais namais ir meile su vaiku, netekusiu šių gyvenimo džiaugsmų.

Tie, kurie nori įvaikinti vaiką, turi gerai suvokti, kad įvaikinusi šeima nėra šeima, kurioje sutampa biologinė ir socialinė tėvystė. Ankstyvoje vaikystėje įvaikinti vaikai jaučiasi taip pat kaip ir biologiniai vaikai, bet vėliau situacija keičiasi. Socialinė tėvystė reiškia, kad pasirenkame alternatyvią šeimos formą ir jos nejaučiame kaip trūkumo, priverstinio sprendimo, kompromiso. Priimti kitokią gyvenimo formą reiškia, kad priimsime ypatingą įvaikinimo tikrovę: vaikas praranda savo biologinius tėvus. Daugelis tėvių turi išmokti gyventi su pradimu, kad jie neturės savo biologinių vaikų. Būtina sąlyga atsirasti įvaikintųjų tėvų ir vaiko santykiams – vaiką pagimdė ir atvedė į šį pasaulį kiti žmonės. Ivakinantiems vaikams reikia padėti, jie turi būti suaugusiųjų

¹¹⁵ Žmogaus teisės Lietuvoje. – Vilnius. P.194.

¹¹⁶ Jungtinių Tautų Vaiko Teisių Konvencija 1989 11 20 // Valstybės žinios. - 1995, Nr. 60-1501.

¹¹⁷ Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymas // Valstybės žinios. - 1996, Nr. 33-807.

¹¹⁸ Jungtinių Tautų Vaiko Teisių Konvencija 1989 11 20 // Valstybės žinios, - 1995, Nr. 60-1501.

apsaugoti, suprasti. Tik taip šie vaikai išmoks gyventi su savo išskirtine padėtimi. Ar įvaikintas vaikas patenkintas augs su tėvais, kurie jį įvaikino, labai priklauso nuo to, kaip tėvai patenkinti priimta alternatyvia gyvenimo forma „socialine tėvyste“ ir kaip atvirai jie su šia tikrove gyvena.

Įvaikinusią šeimų socialinė aplinka dalijasi į dvi grupes: vieni tokią gyvenimo formą priima ir gerbia, kiti tradiciškai nusistatę prieš „kitų žmonių, svetimus vaikus“. Dažnai šie du požiūriai atsiranda vienos šeimos viduje. Tėviams neretai yra sunku jų pasirinktą gyvenimo formą įvesti į socialinę aplinką. Nepaisant intensyvių diskusijų, išaiškinimo, reklamos ir pritarimo, susiduriama su nesupratimu ar atmetimu, kartais net artimų žmonių.

Lietuvos Respublikos Konstitucijos 38-39 straipsniuose¹¹⁹ įtvirtina, kad šeima yra visuomenės ir valstybės pagrindas, todėl valstybė įsipareigoja globoti šeimą, kuri augina vaikus. Ši Konstitucijoje įtvirtinta nuostata reiškia, kad auginanti vaikus šeima yra laikoma svarbiausiu visuomenės elementu.

Įregistruota vaiko kilmė sukelia visas Civiliniame kodekse ir kituose įstatymuose nustatytas tėvų ir vaikų tarpusavio teises ir pareigas. Įvaikintą vaiką ir įvaikintojus sieja tokios pačios teisės ir pareigos kaip vaiką bei jo biologinius tėvus.

Atkreiptinas dėmesys, kad Civilinis kodeksas nenustato įvaikinimo panaikinimo pagrindų, tuo dar labiau apsaugodamas įvaikinto vaiko teises. Pagal Civilinio kodekso 3.227 straipsnio 2 dalį¹²⁰ įvaikintojai nuo teismo sprendimo įvaikinti įsiteisėjimo dienos neturi teisės prašyti, kad įvaikinimas būtų panaikintas kaip tai buvo nustatyta Santuokos ir šeimos kodekse. Tas pats kodekso straipsnis nustato, kad įvaikinimu panaikinamos tėvų ir vaikų pagal kilmę, jų giminaičių tarpusavio asmeninės ir turtinės teisės ir pareigos, o tėviams bei jų giminaičiams ir įvaikiams bei jų palikuonims sukuriama tarpusavio asmeninės ir turtinės teisės ir pareigos kaip giminaičiams pagal kilmę.

Svarbų vaidmenį įvaikinimo organizavime ir šios srities koordinavime atlieka Įvaikinimo tarnyba prie Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos (toliau – Įvaikinimo tarnyba). Pagrindinis dėmesys organizuojant įvaikinimo tarnybos veiklą buvo skiriamas įvaikinimo skatinimui Lietuvoje, rajonų, miestų Vaikų teisių apsaugos tarnybų veiklos įvaikinimo srityje koordinavimui ir bendradarbiavimo skatinimui, tarptautinio įvaikinimo organizavimui.

Išskiriami keli įvaikinimo aspektai: pirma, patenkinti vyro ir moters troškimą sukurti visavertę šeimą - išauginti šeimoje vaikų ar papildyti šeimą, ir, antra, sudaryti sąlygas vaikui augti saugiai, apsuptam meilės, laimės būti išaugintam ir parengtam savarankiškai gyventi visuomenėje. Svarbiausiais čia laikomi vaiko interesai. Vaiko interesų akivaizdžiai neatitinka įvaikinimas, kurio tikslas yra ne išauginti vaiką šeimoje ir parengti jį savarankiškai gyventi visuomenėje, bet gauti materialiosios ar moralinės naudos ir panašiai.

¹¹⁹ Lietuvos Respublikos Konstitucija. - Vilnius. 1992. P.9.

¹²⁰ Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas. – Vilnius. P.259.

Visuotinai pripažinta bei Konstitucijoje, tarptautiniuose susitarimuose ir įstatymuose įtvirtinta pagrindinė vaiko interesų kryptis - augti ir būti auklėjamam šeimoje. Tačiau siekiant įvertinti, ar įvaikinimas atitinka vaiko interesus, nepakanka vien fakto, kad asmenys pasirinko įsivaikinti konkretų vaiką ar vaikas yra įvaikinimo tarnybos siūlomas įsivaikinti vienai konkrečiai šeimai, kuri yra sulaukusi eilės įvaikinti.

Kad vaikas galėtų deramai augti ir bręsti įvaikintojų šeimoje, labai svarbūs ir psichologiniai būsimų tėvių ir vaiko ryšiai, kurių pašaliniai stebėtojai gali ir nepastebėti, bet kuriuos gali suprasti ir paaiškinti būsimieji tėviai ir pats vaikas.

Šiandien, įvaikinimo tarnyba yra valstybinė įvaikinimo institucija, tvarkanti asmenų, norinčių įvaikinti vaikus, ir galimų įvaikinti vaikų apskaitą, organizuojanti įvaikinimą Lietuvos Respublikos piliečiams ir užsieniečiams Lietuvos Respublikoje, koordinuojanti savivaldybių vaiko teisių apsaugos tarnybų darbą ir ginanti vaiko teises ir teisėtus jo interesus įvaikinimo srityje.

Įvaikinti leidžiama tik Civilinio kodekso 3.209 straipsnyje¹²¹ nurodytus vaikus, t.y. tik tuos vaikus, kurie įrašyti į įvaikinamų vaikų apskaitą (sąrašą), išskyrus atvejus kai įvaikinamas sutuoktinio vaikas arba kai įvaikinamas vaikas, gyvenantis įvaikinto šeimoje.

Įvaikinimo apskaita Lietuvos Respublikoje tvarkoma vadovaujantis Konstitucija, Hagos konvencija ir kitomis Tarptautinėmis sutartimis, Civiliniu kodeksu, Asmens duomenų teisinės apsaugos įstatymu, kitais Lietuvos Respublikos įstatymais, Seimo priimtais teisės aktais, Prezidento dekretais, Vyriausybės nutarimais, kitais teisės aktais.

Be to, įvaikinti Lietuvos Respublikoje galima ne jaunesnius kaip trijų mėnesių vaikus, taip pat negalima įvaikinti savo vaikų, seserų ir brolių. Draudžiama įvaikinti išskiriant seseris ir brolius (įstatymas numato išimtis, kai negalima užtikrinti seserų ir brolių gyvenimo kartu dėl jų sveikatos arba kai dėl įvairių aplinkybių seserys ir broliai jau buvo išskirti ir nėra galimybių užtikrinti jų gyvenimo kartu).

Įvaikinti turi teisę tik asmenys, atitinkantys Civiliniame kodekse, Hagos konvencijoje ir kituose teisės aktuose nustatytus reikalavimus: yra pilnamečiai, bet ne vyresni nei penkiasdešimt metų, susituokę, nebuvo teismo pripažinti neveiksniais arba ribotai veiksniais, nėra ir nebuvo apribota tėvų valdžia, buvo vaiko globėjais (rūpintojais), globa nebuvo panaikinta dėl jų kaltės, tvirtai apsisprendę įvaikinti vaiką, neserga tam tikromis ligomis. Jų sąrašas patvirtintas Lietuvos Respublikos sveikatos apsaugos ministro ir Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministro 2001 m. liepos 24 d. įsakymu Nr. 404/96 „Dėl medicininių kontraindikacijų, kurioms esant asmenys negali būti įvaikintojai, sąrašo patvirtinimo“.

Tačiau yra numatytos kelios išimtys: jei būsimi tėviai yra vyresni nei penkiasdešimt metų, tuomet gali būti leista įvaikinti, jei: vienas iš sutuoktinių viršija įstatymo nustatytą ribą, nori

¹²¹ Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas. – Vilnius. P.252.

įvaikinti vyresnius nei šešerių metų amžiaus vaikus, vaikas, kurį nori įvaikinti, ilgą laiką buvo globojamas toje šeimoje.

Jei asmuo, norintis įsivaikinti yra nesusituokęs, tada gali būti leista įvaikinti, jei: socialinis darbuotojas teigiamai įvertintų pasirengimą vienam auginti įvaikintą vaiką, vaiką, kurį nori įvaikinti, ilgą laiką globojo.

Taigi įvaikinimas, kaip ir globa šeimoje ar vaikų namuose, yra viena iš pagalbos vaikams priemonė. Ji turi vaikams, kurie negali augti su savo tėvais, užtikrinti teisę augti šeimoje ir teisėtai jai priklausyti.

3.7. Vaikų teisinė atsakomybė

Vaikų nusikalstamumas – specifinė nusikalstamumo dalis, viena iš svarbiausių socialinių teisinių problemų.

Baudžiamoji atsakomybė bet koku atveju turi būti laikoma kraštutine priemone vaiko teisių apsaugos sistemoje, o laisvės atėmimas gali būti taikomas tik išimtiniais atvejais ir tik teismine tvarka. Vaikams laisvės atėmimą reikia skirti labai atsargiai, nes per griežtos priemonės žlugdo vaiko asmenybę ir skatina vėl nusikalsti. Kuo anksčiau vaikas nuteisiamas pirmą kartą, tuo didesnė tikimybė, kad ateityje jis vėl nusikals.

“Nepilnamečiu justicija Lietuvoje – aktuali teisinės sistemos kūrimo sritis, kuri apima įvairių šakų reglamentuojamus santykius. Reformuojant nepilnamečių justiciją, pagrindinis uždavinys yra valstybės ir jos institucijų pagalba nusikaltimus ir teisės pažeidimus padariusiems jauniems žmonėms integruotis į aktyvų, pilnavertį visuomenės gyvenimą”¹²². Sėkminga įstatymams nusižengusių nepilnamečių asmenų integracija į visuomenę įmanoma tik derinant teismų, policijos, laisvės atėmimo įstaigų, švietimo įstaigų, vaikų ir jaunimo organizacijų, šeimos bei visų aktyvių ir besirūpinančių jaunimo problemomis piliečių veikla. Šiam tikslui pasiekti turi būti formuojama bendra strategija, kuri atsižvelgiant į skirtingus poreikius ir ypatumus apjungtų įvairias priemones.

Nuo 1990 m. iki 2005 m. išaiškintų nepilnamečių padarytų nusikaltimų skaičius padidėjo daugiau nei du kartus, nepilnamečių, įtariamų padarius nusikalstamas veikas, skaičius – taip pat daugiau nei du kartus.

Asmenys iki 14 m. (mažamečiai) neatsako pagal baudžiamąjį kodeksą, tačiau jų nusikalstamo elgesio analizė taip pat svarbi, nes kasmet apie 1000 mažamečių (2000 m. – 1200, 2001 m. – 1075, 2002 m. – 987, 2003 m. – 579) padaro nusikalstamas veikas, tačiau jie netraukiami baudžiamojon atsakomybėn, kadangi nėra sulaukę Lietuvos Respublikos baudžiamajame kodekse numatyto minimalaus baudžiamosios atsakomybės amžiaus, todėl formaliai nelaikomi nusikalstamos veikos

¹²² Bikauskienė M.N., Piliavėcas A. Vaiko teisės Lietuvoje. Vaiko teisių apsaugos garantijos Baltijos šalių teisinėse sistemose: nepilnamečių justicija. Vaikai konflikte su įstatymu. Alternatyvos įkalinimui. – Vilnius. 2001. P.16

subjektu¹²³. Anot L. Kietytės¹²⁴, šiuo metu įstatymuose nėra mechanizmo, kuriuo remiantis jiems galėtų būti taikomos kitos poveikio priemonės. Nesuteikus tinkamos pagalbos mažamečiui, jo nusikalstamas elgesys turi daugiau šansų pasikartoti vėliau.

Remiantis Lietuvos statistikos departamento duomenimis¹²⁵, per 2004 m. išaiškinti 1109 nusikalstama veika įtariami nepilnamečiai jau buvo anksčiau padarę nusikalstamą veiką, t.y. kas penka (22,1 %) nepilnamečių padaroma nusikalstama veika yra nebe pirma to nepilnamečio kriminalinė patirtis. Nors nepilnamečių nusikalstamumas pastaraisiais metais iš dalies stabilizavosi, tačiau statistika teberodo aukštą jų nusikalstamum lygį.

Lietuvos Respublikos Baudžiamojo kodekso 81 straipsnio¹²⁶ 2 dalyje įtvirtinta nuostata, kad nepilnamečių baudžiamosios atsakomybės ypatumai gali būti taikomi ir 18-20 metų amžiaus asmenims, jei teismas, atsižvelgęs į padarytos nusikalstamos veikos pobūdį, motyvus bei kitas bylos aplinkybes, o prireikus – į specialisto paaiškinimus ir išvadą, nusprendžia, kad toks asmuo pagal socialinę brandą prilygsta nepilnamečiui. Kaip teigia J. Pradel¹²⁷, nuo seno psichologai ir medikai teigia, kad sulaukęs 18 metų amžiaus asmuo dar iš tikrųjų suaugęs ir kad tikrosios brandos gali tekti laukti dar kelis metus. Dėl šių priežasčių manoma, kad elgesys su jaunais pilnamečiais baudžiamosios justicijos sistemoje turėtų būti kitoks nei su subrendusiais, o geriausia – tarpinis tarp numatytojo su nepilnamečiais asmenimis ir suaugusiais.

Remiantis Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso¹²⁸ 81 straipsnio 1 dalimi, šio kodekso nuostatos taikomos asmenims, kuriems nusikalstamos veikos padarymo metu nebuvo suėję aštuoniolika metų.

Galiojančių baudžiamųjų teisinių priemonių sistema, taikoma “nepilnamečiams, padariusiems baudžiamąjį nusižengimą, o nusikaltimą padariusiems ir nuo baudžiamosios atsakomybės ar bausmės atleistiems nepilnamečiams gali būti skiriamos šios auklėjamojo poveikio priemonės: įspėjimas, turtinės žalos atlyginimas arba jos pašalinimas, nemokami auklėjamojo pobūdžio darbai, atidavimas tėvams ar kitiems fiziniams ar juridiniams asmenims, kurie rūpinasi vaikais, ugdyti ir prižiūrėti, elgesio apribojimas, atidavimas į specialią auklėjimo įstaigą”¹²⁹

Nepilnamečiams, padariusiems nusikaltimą, skirtingai nei suaugusiems, gali būti skiriamos tik šios bausmės: viešieji darbai, bauda, areštas, terminuotas laisvės atėmimas (BK 9 str.)

¹²³ Lietuvos statistikos departamentas prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės. “Nusikalstamumas ir teisės saugos institucijų veikla”. – Vilnius. 2003. P.31

¹²⁴ Kietytė L. Vaikų teisės. Žmogaus teisės Lietuvoje. – Vilnius. P.199

¹²⁵ Lietuvos statistikos departamentas prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės. “Nusikalstamumas ir teisės saugos institucijų veikla”. – Vilnius. 2003. P.32

¹²⁶ Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas. – Vilnius. P.41

¹²⁷ Pradel J. Lyginamoji baudžiamoji teisė. – Vilnius, 2001, P..591.

¹²⁸ Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas. – Vilnius. P.41

¹²⁹ Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas. – Vilnius. P.42

Teismas, remiantis baudžiamojo kodekso 91 straipsniu¹³⁰, nepilnamečiams skiria bausmę vadovaudamasi bendrais bausmių skyrimo pagrindais, tačiau atsižvelgia į: nepilnamečio gyvenimo ir auklėjimo sąlygas, nepilnamečio sveikatos būklę ir socialinę brandą, anksčiau taikytas poveikio priemones ir jų veiksmingumą, pilnamečio elgesį po nusikaltimo padarymo.

Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 92 straipsnio¹³¹ nuostata nurodo, kad nepilnamečiams, nuteistiems už neatsargų nusikaltimą ne daugiau kaip ketveriems metams, teismas gali atidėti paskirtos bausmės vykdymą nuo vienerių iki trejų metų. Bausmės vykdymas gali būti atidėtas, jeigu teismas nusprendžia, jog yra pakankamas pagrindas manyti, kad bausmės tikslai bus pasiekti be realaus bausmės atlikimo.

Skirtingai nei suaugusiems, nepilnamečiai, “pirmą kartą padarę neatsargų arba nesunkų ar apysunkį tyčinį nusikaltimą, teismo gali būti atleisti nuo baudžiamosios atsakomybės, jeigu: nukentėjusio asmens atsiprašė ir visiškai ar iš dalies savo darbu ar pinigais atlygino arba pašalino padarytą turtinę žalą, arba pripažintas ribotai pakaltinamu, arba pripažino savo kaltę ir gailisi padaręs nusikalstamą veiką arba yra kitų pagrindų manyti, kad nepilnametis laikysis įstatymų ir nedarys naujų nusikalstamų veikų”¹³². (BK 93str.)

Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekse¹³³ (toliau BPK) taip pat reglamentuojamos nuostatos, susijusios su vaikais. BPK 3 str. 4 d.¹³⁴ tarp aplinkybių, dėl kurių baudžiamoji byla negali būti keliama, o iškelta turi būti nutraukiama, jei asmeniui, kuris nusikalstamos veikos padarymo metu dar nebuvo tokio amžiaus, nuo kurio jis atsakytų pagal baudžiamuosius įstatymus. Taip pat procesas turi baigtis, jei nukentėjusysis susitakė su asmeniu, kaltinamu nusikalstamos veikos padarymu (BPK 3 str. 5d.).

BPK numato nepilnamečių specifines kardomasias priemones, tai yra suėmimas, namų areštas, užstatas, dokumentų paėmimas, įpareigojimas periodiškai registruotis policijos įstaigoje, rašytinis pasižadėjimas neišvykti, nepilnamečių atidavimas tėvams, rūpintojams arba kitiems fiziniams arba juridiniams asmenims, kurie rūpinasi vaikais, prižiūrėti, kurios gali būti skiriamos siekiant užtikrinti kaltinamojo dalyvavimą procese, netrukdomą baudžiamosios bylos tyrimą, teisminį nagrinėjimą ir nuosprendžio įvykdymą bei siekiant užkirsti kelią naujiems nusikaltimams (BPK 120 str.). Nepilnametis įtariamasis ar kaltinamasis atiduodamas prižiūrėti ar stebėti, jei kuris nors iš nurodytųjų asmenų arba vaikų administracija raštu įsipareigoja užtikrinti, kad nepilnametis deramai elgsis ir šaukiamas atvyks pas ikiteisminio tyrimo pareigūną, prokurorą ar į teismą (BPK 138 str.) Priimant rašytinį įsipareigojimą, asmenims, kuriems nepilnametis atiduodamas prižiūrėti, turi būti išdėstoma nusikalstamos veikos, dėl kurios nepilnamečiui skiriama tokia kardomoji priemonė,

¹³⁰ Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas. – Vilnius. P.45

¹³¹ Ten pat.

¹³² Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas. – Vilnius. P.46

¹³³ Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas. –Vilnius, 2002.

¹³⁴ Ten pat.

esmė. Be to, asmenims, kuriems nepilnametis atiduodamas prižiūrėti, išaiškinama jų atsakomybė, jeigu nepilnametis vengs ikiteisminio tyrimo ar teismo. Remiantis BPK 138 straipsnyje.¹³⁵ įtvirtinta nuostata, kad jei nepilnametis vengia atvykti pas ikiteisminio tyrimo pareigūną (...), asmenims, įpareigojusiems jį prižiūrėti, prokuroro nutarimu ar teismo nutartimi gali būti paskirta kelių minimalių gyvenimo lygių bauda.

Taip pat BPK reglamentuojami ypatumai dėl nepilnamečio ikiteisminio tyrimo duomenų neskelbtinumo (177 str.), nepilnamečio liudytojo ir nukentėjusio apklausos (186, 280 str.), įtariamojo apklausos ikiteisminiame tyrime (188 str.), kaltinamojo apklausos (272 str.).

Baudžiamoji teisė dėl teisės pažeidimų pobūdžio, poveikio priemonių ir t.t. glaudžiai susijusi su administracine teise ir administracinių teisės pažeidimų procesu, todėl siekiant subalansuoti poveikio priemones nepilnamečiams, pažeidusiems teisę, procesines priemones bei garantijas nepilnamečių proceso dalyvių atžvilgiu, būtina derinti galiojančias administracinės teisės normas ir ieškoti nepilnamečiams palankiausių sprendimų. Didėjantis surašytų administracinių teisės pažeidimų bei bylų dėl nepilnamečių padarytų teisės pažeidimų, nagrinėjamų teisme, skaičius skatina atkreipti dėmesį į elgesio su nepilnamečiais, patekusiais į administracinę justiciją, teisinį reguliavimą. Lietuvos Respublikos administracinių teisės pažeidimų kodekse¹³⁶ (toliau – ATPK) numatyta nedaug nepilnamečių administracinės atsakomybės ypatumų: apie nepilnamečio sulaikymą būtina pranešti nepilnamečio tėvams arba juos atstovaujantiems asmenims (265 str.), jei administracinė atsakomybėn traukiamas asmuo ar nukentėjusysis yra nepilnamečiai, jų interesams turi teisę atstovauti jų įstatyminiai atstovai (tėvai, tėviai, globėjai, rūpintojai) (274 str.). Visos kitos kodekso procesinės normos taikomos tiek suaugusiems, tiek nepilnamečiams.

Realiai nepilnamečiams dažniausiai skiriamos nuobaudos – išpėjimas ir bauda, tačiau pastarosios taikymas neveiksmingas, nes baudą paprastai sumoka tėvai, o tai neskatina jų labiau rūpintis savo vaiku, skurdžias šeimas tik dar labiau nuskurdina.

Skiriant nuobaudą, atsižvelgiama į padaryto teisės pažeidimo pobūdį, pažeidėjo asmenybę, jo kaltės laipsnį, turtinę padėtį, atsakomybę lengvinančias ir sunkinančias aplinkybes. Tai, kad nepilnametis padarė teisės pažeidimą, laikytina atsakomybę lengvinančia aplinkybe (31 str. 1 d. 8 p.).

Jei dėl administracinio teisės pažeidimo piliečiui, įmonei, įstaigai arba organizacijai padarytas turtinis nuostolis, pareigūnas, spręsdamas klausimą dėl nuobaudos nepilnamečiui skyrimo, turi teisę kartu spręsti klausimą dėl to, kad nepilnametis, turintis savarankiškų pajamų, atlygintų turtinį nuostolį, jei šio suma neviršija penkiasdešimties litų (37str.).

¹³⁵ Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas. –Vilnius, 2002.

¹³⁶ Lietuvos Respublikos administracinių teisės pažeidimų kodeksas // Valstybės žinios. - 1985, Nr. 1-1.

Kitas akivaizdus nepilnamečių administracinės atsakomybės reglamentavimo trūkumas – tėvų atsakomybės už vaikų padarytus pažeidimus įtvirtinimas. Pagal Lietuvos Respublikos administracinių teisės pažeidimų kodeksą¹³⁷ vaikui nuo 14 iki 16, vartojant narkotines priemones be gydytojo paskyrimo (44 str.), viešai pasirodžius girtam ar geriant alkoholinius gėrimus viešojoje vietoje (178 str. 4d.), pažeidus pirotechninių priemonių naudojimo taisyklės (17str. 1d. 3 p.), viešai trikdžius rimtį (183 str. 3 d.), atlikus chuliganiškus veiksmus (175 str.), už juos administracine tvarka atsako jo tėvai. Asmeninės atsakomybės nebuvimas prieštarauja bendriems teisės principams, taip pat nedaro realaus poveikio vaikui.

Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas¹³⁸ taip pat reguliuoja santykius, susijusius su vaikų teisine atsakomybe. Pripažįstama, kad visi Lietuvos Respublikos piliečiai turi civilines teises ir pareigas (civilinį teisingumą). Piliečio teisingumas atsiranda jo gimimo momentu ir išnyksta jam mirus (2.2 str. 1d).

Asmuo, pasiekęs pilnametystę, t.y. kai jam sueina 18 metų, gali savo veiksmais įgyti civilines teises ir sukurti sau civilines pareigas (įgyti civilinį veiksnumą). Tais atvejais, kai įstatymai leidžia sudaryti santuoką iki 18 metų, pilietis, kuriam nėra suėję tiek metų, įgyja civilinį veiksnumą nuo santuokos sudarymo pradžios. Jei vėliau santuoka nutraukiama arba pripažįstama negaliojančia dėl nesusijusių su santuokiniu amžiumi priežasčių, nepilnametis įgyto veiksnumo nepraranda.

Už nepilnamečius iki keturiolikos metų sandorius jų vardu sudaro tėvai arba globėjai (CK 2.7 str. 1 d). CK 2.7 straipsnio 3 d.¹³⁹ įtvirtinama nuostata, kad nepilnamečiai iki keturiolikos metų turi teisę savarankiškai sudaryti smulkius buitinius sandorius, sandorius, susijusius su asmeninės naudos gavimu neatlygintinai, taip pat sandorius, susijusius su savo uždirbtų lėšų, atstovų pagal įstatymą ar kitų asmenų suteiktų lėšų panaudojimu, jeigu šiems sandoriams nėra nustatyta notarinė ar kita speciali forma. Nepilnamečiai nuo keturiolikos iki aštuoniolikos metų sandorius sudaro, turėdami tėvų arba rūpintojų sutikimą. (CK 2.8 str. 1d.). Jis turi teisę savarankiškai disponuoti savo pajamomis bei turtu, įgyvendinti autorines teises į savo kūrinys, atradimus, išradimus, taip pat sudaryti smulkius buitinius sandorius.

Sandoris, sudarytas nepilnamečio nuo keturiolikos iki aštuoniolikos metų be tėvų ar rūpintojų sutikimo, išskyrus sandorius, kuriuos toks nepilnametis turi teisę sudaryti savarankiškai, gali būti teismo tvarka pripažintas negaliojančiu pagal to nepilnamečio tėvų ar rūpintojų ieškinį (CK 1.88 str. 1 d.).

CK 6.276 straipsnyje įtvirtinta, kad už žalą, padarytą nepilnamečio nuo keturiolikos iki aštuoniolikos metų, atsako bendrais pagrindais. Tais atvejais, kai nepilnametis nuo keturiolikos iki aštuoniolikos metų neturi turto ar uždarbio, kurio pakaktų jo padarytai žalai atlyginti, atitinkama

¹³⁷ Ten pat.

¹³⁸ Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas. – Vilnius, 2002. P. 90-91

¹³⁹ Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas. – Vilnius, 2002. P.91

žalos dalį turi atlyginti jo tėvai ar rūpintojas, jei neįrodo, kad žala atsirado ne dėl jų kaltės. Taip pat tokios pat teisinės pasekmės atsiranda tada, jeigu nepilnametis nuo keturiolikos iki aštuoniolikos metų žalos padarymo metu buvo mokymo, auklėjimo, sveikatos priežiūros ar globos (rūpybos) institucijos prižiūrimas.

Jeigu fizinis asmuo, kuriam nėra suėję keturiolikos metų ir kuris neturi savarankiškų pajamų, suluošintas arba kitaip sužalota jo sveikata, tai atsakingas už žalą asmuo privalo atlyginti išlaidas, susijusias su nukentėjusio asmens sveikatos sužalojimu, ir neturtinę žalą. Kai nukentėjusiam asmeniui sueina keturiolika metų, atsakingas už žalą asmuo taip pat privalo atlyginti jam žalą, susijusią su darbingumo netekimu ar sumažėjimu, atsižvelgiant į iki sužalojimo nepilnamečio turėtus sugebėjimus, jo tėvų bei žalą padariusio asmens turtinę padėtį ir kitas bylai turinčias reikšmės aplinkybes. Jeigu fizinis asmuo, kuriam nėra suėję keturiolikos metų, sveikatos sužalojimo metu turėjo savarankiškų pajamų, tai jam turi būti atlyginama tokio dydžio žala, kiek savarankiškų pajamų jis prarado dėl šio sužalojimo (CK 6.285 str.).

Apibendrintai teigtina, nors yra ne mažai procesinių normų reglamentuojančių nepilnamečių teisinę atsakomybę, tačiau vis tik jų nepakanka, ypač teisės normų, nustatančių nepilnamečio statuso ypatybių administraciniame procese, taip pat nėra detaliau reglamentuojami pareigūnų veiksmai atliekant įvairius procesinius veiksmus, kai juose dalyvauja vaikai; „įstatymo nenumatyta vaiko teisių apsaugos institucijų bei kitų tarnybų įsitraukimo į šių procesų vykdymą galimybė; nėra normų, užtikrinančių žinių apie nepilnametį teisės pažeidėją konfidencialumą“¹⁴⁰

¹⁴⁰ Kietytė L. Vaikų teisės. Žmogaus teisės Lietuvoje.- Vilnius. P.202

4. VAIKO TEISIŲ GYNIMO INSTITUCIJOS

4.1. Vaiko teisių apsaugos kontrolierius (ombudsmanas)

Svarbi vaiko teisių užtikrinimo grandis yra jas įgyvendinančios institucijos. Sprendžiant vaiko teisių ir jų apsaugos problemas, svarbu užtikrinti tinkamą institucijų funkcionavimą, koordinuoti jų veiklą. Kartu reikia pabrėžti, kad visos institucijos vienaip ar kitaip siekia, kad vaikai taptų prioritetu visose Europos gyvenimo srityse. Tačiau nors ir nuolat tobulinamoje šių institucijų sistemoje patys ekspertai dar vis išvelgia trūkumų.

Institucija, prižiūrinti vaiko teisių apsaugą Lietuvoje, yra Vaiko teisių vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaiga. Šios įstaigos esminis tikslas yra sudaryti teisinę prielaidą, leisiančią užtikrinti Jungtinių Tautų Vaiko teisių konvencijos įgyvendinimą Lietuvoje, taip pat kontroliuoti valstybinių, savivaldos, nevalstybinių institucijų bei organizacijų ir privačių asmenų veiklą, dėl kurios gali būti pažeidžiamos vaiko teisės.

Lietuvos Respublikos Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstatymo 2 straipsnyje¹⁴¹ įtvirtinta, kad Vaiko teisių apsaugos kontrolierius savo veiklą grindžia teisėtumo, nešališkumo, viešumo, vaiko teisių ir jo teisėtų interesų prioritetiškumo bei nepriklausomumo priimant sprendimus principais.

Anot G. Imbrasienės¹⁴², vaiko teisių apsaugos kontrolierės, viena pagrindinių vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus teisių ir pareigų bei funkcijų – kontroliuoti vaiko teisių įgyvendinimą pagal Jungtinių Tautų Vaiko teisių konvenciją, taip pat teikti pasiūlymas Prezidentui, Seimui, Vyriausybei dėl galiojančių teisės aktų, susijusių su vaiko teisių apsauga, pakeitimo ir rengimo ar naujų teisės aktų priėmimo. Kitos teisės ir pareigos įtvirtintos Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstatymo 12 ir 13 straipsniuose¹⁴³: tiria fizinių ir juridinių asmenų skundus dėl valstybės ir savivaldybių institucijų ar įstaigų ir jų pareigūnų, nevalstybinių institucijų bei kitų fizinių ir juridinių asmenų, įmonių, neturinčių juridinio asmens teisių, veiksmų ar neveikimo, dėl kurių pažeidžiamos ar gali būti pažeistos vaiko teisės ar jo teisėti interesai, bei priima vieną iš sprendimų, numatytų šio įstatymo 25 straipsnyje, kontroliuoja, kaip yra įgyvendinamos Lietuvos Respublikos Konstitucijos, Seimo ratifikuotų konvencijų, Lietuvos Respublikos įstatymų ir kitų teisės aktų, reglamentuojančių vaiko teisių ir jo teisėtų interesų apsaugą, nuostatos Lietuvoje, prižiūri ir kontroliuoja institucijų, susijusių su vaiko teisių ir jo teisėtų interesų apsauga, veiklą, dėl kurios pažeidžiamos ar gali būti pažeistos vaiko teisės ar jo teisėti interesai, siūlo Seimui ir Vyriausybei priemones, kaip pagerinti Lietuvos Respublikoje įstatymų ir kitų teisės aktų nustatytą vaiko teisių ir jo teisėtų interesų

¹⁴¹ Lietuvos Respublikos Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstatymas // Valstybės žinios. - 2000, Nr. 50-1432.

¹⁴² Vaiko teisių apsaugos kontrolės institucijos. – Vilnius, 2001, P. 13.

¹⁴³ Lietuvos Respublikos Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstatymas // Valstybės žinios. - 2000, Nr. 50-1432.

apsauga, vadovauja Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaigai, vadovaudamasis įstatymų nustatyta tvarka, tvirtina įstaigos etatų sąrašą, darbuotojų tarnybinius atlyginimus, tvirtina Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaigos darbo reglamentą, vidaus darbo tvarkos taisykles bei vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus pavaduotojo, vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus patarėjų, padėjėjų ir kitų darbuotojų pareigines instrukcijas, tvirtina skundų apskaitos ir tyrimo tvarką, priima ir atleidžia iš pareigų Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaigos darbuotojus, atstovauja Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaigai valstybinėse, nevalstybinėse institucijose bei tarptautinėse organizacijose, per visuomenės informavimo priemones teikia informaciją visuomenei apie vaiko teisių ir jo teisėtų interesų apsaugą Lietuvos Respublikoje.

Vaiko teisių apsaugos kontrolierius, atlikdamas savo pareigas, turi teisę: turėdamas informaciją apie pažeidimus, nenurodytus skunduose, savo iniciatyva pradėti jų tyrimą arba perduoti juos ištirti kitoms kompetentingoms valstybės institucijoms, susipažinti su išnagrinėtomis teisme bylomis, kurios yra susijusios su vaiko teisių ar jo teisėtų interesų pažeidimu, nekliudomas įeiti į valstybės ir savivaldybių institucijas ar įstaigas, nevalstybines vaikų įstaigas ir susipažinti su jų veikla, reikalauti ir gauti iš valstybės ir savivaldybių institucijų ar įstaigų, nevalstybinių institucijų bei kitų fizinių ir juridinių asmenų, įmonių, neturinčių juridinio asmens teisių, susijusių su vaiko teisių ir jo teisėtų interesų apsauga, informaciją, paaiškinimus, protokolus bei kitus dokumentus, kurie jam reikalingi vykdant šio įstatymo nustatytas pareigas, surašyti administracinio teisės pažeidimo protokolą dėl vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus reikalavimų nevykdymo, teikti pasiūlymus Respublikos Prezidentui, Seimui, Vyriausybei dėl galiojančių teisės aktų pakeitimų ir naujų teisės aktų priėmimo bei politikos, susijusios su vaiko teisių ir jo teisėtų interesų apsauga, formavimo bei įgyvendinimo, dalyvauti Seimo ir Vyriausybės posėdžiuose, kuriuose svarstomi su vaiko teisių ir jo teisėtų interesų apsauga susiję klausimai, ir pareikšti savo nuomonę, dalyvauti Respublikos Prezidento, Seimo ir Vyriausybės įsteigtų komisijų ar kitų institucijų, susijusių su vaiko teisių ir jo teisėtų interesų apsauga, posėdžiuose.

Remiantis G. Imbrasiene, viena esminių funkcijų – skundų tyrimas. Skundas vaiko teisių apsaugos kontrolieriui pateikiamas raštu arba žodžiu ir registruojamas vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaigoje bei pradedamas jo tyrimas. Gavęs skundą žodžiu arba pastebėjęs vaiko teisių ar jo teisėtų interesų pažeidimo požymius, vaiko teisių apsaugos kontrolierius, manydamas, kad pateikta informacija ar pastebėti požymiai yra teisingi, gali pradėti tyrimą savo iniciatyva. Anoniminiai skundai nenagrinėjami, jeigu vaiko teisių apsaugos kontrolierius nenusprendžia kitaip.

Skundams pateikti nustatomas 3 metų nuo skundžiamųjų veiksmų padarymo terminas. Skundai, pateikti praleidus nustatytą terminą, nenagrinėjami, jeigu vaiko teisių apsaugos kontrolierius nenusprendžia kitaip.

Vaiko teisių apsaugos kontrolierius skundą išnagrinėja ir atsako pareiškėjui per mėnesį nuo skundo gavimo dienos. Prireikus skundo nagrinėjimo metu atlikti papildomą tyrimą (gauti dokumentus, paaiškinimus, apklausti suinteresuotus asmenis), vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus sprendimu šis terminas gali būti pratęstas, bet ne ilgiau kaip iki 6 mėnesių. Skundo nagrinėjimo terminą pratęsus, apie tai informuojamas pareiškėjas ir asmuo, kurio sprendimas ar veiksmai (neveikimas) skundžiami.

Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstatymo 25 straipsnyje¹⁴⁴ įtvirtinta, kad išnagrinėjęs skundą, vaiko teisių apsaugos kontrolierius gali priimti vieną iš šių sprendimų: perduoti skundą kitai institucijai, pareikšti ieškinį teisme, aptikus nusikaltimo požymių, perduoti medžiagą atitinkamoms institucijoms, įspėti asmenis, pažeidusius vaiko teises ar jo teisėtus interesus, įstaigai, įregistravusiai institucijai, susijusiai su vaiko teisių apsauga, kuri savo veikla pažeidė vaiko teises ar jo teisėtus interesus, arba institucijos steigėjui teikti siūlymą svarstyti klausimą dėl institucijos tolesnės veiklos tikslingumo, siūlyti tikrinamų institucijų ar jų aukštesniųjų institucijų vadovams, kad jie skirtų drausmines nuobaudas asmenims, kaltiems dėl vaiko teises ar jo teisėtus interesus ginančių įstatymų ar kitų teisės aktų pažeidimų, siūlyti įstatymų nustatyta tvarka pakeisti arba panaikinti įstatymams, Lietuvos Respublikos tarptautinėms sutartims bei kitiems teisės aktams prieštaraujančius sprendimus, nustačius tikrinamų fizinių ar juridinių asmenų, įmonių, neturinčių juridinio asmens teisių, veiklos trūkumą ar įstatymų pažeidimų, dėl kurių yra pažeidžiamos vaiko teisės ir jo teisėti interesai, pažeidėjus įspėti ir pagal savo kompetenciją siūlyti fiziniams asmenims, įmonėms, neturinčioms juridinio asmens teisių, ar juridinių asmenų vadovams pašalinti pažeidimus, atmesti skundą, kai nepasitvirtina jame nurodyti pažeidimai.

Remiantis konferencijos „Dirbkime kartu vaiko gerovei“ duomenimis¹⁴⁵, Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaigos 2005 metų ir ankstesnių laikotarpių ataskaitose minimos ne vienerius metus neišsprendžiamos problemos, kurių pagrindinės:

- **Nepakankamas ir gana chaotiškas vaiko teisių apsaugos, vaiko gerovės užtikrinimo finansavimas.** Šią problemą galime nagrinėti keliais aspektais: valstybės ir savivaldybių biudžetų finansinių rodiklių įstatyme, nėra išskiriamos tikslinės lėšos – lėšos skirtos vaiko politikai įgyvendinti, vaiko gerovei užtikrinti, valstybėje yra sukurta gausybė įvairaus lygmens koncepcijų, strategijų, programų, planų, skirtų vaiko teisių ir jo interesų apsaugai gerinti bei vaiko gerovei užtikrinti, tačiau tam tikros šių dokumentų nuostatos ir lieka „popierinėmis“, kadangi jų įgyvendinimui praktikoje nėra skiriamos reikalingos lėšos arba jos panaudojamos neefektyviai, valstybė negali įvardinti aiškios sumos, konkretaus lėšų, skiriamų iš biudžeto vaiko politikos

¹⁴⁴ Ten pat.

¹⁴⁵ JT vaiko teisių konvencijos įgyvendinimas Lietuvoje

//<http://projects.sci.lt/socpedagogika/index.asp?TopicID=3&DL=L&ArticleID=2440&SearchTXT=>; prisijungimo laikas 2006-11-20

įgyvendinimui, dydžio. Dėl programų ir kitų priemonių, skirtų vaiko gerovei užtikrinti, gausos yra sunku įvertinti ir žinoti konkretų šiam tikslui skiriamų lėšų dydį, kontroliuoti lėšų panaudojimą bei efektyvumą. Neturėdami išsamios informacijos ir analizės, negalima užtikrinti kryptingo bei nuoseklaus vaiko gerovės politikos įgyvendinimo.

“Jungtinių Tautų Vaiko teisių komitetas pakartotinai pateikė pastabą, kad yra skiriama nepakankamai lėšų vaikų poreikiams tenkinti, vaiko gerovei užtikrinti. Skiriamų lėšų dydis neatitinka realių poreikių, jo nepakanka labiausiai pažeidžiamoms grupėms, jų problemoms spręsti bei regioninių skirtumų (miesto ir kaimiškų vietovių atotrūkio) mažinimui”¹⁴⁶.

Kita problema, dėl kurios dažnai užsitęsia problemų sprendimas, priimami sprendimai sunkiai įgyvendinami praktikoje, tai

- Bendradarbiavimo ir koordinavimo, sprendžiant su vaikais susijusius klausimus, trūkumas tiek horizontaliame, tiek vertikaliame lygmenyje

Su vaiko teisių apsaugos sritimi yra susiję ir vaiko teisių apsaugos politikos įgyvendinime dalyvauja nemažai įvairaus lygmens institucijų ir jų skaičius auga.

Kasdiniame praktiniame vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus darbe labai dažnai tenka susidurti ne tik su vaiko politikos klausimų koordinavimo trūkumu, bet ir su institucijų vengimu keistis bei skleisti turimą gerąją praktiką, informaciją ar duomenis, reikalingus specialistams, dirbantiems vaiko teisių apsaugos srityje.

Taip pat tenka stebėti ir nenorą prisiimti atsakomybę, priimti sprendimus konkrečiais, su vaiko teisių apsaugos sritimi susijusiais, klausimais, mėginimą tam tikrus darbus, įpareigojimus ar įgaliojimus „permesti“ kitai institucijai.

Tiek horizontaliuose, tiek vertikaliuose santykiuose tarp institucijų dar labai trūksta geranoriško bei atviro bendradarbiavimo, dėl to dažnai vaiko teisių apsaugos problemos yra sprendžiamos ilgai ir neefektyviai.

Geranoriškumo ypač trūksta valstybės ir savivaldybių institucijų bendradarbiavime su nevyriausybinėmis organizacijomis, kurios gali daug prisidėti užtikrinant vaiko gerovę, sprendžiant su vaiko teisių apsauga susijusias problemas.

Nepakankamas bendradarbiavimas taip pat yra su vaikais, jaunimo organizacijomis bei tėvais. Priimant sprendimus vaiko teisių apsaugos srityje, atliekant vaiko teisių apsaugos problemų bei galimų jų sprendimo būdų analizę nėra skatinama dalyvauti pati bendruomenė.

Su minėta problema siejasi ir dar viena, ne mažiau aktuali problema -

- Neužtikrinamas vaiko nuomonės, pažiūrų gerbimas ir vertinimas, prioritetinio vaiko interesų principo įgyvendinimas

¹⁴⁶ Ten pat.

Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaigos praktika rodo, kad dažnai į vaiko nuomonę, vaiko norus, neprieštaraujančius teisėtiems jo interesams, priimant su juos susijusius sprendimus, neatsižvelgiama.

Suaugusiųjų pasaulis labai sunkiai pripažįsta vaiko teisę turėti savo nuomonę, pažiūras ir jas reikšti, visais su juo susijusiais klausimais. Šios Vaiko teisių konvencijos nuostatos įgyvendinimo trūkumai yra stebimi teismų, teisėsaugos institucijų, savivaldybių vaiko teisių apsaugos tarnybų darbe, nekalbant apie vaikų globos namus, mokyklas ir pan.

Užtikrinant prioritetinio vaiko interesų principo įgyvendinimą praktikoje, taip pat susiduriama su problemomis, kadangi suaugusieji nėra linkę pripažinti, jog jie ne visada gali žinoti ir tinkamai įvertinti savo sprendimų atitikimą vaiko interesams. Praktikoje nėra užtikrinama nepriekaištingas šio principo įgyvendinimas tiek priimant teisės aktus, tiek juos taikant, tiek sprendžiant klausimus, kurių teisės aktai nereglamentuoja.

Ypatingai dažna nepagarba vaiko teisėms, vaiko pažiūroms ir nuomonei yra jaučiama teisėsaugos pareigūnų tarpe. Nelabai palankus požiūris į vaiko teises, yra ir tarpe pedagogų, taip pat vyresnio amžiaus žmonių. Suaugusi visuomenės dalis sunkiai prisitaiko prie pokyčių jauniausios visuomenės dalies tarpe - vaikai nori būti lygiateisiais visuomenės nariai, jie nori būti išgirsti ir išklaudyti, jie nenori būti tylūs, nuolaidūs ir paklusnūs.

Nagrinėjant Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaigoje gaunamus skundus dėl teisėsaugos pareigūnų veiksmų, pastebima, kad pareigūnai yra linkę taip taikyti procesines normas, jog procesas būtų kuo paprastesnis ir nesudėtingesnis jiems. Pavyzdžiui, jeigu Baudžiamojo proceso kodekse yra įtvirtinta pareigūno teisė kviešti įstatyminius vaiko atstovus, tai daugumoje atvejų pareigūnas bus linkęs šia teise nesinaudoti ir vaiko įstatyminių atstovų nekviesti. Piktnaudžiavimai yra pastebimi ir sprendžiant klausimą dėl kardomosios priemonėmis nepilnamečiui paskyrimo. Pažymėtina, kad neretai kardomosios priemonės skyrimo pagrindai (aplinkybės) nepagrindžia būtinybės taikyti kardomąją priemonę, jos terminas nustatomas, neatsižvelgiant į vaiko interesus. Šiuo metu baudžiamasis procesas vis dar yra itin skausmingas tiek pačiam pažeidėjui, tiek ir aukai.

Tą patį galima pasakyti ir apie civilinę tvarką teismuose sprendžiamus klausimus dėl vaiko gyvenamosios vietos, dėl bendravimo tvarkos su skyrium gyvenančiais tėvais, dėl išlaikymo ir kt. Šiose bylose vaikai ne vieną kartą yra kviečiami į teismo posėdžius, apklausiami, neatsižvelgiant į šių apklausų poveikį vaiko sveikatai, vystymuisi ir pan.

Situacija pasikeistų, jeigu būtų tinkamai įgyvendinamos programų, priemonių planų nuostatos ir užtikrinta, kad bylos, kuriose sprendžiami klausimais susiję su vaikais, būtų nagrinėjamos specializuotų nepilnamečių teisėjų. Būtina užtikrinti, kad ir kiti proceso dalyviai turėtų specialių žinių, išmanytų Vaiko teisių konvencijos ir kitų teisės aktų taikymą.

Siekiant užtikrinti tinkamą vaiko interesų principo realizavimą, būtinas nuolatinis kvalifikacijos kėlimas specialistams, dirbantiems vaiko teisių apsaugos srityje, ir kt.

Kvalifikacija ir specialios žinios, manau būtų svarbiu postūmiu keisti visų, su vaikais dirbančių asmenų, požiūrį į vaiką. Jis taptų išskirtiniu, kadangi vaikas dėl savo amžiaus ir brandos turi teisę į išskirtinę, ypatingą globą.

4.2 Vietos savivaldos institucijos

Vaiko teisių apsaugos pagrindų 61 straipsnyje¹⁴⁷ atskleidžiama nuostata, kad visuomeninė vaiko teisių apsauga vykdoma bendradarbiaujant visuomeninėms organizacijoms su valstybės, vietos savivaldos institucijomis. Prie savivaldybių tarybų veikia savivaldybių bendruomenių vaiko teisių apsaugos tarybos. Jas sudaro ir jų nuostatus tvirtina savivaldybių tarybos. Savivaldybių bendruomenių vaiko teisių apsaugos tarybas sudaro vietos savivaldos institucijų, vaiko teisių apsaugos institucijų (tarnybų), policijos nepilnamečių (jaunimo) reikalų inspektorių, švietimo, vaiko globos įstaigų atstovai, taip pat į tarybą gali įeiti vaikų (jaunimo) organizacijų ar (ir) mokyklų moksleivių tarybų, vaiko teisių apsaugos srityje veikiančių visuomeninių organizacijų ar (ir) tradicinių bei valstybės pripažintų religinių bendruomenių ir kitų įstaigų bei organizacijų atstovai.

Savivaldybių bendruomenių vaiko teisių apsaugos tarybos savivaldybės teritorijoje pagal kompetenciją teikia siūlymus vietos savivaldos institucijoms dėl bendruomenių vaiko teisių apsaugos politikos ir strategijos formavimo bei prioritetų nustatymo, dėl vaiko teisių apsaugos ir vaiko teisių pažeidimų prevencijos priemonių rengimo ir įgyvendinimo, taip pat vykdo kitas šių tarybų nuostatuose numatytas funkcijas.

Savivaldybių bendruomenių vaiko teisių apsaugos tarybos iš valstybės institucijų ir vietos savivaldos institucijų bei savivaldybių įstaigų turi teisę gauti informaciją šiame įstatyme ir jų nuostatuose numatytoms funkcijoms vykdyti.

Vaiko teisių apsaugos tarnyba savivaldybės teritorijoje įgyvendina pagrindines Jungtinių Tautų Organizacijos 1989 metų Vaiko teisių konvencijos nuostatas, vykdo vaiko teisių apsaugą, įstatymų nustatyta tvarka gina vaiko teises ir teisėtus interesus, organizuoja ir prižiūri be tėvų globos likusių vaikų globą (rūpybą).

“Svarbiausieji Vaiko teisių apsaugos tarnybos uždaviniai yra šie: užtikrinti vaiko teisių apsaugą ir šią apsaugą reglamentuojančių įstatymų bei kitų teisės aktų įgyvendinimą ir priežiūrą, rengti ir įgyvendinti priemones vaiko teisių apsaugai ir jo teisių pažeidimų prevencijai gerinti, atstovauti įstatymų ir kitų teisės aktų nustatyta tvarka vaiko teisėms ir jo teisėtiems interesams teismuose, ginti įstatymų ir kitų teisės aktų nustatyta tvarka vaiko teise šeimoje, globėjų (rūpintojų) ir įtėvių šeimose

¹⁴⁷ Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymas // Valstybės žinios. - 1996, Nr. 33-807.

bei šeimynose, valstybės ir savivaldybės institucijose bei įstaigose, nevyriausybinių institucijų, organizacijų ir fizinių asmenų įsteigtose vaikų globos įstaigose ir kartu su vaiko tėvais (įtėviais), globėjais (rūpintojais), įstaigų darbuotojais šalinti aplinkybes, dėl kurių pažeidžiamos vaiko teisės, organizuoti įstatymų ir kitų teisės aktų nustatyta tvarka be tėvų globos likusių vaikų globą (rūpybą) šeimose bei šeimynose, valstybės ir savivaldybės institucijose bei įstaigose, nevyriausybinių institucijų, organizacijų ir fizinių asmenų globos įstaigose, organizuoti įstatymų ir kitų teisės aktų nustatyta tvarka įvaikinimą”¹⁴⁸.

Remiantis G. Sakalausko nuomone¹⁴⁹, tarnyba atlieka šias funkcijas: kaupia ir analizuoja informaciją apie vaiko teisių apsaugos, teisės pažeidimų prevencijos problemas, teikia Lietuvos valdžios institucijoms pasiūlymus dėl vaiko teisių apsaugos bei prevencijos sistemos priemonių gerinimo, rengia pasiūlymus dėl įstatymų ir kitų teisės aktų reglamentuojančių vaiko teises, tobulinimo, rengia ir įgyvendina valstybines vaiko teisių apsaugos programas, dalyvauja vykdamas prevencines priemones, kuriomis siekiama užkirsti kelią vaikų nusikalstamumui, kaupia, sistemina informaciją apie vaikus, kurie gali būti įvaikinami Lietuvoje ir užsienyje, taip pat apie šeimas, pageidaujančias įvaikinti vaiką, rūpinasi, kad vaikas būtų ginamas nuo smurto, prievartos šeimoje ir visuomenėje, atstovauja vaiko interesams teismuose nagrinėjant bylas, susijusias su vaiko teisių apsauga.

Vaiko teisių apsaugą miestuose bei rajonuose atlieka ir įgyvendina rajonų (miestų) vaikų teisių apsaugos tarnybos. Svarbiausi tarnybų uždaviniai yra šie: įgyvendinti vaiko teisių apsaugos, teisės pažeidimų prevencijos gerinimo priemones, ginti vaikų teises šeimose, šalinti aplinkybes, dėl kurių vaikas šeimoje neprižiūrimas, įkurdinti likusį be reikiamos globos vaiką šeimos ugdymo įstaigose, padėti jam adaptuotis gyvenime, užkirsti kelią jo doroviniams nusikaltimams bei teisėtvarkos pažeidimams ir t.t.

Savivaldybių vaiko teisių apsaugos tarnybos pastebėjo jų veiklos koordinavimo valstybiniu lygmeniu trūkumą. Nepakanka metodinio vadovavimo, metodinės pagalbos, susiduriama su problemomis, kurioms spręsti reikalinga šios veiklos patirtį turinčios institucijos konsultacija, pagalba ir pan. “Manoma, kad įsteigus centrinę vaiko teisių apsaugos instituciją, valstybės lygmeniu koordinuojamą savivaldybių Vaiko teisių apsaugos tarnybų veiklą, būtų veiksmingiau sprendžiamos minėtos problemos”¹⁵⁰.

Dar viena problema – savivaldybių Vaiko teisių apsaugos tarnybos neturi aiškios vietos, neaiškus jų vaidmuo vaiko teisių apsaugos sistemoje. Savivaldybių Vaiko teisių apsaugos tarnybos akcentuoja tarnybai tenkančių funkcijų įvairovę ir gausą. Savivaldybės vaiko teisių apsaugos

¹⁴⁸ Lietuvos Respublikos Socialinės apsaugos ir darbo ministerija. Vaiko teisių apsaugos tarnybos //http://www.socmin.lt/index.php?69191807; prisijungimo laikas 2006-11-17

¹⁴⁹ Sakalauskas G. Vaiko teisių apsauga Lietuvoje. – Vilnius. 2000. P.88

¹⁵⁰ Savivaldybių vaiko teisių apsaugos tarnybų 2004 m. veiklos, problemų bei pasiūlymų analizė. Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaiga, 2004.

tarnyba, kaip viešojo administravimo institucijos padalinys, negali ir neturėtų pati teikti socialinių paslaugų, tačiau iš tikrųjų taip nėra – socialinių paslaugų funkcijos persipynusios su administravimo funkcijomis.

Vaiko teisių apsaugos sferoje dirbančių institucijų darbas kol kas nepakankamai koordinuotas, pastebimas funkcijų dubliavimas, nesuvienytos jų pajėgos, stokojama tarpinstitucinio komunikavimo. Būtina skatinti tarpinstitucinį bendradarbiavimą kuriant įvairių specialistų (socialinis darbuotojas, psichologas, medikas, policijos pareigūnas ir kt.) grupių kūrimąsi. Jose, gavus žinią apie vaiką, problema turėtų būti apsvarstoma visų susijusių institucijų atstovų, priimamas sprendimas dėl pagalbos šeimai, stebimas pagalbos poveikis ir veiksmingumas.

4.3. Visuomenės organizacijos

Seimo nutarimu Nr. VIII-131 1997 m. vasario 25 įsteigta **Seimo šeimos ir vaiko reikalų komisija**. Anot D. Teišerskytės, Seimo šeimos ir vaiko reikalų komisijos pirmininko pavaduotojos, svarbiausi Komisijos uždaviniai vaiko teisių apsaugos srityje yra šie: rūpintis, kad būtų įgyvendinami Jungtinių Tautų Vaiko teisių konvencijos, Lietuvos Respublikos įstatymų, kitų teisės aktų, reglamentuojančių vaiko teises, jo interesų apsaugą, reikalavimai, inicijuoti ir rengti įstatymų, jų papildymų bei pakeitimų projektus vaiko teisėms ginti.

Vykdydama šiuos uždavinius, “Komisija pagal savo kompetenciją atlieka tokias pagrindines funkcijas: nagrinėja ir teikia pasiūlymus Seimui, Vyriausybei dėl vaiko teisių apsaugos politikos formavimo, smurtinių vaikui padaromų nusikaltimų prevencijos, tam reikalingų teisės aktų parengimo, priimtų įstatymų, kitų teisės aktų papildymo ir pakeitimo pagal Seimo raišytuose konvencijų reikalavimus, vykdo parlamentinę kontrolę, kaip Vaiko teisių apsaugos tarnybos taiko Jungtinių Tautų Vaiko teisių konvencijos, Lietuvos Respublikos įstatymų, kitų teisės aktų reikalavimus”¹⁵¹.

1999 m. gegužės 30 d. Lietuvos Respublikos Prezidento dekretu įsteigta visuomeniniais pagrindais dirbanti kolegiali patariamoji **konsultacinė vaikų reikalų taryba prie Lietuvos Respublikos Prezidento**. Kaip teigia G. Sakalauskas¹⁵², tarybos veiklos tikslas – siekti, kad būtų užtikrinta vaiko teisių apsaugos ir nusikaltimų prevencijos problemų sprendimo kokybė, prioritetiškumas ir veiksmingumas, padėti formuoti šios srities valstybės politiką, užtikrinti tarptautinį bendradarbiavimą, koordinuoti šios srities valstybių institucijų ir nevyriausybinių organizacijų veiklą. Tarybos pagrindiniai uždaviniai: rūpintis Lietuvos Respublikos Konstitucijos, Jungtinių Tautų Vaiko teisių konvencijos ir Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos pagrindų

¹⁵¹ Sakalauskas G. Vaiko teisių apsauga Lietuvoje. – Vilnius. 2000. P.84

¹⁵² Sakalauskas G. Vaiko teisių apsauga Lietuvoje. – Vilnius. 2000. P.83

įstatymo nuostatų realiu įgyvendinimu, siekti, kad būtų įtvirtinti vaiko teisinės, socialinės, sveikatos apsaugos, švietimo ir visapusiško asmenybės ugdymo bei užimtumo prioritetai teisės aktuose, visų lygių valstybės valdymo institucijų veikloje bei visuomenėje, siekti, kad būtų realiai įgyvendinamos priemonės, susijusios su vaiko gyvenimo sąlygų gerinimu šeimoje, valstybinėse bei nevyriausybinėse ugdymo ir globos įstaigose, rūpintis, kad būtų sukurta pažangi, humaniška ir veiksminga vaiko teisių apsaugos ir teisingumo vykdymo sistema, atitinkanti Lietuvos demokratinės teisinės valstybės interesus, atsižvelgiant į Europos teisės tradicijas, stiprinti valstybinių institucijų ir nevyriausybinių organizacijų bendradarbiavimą vaiko teisių apsaugos ir nusikaltimų prevencijos srityje.

Siekdama šių tikslų ir vykdydama numatytus uždavinius Taryba kaupia ir analizuoja informaciją apie vaiko teisių apsaugos ir nusikaltimų prevencijos problemas Lietuvoje, teikia Prezidentui aktualią informaciją ir išvadas apie vaikų ir jų šeimų socialinę teisinę padėtį Lietuvos Respublikoje ir supažindina su ja visuomenę, inicijuoja ir teikia Prezidentui moksliskai pagrįstus pasiūlymus dėl vaikų ir jų šeimos socialinės teisinės apsaugos ir vaikų nusikaltimų prevencijos strategijos bei perspektyvų, pataria Prezidentui priimant atitinkamus politinius sprendimus dėl vaiko teisių apsaugos ir nusikaltimų prevencijos pagrindinių kryptių, prioritetų ir sprendimo būdų, analizuoja Lietuvos Respublikos įstatymus, kitus teisės aktus vaiko teisių apsaugos ir nusikaltimų prevencijos klausimais, informuoja Prezidentą ir jo pavedimu – kitus asmenis bei institucijas apie vaiko teisių apsaugos spragas ir trūkumus, analizuoja vaiko teisių apsaugą ir nusikaltimų prevenciją reglamentuojančių įstatymų, teisės aktų realizavimo praktiką, efektyvumą bei problemas.

Nevyriausybinių organizacijų vaidmuo saugant vaiko teises taip pat svarbus. Nevyriausybinių organizacija yra laisva asmenų valia įkurta demokratinė organizacija, kuri tarnauja visuomenės ar jos grupių labui, nesiekia pelno ar tiesiogiai dalyvauti valdant valstybę. Šios organizacijos dirba svarbų vaikų užimtumo darbą. Jos daug greičiau reaguoja į šalies socialinius, ekonominius ir teisinius pokyčius, gali lanksčiau ir profesionaliau organizuoti savo veiklą nei valstybinės institucijos.

Lietuvos vaikų teisių gynimo organizacija “Gelbėkit vaikus” yra nevyriausybinių Lietuvos organizacija, siekianti gerinti vaikų padėtį ir įgyvendinti Jungtinių Tautų Vaikų teisių konvenciją. “Gelbėkit vaikus” nėra politinė ar religinė organizacija. Ši organizacija vadovaujasi demokratiniais principais. Pagrindinės veiklos sritys yra šios: rūpintis vaikais, priklausančiais rizikos grupei, gatvės vaikais, įgyvendinti Jungtinių Tautų Vaiko teisių konvenciją bendradarbiaujant su valstybinėmis institucijomis. Šios organizacijos įkūrimo idėja kitokia nei kitų nevyriausybinių organizacijų. Anot L. Trakinskienės¹⁵³ tai ne vien pagalba teikianti, bet ir įtakinga stipri visuomenės jėga, kad priverstų žmones, priimančius tam tikrus sprendimus, galvoti apie

¹⁵³ Vaiko teisės Europoje. Jaunimo forumo medžiaga. – Vilnius. 2000. P.5-6

vaikus. Organizacija stengiasi derinti praktinę ir švietėjišką veiklą, bandydama ugdyti visuomenės nuomonę. Todėl, anot organizacijos “Gelbėkit vaikus” direktorės L. Trakinskienės¹⁵⁴, labai svarbu: informuoti vaikus ir kitus visuomenės narius apie Jungtinių Tautų Vaiko teisių konvenciją, kaupti informaciją apie dažniausiai pažeidžiamas vaikų teises, domėtis vaikų poreikiais, stebėti ir analizuoti vyriausybės institucijų darbą, organizuoti renginius, propaguojančius Vaiko teisių konvenciją, vykdyti praktinius organizacijos valdybos priimtus projektus, bendradarbiauti su kitomis nevyriausybinėmis organizacijomis, kurti bendrus projektus, kreiptis į kitas organizacijas dėl programų finansavimo.

Labdaros ir paramos fondo VISOS LIETUVOS VAIKAI (SOS VAIKAI) misija - padėti našlaičiams, vaikams, likusiems be tėvų globos, socialiai remtinoms šeimoms, vienišiams seneliams, benamiams ir savo kompetencijos ribose ginti jų teises.

“Labdaros ir paramos fondo Visos Lietuvos vaikai (SOS VAIKAI) veiklos sritys: SOS VAIKAI yra išvysčiusi plačią veiklą: aiškinasi nelaimingos vaikystės priežastis, renka ir kaupia apie tai informaciją, įkurtose vaikų sodybose vaikams siekia sudaryti artimas šeimas gyvenimo ir ugdymosi sąlygas, pasisako per visuomenės informavimo priemones apie suaugusiųjų sąmoningą atsakomybę už vaikus, paramos namuose pavienių asmenų ir organizacijų paaukotus drabužius, avalynę, maisto produktus, buities reikmenis išdalina skurstančioms šeimoms, benamiams, organizuoja vaikų vasaros poilsio stovyklas, kultūrinius renginius, rūpinamės vaikų meninių įgūdžių tobulinimu, saviraiškos galimybėmis”¹⁵⁵

Taigi nevyriausybinių organizacijų ir iš dalies tarptautinės organizacijos atlieka sargo – gynėjo vaidmenį. Jos priverčia vyriausybes atsiskaityti ir skatina jas vykdyti savo įsipareigojimus, taip pat užtikrina, kad šeimose augantys vaikai, ypač tie, kurių teisės pažeidžiamos, gautų reikiamą informaciją apie savo teises ir jiems būtų suteikta pagalba jas įgyvendinant.

“Nevyriausybinių organizacijų privalumas yra tas, kad jos yra arčiau žmonių. Jos gali kurti neformalius tinklus ir sutelkti žmones ir bendruomenes. Atsižvelgdamos į savo veiklos sritį ar situaciją, nevyriausybinių organizacijų paprastai dirba lanksčiau ir kūrybiškiau.”¹⁵⁶.

¹⁵⁴ Ten pat.

¹⁵⁵ Labdaros ir paramos fondo Visos Lietuvos vaikai (SOS VAIKAI) // <http://www.sos-vaikai.lt/main.php?id=1&lang=lt>; prisijungimo laikas 2006-11-20

¹⁵⁶ Vaikų teisės. Nuostatų įgyvendinimas. – Vilnius, 2002. P. 117

IŠVADOS

1. Ne visais laikais buvo pripažįstamos vaikų teisės, ir net šiandien pasitaiko žmonių, neigiančių, kad vaikai gali turėti teisių. Ilgą laiką vaikai buvo traktuojami kaip suaugusiųjų turimų teisių objektai, o ne kaip savarankiški teisių “turėtojai” ar subjektai.
2. Vaikai – ypatingi žmonės, turintys įvairių poreikių, bet negebantys savęs apginti. Suaugusiųjų teisės kartais skiriasi nuo vaikų teisių, ir priešingai – vaikai gali turėti kitokių teisių negu suaugusieji.
3. Šios amžiaus grupės teisių užtikrinimo ir apsaugos lygis valstybėje yra vienas specifinių žmogaus teisių padėties rodiklių, kadangi tai pati jautriausia socialiniams ir ekonominiams pokyčiams bei pažeidžiamiausia visuomenės dalis. Vaikai – ta visuomenės grupė, kuri savarankiškai negali visaverčiai atstovauti savo teisėms, ginti jas, kai jos pažeidžiamos ar kai jų nepaisoma, imtis politinių priemonių savo interesams įgyvendinti. Vaikų teisės priklauso nuo suaugusiųjų supratimo ir jų sąmoningų bei ryžtingų pastangų.
4. JT Vaiko teisių konvencija – vaiko teisių poreikių ir gerovės įgyvendinimo pagrindas. Valstybės įtraukia į savo vidaus įstatymus ir vadovaujasi jais, vykdydamos socialinę ir vaikų teisių apsaugą, tačiau mūsų šalyje teisinis pagrindas veiksmingesnei vaiko teisių apsaugos sistemai yra nuolatos tobulinamas, būtina analizuoti juose įtvirtintų teisės normų veiksmingo įgyvendinimo galimybes bei jas derinti tarpusavyje.
5. Gerėjanti ES ekonominė ir socialinė padėtis sudarė prielaidas daugiau dėmesio skirti vaikų poreikiams, aktyviau ir veiksmingiau spręsti problemas, kylančias vaikų teisių srityje.
6. Užtikrinant vaiko teisę gyventi, būtina įgyvendinti priemones, lemiančias abortų mažėjimą. Tokias priemones būtina įgyvendinti kompleksiškai kartu su kitomis vaiko teisių problemomis spręsti patvirtintų Vyriausybės programų priemonėmis.
7. Siekiant geresnio vaiko ir jaunuolių išsilavinimo bei užimtumo būtina užtikrinti pakankamą iškritusiems iš švietimo sistemos jaunuoliams pritraukti jaunimo mokyklų skaičių.
8. Vaikų baudžiamosios justicijos sistemoje aktualu didinti socialinio darbo vaidmenį, taip užtikrinant poveikio priemonių veiksmingumą teisę pažeidusiems nepilnamečiams, o kartu mažinant šios sistemos neigiamą poveikį nukentėjusiems vaikams bei pažeidėjams. Baudžiamosios teisės pokyčiai išryškino dar labiau administracinės teisės neadekvatų vaiko statuso administracinių teisės pažeidimų procese sureguliuojimą, tuo pačiu nepakankamą administracinių nuobaudų sąrašą ir tėvų atsakomybės už vaiko padarytą teisės pažeidimą prieštaravimą asmenines atsakomybės principui.

9. Vaiko teisių apsaugos institucijų sistemą sudaro: valstybė ir jos institucijos, vietos savivaldos institucijos bei visuomenės organizacijos, skirtos skatinti ir ginti vaiko teises, užtikrinti ir kontroliuoti tarptautinių ir vietinių teisės aktų vaiko teisės klausimais įgyvendinimą. Vaiko teisių institucijų sistemą būtina tobulinti apibrėžiant vaiko teisių apsaugos funkcijas, socialinių paslaugų teikimo funkcijas vaiko teisių apsaugos tarnybose. Realiam įvairių vaikams skirtų priemonių pagal Vyriausybės programas įgyvendinimui svarbu tobulinti šių programų finansavimo mechanizmą.

LITERATŪROS SĄRAŠAS

I. Konstitucija ir Konstitucinio Teismo nutarimai.

1. Lietuvos Respublikos Konstitucija, 1992. Vilnius.
2. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1998 m. gruodžio 9 d. nutarimas “Dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 105 straipsnio sankcijoje numatytos mirties bausmės atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai” // Valstybės žinios. –1998, Nr. 109-3004.
3. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2000 m. birželio 13 d. nutarimas “Dėl Lietuvos Respublikos švietimo įstatymo 1 straipsnio 5 punkto, 10 straipsnio 3 ir 4 dalių, 15 straipsnio 1 dalies, 20 straipsnio, 21 straipsnio 2 punkto, 32 straipsnio 2 dalies, 34 straipsnio 2, 3 ir 4 dalių, 35 straipsnio 2 ir 5 punktų, 37 straipsnio 2 punkto ir 38 straipsnio 2 ir 3 punktų atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai” // Valstybės žinios. - 2000, Nr. 49-1424.

II. Kiti teisės aktai.

1. Lietuvos Respublikos administracinių teisės pažeidimų kodeksas // Valstybės žinios. - 1985, Nr. 1-1.
2. Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas. – Vilnius, 2000
3. Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas. –Vilnius, 2002.
4. Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas. – Vilnius, 2002.
5. Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Trečioji knyga. Šeimos teisė. – Vilnius, 2002, P.306-307.
6. Lietuvos Respublikos darbo kodeksas. – Vilnius, 2002.
7. Lietuvos Respublikos darbuotojų ir sveikatos įstatymas // Valstybės žinios. - 1993, Nr. 55-1064.
8. Europos socialinė chartija // Europos žmogaus teisių normų įgyvendinimas Lietuvoje. – Vilnius. 2004.
9. Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija// Europos žmogaus teisių normų įgyvendinimas Lietuvoje. – Vilnius. 2004.
10. Hagos konvencija dėl vaikų apsaugos ir bendradarbiavimo tarptautinio įvaikinimo srityje// Europos žmogaus teisių normų įgyvendinimas Lietuvoje. – Vilnius. 2004.

11. Jungtinių Tautų konvencija dėl pabėgėlių statuso // Žmogaus teisės: tarptautinių dokumentų rinkinys. – Vilnius, 1991.
12. Jungtinių Tautų konvencija dėl pilietybės neturinčių asmenų statuso // Žmogaus teisės: tarptautinių dokumentų rinkinys. – Vilnius, 1991.
13. Jungtinių Tautų Vaiko teisių konvencija 1989 11 20// Valstybės žinios. - 1995, Nr. 60-1501.
14. Visuotinė žmogaus teisių deklaracija// Europos žmogaus teisių normų įgyvendinimas Lietuvoje. – Vilnius. 2004. P.24
15. Lietuvos Respublikos pilietybės įstatymas // Valstybės žinios. - 2002, Nr. 95-4087.
16. Lietuvos Respublikos profesinių sąjungų įstatymas // Valstybės žinios. - 1991, Nr. 34-933.
17. Lietuvos Respublikos Aukščiausiojo Teismo Senato 1999 m. gruodžio 31 d. nutarimas Nr. 24 “Dėl įstatymų taikymo teismų praktikoje nagrinėjant įvaikinimo bylas // Valstybės žinios. – Vilnius, 1999. Nr. 16-496
18. Lietuvos Respublikos švietimo įstatymas // Valstybės žinios. - 1991, Nr. 23-593.
19. Lietuvos Respublikos tarptautinių sutarčių įstatymas // Valstybės žinios. - 1999, Nr. 60-1948.
20. Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymas // Valstybės žinios. - 1996, Nr. 33-807.
21. Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstatymas // Valstybės žinios. - 2000, NR. 50-14.
22. Lietuvos Respublikos vaiko globos įstatymas // Valstybės žinios. - 1998, Nr. 35-933.
23. Lietuvos Respublikos visuomeninių organizacijų įstatymas // Valstybės žinios. - 1995, Nr. 18 - 400.
24. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2004 m. vasario 9 d. nutarimas Nr. 142 “Dėl Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencijos įgyvendinimo ataskaitos patvirtinimo// Valstybės žinios. – Vilnius, 2004, Nr. 33-142

III. Dokumentų rinkiniai.

1. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo nutarimai ir sprendimai. – Vilnius, 1993-2001.
2. Žmogaus teisės: tarptautinių dokumentų rinkinys. – Vilnius, 1991.
3. Žmogaus teisės: regioninių tarptautinių dokumentų rinkinys. – Vilnius, 1993
4. Žmogaus teisės: mažumų teisės. – Vilnius, 1996

IV. Specialioji literatūra

1. **Babachinaitė G.** Vaiko teisės: jų samprata ir įgyvendinimo problemos // Vaiko teisės ir jų įgyvendinimo garantijos: Konferencijos medžiaga. – Vilnius. Lietuvos Respublikos Seimo Europos žmogaus teisių normų įgyvendinimas Lietuvoje. – Vilnius. 2004. P.24-1996.
2. **Bikauskienė M.N., Piliavėcas A.** Vaiko teisės Lietuvoje. Vaiko teisių apsaugos garantijos Baltijos šalių teisinėse sistemose: nepilnamečių justicija. Vaikai konflikte su įstatymu. Alternatyvos įkalinimui. – Vilnius. 2001. P.16
3. **Birmontienė T.** Žmogaus teisės Lietuvos Respublikos Konstitucijoje//Konstitucija, žmogus, teisinė valstybė. - Vilnius, 1998.
4. **Birmontienė T.** Žmogaus teisių problemos Lietuvos Konstitucinio Teismo nutarimuose. // Konstitucinė justicija: dabartis ir ateitis. – Vilnius, 1998.
5. **Bluvšteinis J.** Kriminologija. – Vilnius. Pradai, 1994. P. 198-199.
6. Dabartinės lietuvių kalbos žodynas. – Vilnius. Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2000. P. 903.
7. **Docka P.** Nuo aborto iki žmogžudystės // Justitia. 1999, Nr. 3.
8. Europos žmogaus teisių normų įgyvendinimas Lietuvoje. – Vilnius. 2004.
9. **Jarašiūnas E.** Europos žmogaus teisių konvencija LR Konstitucinio Teismo praktikoje // Konferencijos “Teisės reforma Lietuvoje ir Lenkijoje ir žmogaus teisių konvencija” (1998-10-01-03) medžiaga. – Vilnius, 1999.
10. **Jočienė D.** Probleminiai Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos taikymo Lietuvos teisėje aspektai // Justitia. 1998. Nr.1.
11. **Jočienė D.** Europos žmogaus teisių konvencijos taikymas užsienio valstybių ir Lietuvos Respublikos teisėje. – Vilnius,. 2000.
12. **Jovišas K.** Nusikaltimai asmens gyvybei, sveikatai, laisvei ir orumui //Verslo ir komercinė teisė. 1999, Nr. 4-5.
13. JT vaiko teisių konvencijos įgyvendinimas Lietuvoje //http://projects.5ci.lt/socpedagogika/index.asp?TopicID=3&DL=L&ArticleID=2440&SearchTXT=; prisijungimo laikas 2006-11-20
14. **Kabašinskaitė D.** Vaikystės sociologija, vaikų teisės ir vaikų politika //Filosofija, sociologija. 2002, Nr. 3. P. 43-44.
15. **Kietytė L.** Vaikų teisės. Žmogaus teisės Lietuvoje.- Vilnius.
16. Konstitucijos komentaras. 1 d. Teisės institutas, - Vilnius, 2000.
17. **Kūris E.** Konstitucija ir jos aiškinimas // Politologija. 1999. Nr.2(14). P.3-16.

18. Labdaros ir paramos fondo Visos Lietuvos vaikai (SOS VAIKAI) // <http://www.sos-vaikai.lt/main.php?id=1&lang=lt>; prisijungimo laikas 2006-11-20
19. **Leonas P.** Teisės enciklopedija. – Vilnius, 1995.
20. Lietuvos konstitucinė teisė. – Vilnius, 2002.
21. Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministerijos 2005 metų veiklos ataskaita // http://www.smm.lt/svietimo_bukle/docs/smm_atask_05.doc; prisijungimo laikas 2006-11-15
22. Lietuvos statistikos departamentas <http://www.std.lt/web/main.php?parent=468&module=811&id=293¶m=archive>; prisijungimo laikas 2006-11-15
23. Lietuvos statistikos departamentas prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės. “Nusikalstamumas ir teisės saugos institucijų veikla”. – Vilnius. 2003.
24. **Nekrošius I., Nekrošius V. Vėlyvis S.** Romėnų teisė. – Vilnius. Justitia. 2000.
25. **Pajuodienė G.** Konstitucijos 52 straipsnio komentaras// Lietuvos Respublikos Konstitucijos komentaras. 1 d. Teisės institutas, - Vilnius, 2000, P.474.
26. **Pavilonis V.** Konstitucijos 21 straipsnio komentaras// Teisės problemos. – Vilnius, 1999, Nr. 1 – 2, P. 54.
27. **Pumputis A.** Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija ir jos įgyvendinimo mechanizmas. – Vilnius, 2000.
28. **Sagatys G.** Vaiko teisė į šeimos ryšius Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijoje ir Lietuvos teisėje. // Daktaro disertacija. 2004.
29. **Sakalauskas G.** Vaiko teisių apsauga Lietuvoje. – Vilnius. 2000.
30. Savivaldybių vaiko teisių apsaugos tarnybų 2004 m. veiklos, problemų bei pasiūlymų analizė. Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaiga, 2004.
31. **Sinkevičius V.** Žmogaus teisių ir laisvių konstitucinės garantijos // Konstitucinis teismas ir konstitucingumo garantijos Lietuvoje.. – Vilnius, 1995.
32. **Sinkevičius V.** Teisiniai Lietuvos Respublikos pilietybės pagrindai// Politologija. 2000, Nr. 4 (20). P.23-51.
33. Socialinės apsaugos ir darbo ministerija // http://socmin.lt/get_file.php?file=c29jL20vbV9maWxley93ZmlsZXMvZmlsZTE2MzcueGxzO1ZKXzlwMDQgbS4gc3RhdGlzdGlrYS54Bhm7oW=&view=1; prisijungimo laikas 2006-11-17
34. **Stripeikienė J.** Vaiko, kaip savarankiško teisės subjekto, problema //Jurisprudencija. LTU, 2003, T. 42(34). P. 12
35. Vaiko teisių apsaugos kontrolės institucijos. – Vilnius, 2001, P. 13.

36. Vaiko teisės Europoje. Jaunimo forumo medžiaga. – Vilnius. 2000.
37. Vaikų teisės. Nuostatų įgyvendinimas. – Vilnius, 2002.
38. Valstybės vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnyba prie Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos // <http://www.ivaikinimas.lt/index.php?p=0&l=LT&n=86>; prisijungimo laikas 2006-11-17
39. Žmogaus teisės. Diskriminacijos draudimas Lietuvos ir tarptautinėje teisėje. . – Vilnius. 2004.
40. Žmogaus teisių įgyvendinimas Lietuvoje apžvalga. – Vilnius. 2004.
41. Žmogaus teisės Lietuvoje. – Vilnius. 2000.

V. Papildoma specialioji literatūra

1. **Aries Ph.** Centuries of Childhood. A Social History of Family Life. – Vintage, 1965.
2. **Breen C.** The United Nations Convention on the Rights of the Child: Is a Rights Based Approach Right for the Child? <https://www.nottingham.ac.uk/law/hr/c/hrnews/oct96/child.htm#author>; prisijungimo laikas 2006-10-16
3. **Corbett B.** Centuries of Childhood // <http://www.webster.edu/~corbetre/philosophy/cildren/aries.html>; prisijungimo laikas 2006-10-16
4. **Doit T.** On the Concept of ame // Infant Mental Health Journal. 1992, Vol. 13.
5. **Hafen B. C., Hafen J. O.** Abandoning Children to Their Rights // First Things, 1995, No. 75.
6. **Pradel J.** Lyginamoji baudžiamoji teisė. – Vilnius, 2001.
7. **Vuckovic-Sahovic N.** The Rights of the Child and International Law // http://yu.cpd.org.yu/dokument/nvs_rights_summary.PDF; prisijungimo laikas 2006-10-16
8. **Wilkins R. G.** International law, social change and the family 57// <https://www.ngowatch.org/wilkins.PDF>; prisijungimo laikas 2006-10-16

VI. Interneto svetainių adresai

1. Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas – <http://lrkt.lt/>
2. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas – <http://at.litlex.lt/>
3. Teisinės informacijos centras – <http://litlex.lt/Litrlx/>

4. Europos žmogaus teisių teismas – [http:// www.echr.coe.int/](http://www.echr.coe.int/)

SANTRAUKA
VAIKO TEISĖS
Živilė Danilčikaitė

Raktiniai žodžiai: vaikas, vaiko teisės, vaiko teisių gynimo organizacijos.

Darbe atskleidžiama vaiko teisių sampratos esmė, dokumentai, įtvirtinantys vaiko teises. Apibrėžiami ir nagrinėjami kai kurie vaiko teisių reglamentavimo aspektai. Apžvelgiamos skirtinguose literatūros šaltiniuose, teisės aktuose išskylančios problemos vaiko teisių srityje.

Tyrimo metu, įsigilinus į vaiko teisių esmę ir turinį paaiškėjo, kad vaikai yra sudėtinė žmogaus teisių sistemos dalis, turintys kitokias, nei suaugusieji, teises, tačiau praktikoje neretai randame nemažai pažeidimų vaiko teisių srityje.

Vaikai – tai silpniausioji grandis. Būdami fiziškai silpni, nesubrendę ir nepatyrę jie visiškai arba dalinai priklausomi nuo aplinkinių suaugusiųjų, tačiau nepaisant to, jiems turi būti suteikta galimybė, atsižvelgiant į amžių ir brandumą, naudotis jiems suteiktomis teisėmis šeimoje, bendruomenėje ir valstybėje.

Būtent šie klausimai ir yra pagrindinė tolesnių tyrimų kryptis.

SUMMARY
CHILDREN'S RIGHTS
Živilė Danilčikaitė

Key-words: child, children's rights, children's rights protection institutions.

The thesis deals with the essence of the children's rights notion and documents consolidating children's rights. Some aspects of children's rights regulation are defined and analysed in it.. The problems arising in the field of children's rights are reviewed in different literature sources and legal acts.

Having gone deep into the essence of children's rights and contents, it was found out during the research that children were a complex part of human rights' system and they had other rights than adults. Nevertheless in practice we encounter quite a number of infringements with respect to children's rights.

Children are the weakest element. Being physically immature and inexperienced they fully or partially depend on adults , however, in spite of this and referring to their age and maturity they should be presented the possibility of exercising the rights they are provided for by the family, community and state.

Therefore further research should be aimed at these issues.

Danilčikaitė Živilė, Vaiko teisės. – Vilnius: Mykolo Riomerio Universitetas
Teisės fakultetas, 2006. – 68p.

El. paštas: danilcikaite@iti.lt; zivile.danilcikaite@hansa.lt